

KIUSAAVATKO PIENETKIN LAPSET?

Laura Kirves | Maria Stoor-Grenner

MANNERHEIMIN
LASTENSUOJELULIITTO

 folkhälsan

KIUSAAVATKO PIENETKIN LAPSET?

Laura Kirves | Maria Stoor-Grenner

Julkaisija:

Mannerheimin Lastensuojeluliitto
Toinen Linja 17
00530 Helsinki
www.mll.fi

Folkhälsan Förbund
Paasikivigatan 4
00250 Helsingfors
www.folkhalsan.fi

Kiitokset

Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hankkeen ohjausryhmälle:

sosiaalineuvos Martti Lähteinen, sosiaali- ja terveysministeriö; erikoistutkija, KT Liisa Heinämäki, THL, Jyväskylän alueyksikkö; dosentti, FT Maili Pörhölä, Jyväskylän yliopisto; opetusneuvos Kristiina Laitinen, Opetushallitus; lehtori, FT Märta Sandvik, Enheten för barnpedagogik, Åbo Akademi; osastopäällikkö Gun Andersson, Folkhälsan; pääsihteeri Mirjam Kalland, MLL; ohjelmajohtaja Marie Rautava, MLL.

Taitto: Christian Willför/ADD

Kuva: iStockphoto

Paino: Fram

ISBN 978-952-5641-29-5

folkhälsan

Tiivistelmä

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan toteuttavat sosiaali- ja terveystieteiden rahoittamaa *Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa* -hanketta vuosina 2009–2010. Hankkeen yksi tavoitteista on luoda käsitys siitä, millainen ilmiö kiusaaminen alle kouluikäisten lasten parissa on. Tätä julkaisua varten tehtiin laadullinen selvitys siitä, miten kiusaaminen näyttäytyy suomalaisessa päivähoidossa. Aineisto kerättiin neljästä suomenkielisestä ja neljästä ruotsinkielisestä päiväkodista, joissa haastateltiin 3–6-vuotiaita lapsia (61 kpl), lasten vanhempia (24 kpl) sekä päiväkodin työntekijöitä (29 kpl) sekä havainnoitiin lasten ryhmätilanteita. Lisäksi luotiin kuva kotimaisesta ja kansainvälisestä alle kouluikäisten lasten kiusaamista koskevasta tutkimuksesta ja kirjallisuudesta.

Kiusaamisesta alle kouluikäisten lasten parissa on olemassa hyvin vähän kirjallisuutta ja tutkimustietoa. Suomessa aiheesta on olemassa muutama opinnäytetyö. Kansainvälisesti aiheesta on tutkittu jonkin verran. Olemassa olevan tutkimustiedon mukaan kiusaamista esiintyy alle kouluikäisten lasten parissa ja kiusaamisen muodot näyttävät olevan melko samanlaiset kuin koulukiusaamisessa. Myös tässä selvityksessä kerätyn aineiston mukaan kiusaamista esiintyy myös suomalaisissa päiväkodeissa. Kiusaaminen oli fyysisistä, sanallista ja psyykkistä kiusaamista. Yleinen kiusaamisen muoto on ryhmästä ja/tai leikeistä poissulkeminen. Selvitys osoitti myös, että päiväkodin työntekijöillä ei ole riittävästi tietoa tunnistaa kiusaaminen eikä keinoja puuttua siihen. Vanhemmat toivovat enemmän keskustelua aiheesta päiväkodin henkilökunnan kanssa.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kiusaamisen ehkäiseminen on hyvä aloittaa mahdollisimman varhain. Kiusaamisen juuret löytyvät jo pienten lasten parista ja on tärkeää katkaista kiusaamisen kierre mahdollisimman varhain sekä ehkäistä sen syntymistä. Se edellyttää tietoisuutta kiusaamisesta sekä tietoa kiusaamisen ehkäisyn keinoista. Keskeisiä tekijöitä ovat lasten vuorovaikutustaitojen ja empatiakyvyn vahvistaminen ja olennaista on tukea lasten myönteisiä vertaissuhteita ja ryhmässä toimimisen taitoja. Päiväkodin työntekijän tehtävä on havainnoida tarkasti ja sensitiivisesti lapsiryhmäänsä ja huolehtia siitä, että jokainen lapsi pääsee ryhmän toimintaan ja leikkiryhmiin mukaan. Kiusaamiseen puuttumisen ja sen ehkäisyn suunnitelma tulisi ottaa osaksi kuntien ja yksikköjen varhaiskasvatuksen suunnitelmaa.

Sammandrag

Under åren 2009–2010 utför Folkhälsan och Mannerheims Barnskyddsförbund projektet: *Mobbningsförebyggande arbete bland barn före skolåldern*, som finansieras och övervakas av Social- och hälsovårdsministeriet. En av projektets målsättningar är att skapa en bild av hur mobbning som fenomen ser ut bland barn före skolåldern. Till denna rapport gjordes en kvalitativ utredning om mobbning bland barn i finländska daghem. För utredningen utfördes intervjuer med 3–6-åriga barn (61 st.), föräldrar (24 st.) och anställda (29 st.) från fyra svenska och fyra finska daghem. Dessutom observerades olika grupsituationer i daghemmen. I rapporten ingår även en sammanställning av inhemsk och internationell forskning och litteratur som gjorts om mobbning bland barn i denna ålder.

Det finns relativt lite forskning om mobbning bland barn före skolåldern. I Finland finns det endast några pro gradu-avhandlingar om detta ämne. Internationell forskning finns till en viss del. Den visar att mobbning även förekommer bland små barn och att de beteenden som förekommer mycket liknar de beteenden som förekommer inom mobbning i skolan. På basis av det material som insamlades under projektets gång förekommer det mobbning även på finländska daghem. De beteenden som förekommer bland barnen var fysisk, psykisk och verbal mobbning. En vanligt förekommande form av mobbning är att bli utesluten ur leken och/eller kamratgruppen. Utredningen visar även att daghemmets personal inte har tillräckligt med kunskap för att känna igen mobbning eller redskap för att ingripa mobbning. Föräldrarna önskar mera diskussioner om ämnet med daghemspersonalen.

Slutsatser som kan dras är att det är viktigt att inleda det mobbningsförebyggande arbete i ett så tidigt skede som möjligt. Rötterna till mobbning finns redan i daghemsåldern och därför är det viktigt att bryta destruktiva mönster så snabbt som möjligt samt förebygga mobbning så att mobbning inte uppstår. Detta förutsätter medvetenhet om mobbning samt kunskap i hur man ingriper i samt förebygger mobbning. Centrala element i det mobbningsförebyggande arbetet är att stärka barns sociala och emotionella färdigheter samt stöda dem i att upprätthålla jämlika och positiva kamratrelationer i gruppen. Pedagogens uppgift är att vara lyhörd och följa med hur barnen har det i gruppen och se till att alla barn tas emot av de andra i gruppen och får en roll i leken. En plan för hur man ingriper i och förebygger mobbning borde tas med som en del av kommunernas och daghemsenheterernas planer för småbarnsfostran.

Abstract

In 2009–2010 Mannerheim League for Child Welfare and Folkhälsan carry out the project *Prevention of Bullying among Children before School Age*, financed by the Ministry of Social Affairs and Health. One of the project's goals is to create an understanding of what kind of appearance bullying before school age has. A qualitative study about how bullying appears in Finnish day-care centres was made for this publication. The material was gathered from four Finnish speaking and four Swedish speaking day-care centres, where 3–6-year old children (61 pers.), children's parents (24 pers.) and day-care centre's employees (29 pers.) were interviewed. Children in different group situations were also observed. In addition, a summary of domestic and international research and literature previously made about bullying among children in this age group is included in the publication.

There is a very limited amount of literature and research information about bullying among children before school age. In Finland only a few thesis about the subject exists. Internationally the subject has been researched to some extent. According to the existing research information, the appearance of bullying among children before school age and the forms of bullying, seem to be quite similar to bullying at school. According to material gathered in this study bullying occurs also in Finnish day-care centres. The bullying is physical, verbal and psychological. A common way of bullying is exclusion from a group and/or a game. The research also indicated that the day-care employees do not have enough knowledge to recognise bullying or resources to intervene with it. Parents wish more discussions about the subject together with the day-care centre's employees.

A conclusion that can be drawn is that it is good to begin bullying prevention as early as possible. The roots of bullying are found already among small children, and it is important to break the destructive spiral of bullying as early as possibly, as well as to prevent its generation. This demands awareness about bullying and knowledge about means of preventing bullying. Central factors in bullying prevention work are interaction skills with children and strengthening of empathy ability. It is essential to support children's positive and equal relations as well as skills in functioning in groups. The task of the day-care centre's employee is to carefully and sensitively observe the group of children and ensure that every child is allowed by the others to join in the group's activities and games. A plan of how to interfere with and prevent bullying should be part of the municipalities and the day-care unit's plans for Early Childhood Education and Care.

Esipuhe

Syksyllä 2007 pyysin yhdessä silloisen opetusministeri Sari Sarkomaan kanssa, että valtakunnallisessa varhaisen puuttumisen Varpu-verkostossa paneuduttaisiin hallinnonalat ylittäen kiusaamisen ehkäisemisen kysymyksiin. Verkoston järjestämässä kiusaamisen torjumiseen keskittyvässä asiantuntija- ja tutkijatapaamisessa kiteytyikin ajatus, että hyvin edenneen koulukiusaamisen ehkäisyn ohella olisi välttämätöntä paneutua myös alle kouluikäisten kiusaamiskysymyksiin. Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan tarttuivat heti asiaan ja näin käynnistettiin Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hanke sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön rahoittamana.

On erittäin tärkeää ja perusteltua, että kiusaamiskysymyksiin puututaan jo ennen kouluikää. Tätä aihetta ei kuitenkaan ole aiemmin nostettu keskusteluun. Ehkä olemme ajatelleet, etteivät pienet päiväkotilapset nyt oikein tosissaan voi kiusata toisiaan. Tätä julkaisua varten koottu aineisto, haastattelut ja havainnoinnit, kertovat aivan muuta – jo kolmevuotiaat lapset tunnistavat kiusaamisilmiön elinympäristössään oikein hyvin ja osaavat myös kuvata sen eri toteutumismuotoja.

Arvokasta hankkeessa tehdyssä selvitystyössä on, että sitä on lähdetty tekemään vahvasti lasten näkökulmasta aikuisten eli lasten vanhempien ja henkilöstön kuulemisen ohella. Selvitys osoittaa, ettei lasten parissa työskentelevillä aikuisilla ole riittävästi tietoa kiusaamisilmiöstä; työntekijöillä on monesti kuva kiusaamisesta, mutta he tuntevat itsensä kyvyttömiksi puuttumiseen ja ehkäisyyn.

Tehokkaan kiusaamisen ehkäisyn avulla voidaan vaikuttaa merkittävästi lasten hyvinvointiin niin varhaiskasvatuksessa kuin myöhemmin koulussa. Kiusaamisen ehkäisyssä olennaista on sosiaalisten taitojen sekä vuorovaikutustaitojen opettaminen mahdollisimman varhain. Aikuisen tärkeä tehtävä on opettaa lapsille näitä taitoja ja auttaa lapsia liittymään ryhmään sekä ylläpitämään ystävyyssuhteita. Turvallinen ja lämmin suhde aikuisen sekä hyvä ilmapiiri luovat edellytykset ystävyyssuhteiden syntymiselle. Vastavuoroiset ja tasavertaiset ystävyyssuhteet suojaavat lapsia monilta negatiivisilta asioilta, kuten kiusaamiselta. Lapsena hyvin opitut sosiaaliset taidot ja empatiakyky vaikuttavat positiivisesti lapsen hyvinvointiin sekä koulunkäyntiin ja myöhemmin jopa työelämään.

Aikuisten esimerkillä ja keskinäisellä vuorovaikutuksella voimme välittää lapsille niitä arvoja, joiden avulla lapsi oppii myöhemmin elämässään kunnioittamaan toista ihmistä ja elämään niiden arvojen ja tapojen mukaisesti, jotka ovat merkityksellisiä koko yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta. On tärkeää, että me kaikki aikuiset muistamme moraalin ja eettisen kasvatuksen merkityksen.

Pidän toivottavana, että kiusaamisen suunnitelmallinen ehkäisy otetaan osaksi Varhaiskasvatuksen valtakunnallista suunnitelmaa. Näin voidaan päästä siihen, että jokainen päivähoitoyksikkö laatii oman kiusaamiseen puuttumisen ja ehkäisyn suunnitelman osaksi omaa varhaiskasvatuksen suunnitelmaansa. On tärkeä varmistaa kiusaamisen vastaisen työn ja lasten vuorovaikutustaitojen tukemisen johdonmukainen eteneminen koko Suomessa. Tällä voidaan konkreettisesti parantaa monien pienten lasten elämänlaatua ja antaa samalla paremmat elämän eväät myös koulunkäyntiin. Tällä on vaikutuksia pitkälle loppuelämään.

Peruspalveluministeri Paula Risikko

Sisällysluettelo

Johdanto	1
OSA I – KIUSAAMINEN ILMIÖNÄ	4
1. Mitä kiusaaminen on?	4
2. Kirjallisuuskatsaus alle kouluikäisten lasten kiusaamisesta	7
OSA II – KIUSAAMINEN PIENTEN LASTEN PARISSA	
Selvitys kiusaamisesta suomalaisissa päiväkodeissa	11
1. Mitä kiusaaminen eri osapuolten mukaan on	11
2. Kiusaamista vai ei?	17
3. Millaista kiusaamista päiväkodeissa esiintyi?	18
4. Missä ja milloin kiusaamista esiintyi?	21
5. Kiusaaminen ja vertaissuhteet	22
5.1 <i>Torjutut lapset</i>	22
5.2 <i>Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi</i>	27
5.3 <i>Ystävyyssuhteen ja vertaissuhteen ero</i>	28
5.4 <i>Aggressiivisesti käyttäytyvät lapset</i>	31
6. Kiusaaminen leikkitilanteissa.....	34
7. Sukupuolierot kiusaamisessa	37
8. Kiusaamiseen puuttuminen ja tilanteiden selvittäminen	39
8.1 <i>Mitä lapset tekevät, jos joku kiusaa tai on ilkeä?</i>	39
8.2 <i>Miten riidat ja konfliktit selvitetään lasten ja henkilökunnan mielestä</i>	40
9. Yhteenveto aineistosta.....	41
OSA III – VOIDAANKO KIUSAAMISTA EHKÄISTÄ?	
Selvityksen johtopäätökset ja pohdinta	44
1. Tapa- ja moraalikasvatus	45
2. Kasvatuskumppanuus.....	46
3. Lasten osallisuuden vahvistaminen	47
4. Aikuisen sitoutuminen lapsiryhmään.....	47
5. Vertaissuhteiden tukeminen	49
6. Sosiaalisten taitojen tukeminen	50
7. Aggression hallinnan tukeminen.....	51
8. Työskentely tasa-arvoisemman päiväkodin puolesta.....	52
9. Johtajuus ja koulutus.....	53
10. Varhaiskasvatuksen suunnitelmat.....	53
Lähteet	54

Johdanto

Tämä julkaisu on osa Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hanketta, jota Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan toteuttavat vuosina 2009–2010. Hanketta rahoittaa ja valvoo sosiaali- ja terveysministeriö. Hanke on saanut alkunsa sosiaali- ja terveysministeriön koordinoiman Varhaisen puuttumisen (Varpu) verkoston yhteistyöstä koulukiusaamisen ehkäisemiseksi. Varpu-verkoston sihteeristön ja MLL:n koordinoiman Koulurauha-ohjelman ohjausryhmä järjestivät keväällä 2008 tutkijatapaamisen, jonka johtopäätöksenä oli, että kiusaamisen ehkäisy tulisi aloittaa jo ennen kouluikää.

Koulukiusaamiseen puuttumiseen ja ehkäisyyn on viime vuosina Suomessa kiinnitetty erityistä huomiota. Uusimpien tutkimustulosten mukaan kouluissa, joissa johdonmukaisesti puututaan kiusaamiseen sekä ehkäistään kiusaamista opettamalla lapsille muun muassa sosiaalisia taitoja, kiusaaminen on vähentynyt (www.kivakoulu.fi 2009). Kiusaamista voidaan siis vähentää pitkäjänteisellä ja johdonmukaisella työllä, jossa huomio kiinnitetään puuttumisen lisäksi ennaltaehkäisyyn.

Kiusaaminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen. Kiusaamisen ehkäisy on tärkeää, koska tutkimusten mukaan kiusaamisella on vakavat ja pitkäkestoiset seuraukset. Kiusaaminen vaikuttaa negatiivisesti kiusaajan ja kiusattujen lisäksi myös muuhun lapsiryhmään, jossa kiusaamista tapahtuu. Tällaisessa ryhmässä on turvaton ilmapiiri. Jos kiusaamiseen ei puututa lapsen psyykinen ja fyysinen hyvinvointi vaarantuu. (Eriksson, Lindberg, Flygare & Daneback 2002.) Kiusatuksi joutuneilla lapsilla ja nuorilla on todettu olevan itsetunnon alenemista, masentuneisuutta, ahdistusta sekä jopa itsetuhoisia ajatuksia (ks. esim. Pörhölä 2008). Muun muassa Souranderin ym. (2009) mukaan kiusaavilla lapsilla on lisääntynyt riski tehdä rikoksia myöhemmin elämässään. Kiusaavilla lapsilla on taipumus jatkaa kiusaamista aikuisina, jos kukaan ei pysäytä negatiivista käytäytymistä. Pepler, Craig, Connolly ja Henderssonin (2005) sekä Pörhölä (2009) mukaan kiusaaminen voi aiheuttaa ongelmia ihmissuhteisiin sekä kiusaajalle että uhrille myöhemmin elämässä.

Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hankkeen tavoitteena on kehittää kiusaamisen ehkäisyä ja varhaista puuttumista kiusaamistilanteisiin. Hanke tuottaa käsikirjan ja koulutusta kiusaamisen ehkäisyyn, tunnistamiseen ja puuttumiseen kuntien, järjestöjen ja seurakuntien päivähoidossa sekä lapsi- ja kerhotoiminnassa. Tavoitteena on edistää myös vanhempien valmiuksia tunnistaa ja ehkäistä kiusaamista. Hanke julkaisee vuonna 2010 käsikirjan, jonka tarkoituksena on toimia käytännön tukimateriaalina ja ohjeistuksena kiusaamistilanteiden ehkäisemiseen sekä niihin puuttumiseen. Se toimii myös apuvälineenä kun päivähoitoyksiköt laativat omia kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmiaan.

Perusopetuslaki (628/1998, 29§) sekä perusopetuksen valtakunnallinen opetussuunnitelma edellyttävät, että kouluissa laaditaan suunnitelma kiusaamisen ehkäisemiseksi ja kiusaamistilanteisiin puuttumiseksi. Esiopetus on perusopetuslain alaista toimintaa ja näin myös esiopetuksessa tulisi laatia tällainen suunnitelma, vaikka sitä ei erikseen valtakunnallisessa esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mainita. Varhaiskasvatussuunnitel-

man perusteissa (2005) kiusaamisen ehkäisyä ei mainita. Se korostaa kuitenkin turvallisia ihmissuhteita, turvattua kasvua ja kehitystä sekä henkilökohtaisen hyvinvoinnin edistämistä ja toiset huomioon ottavien käyttäytymismuotojen ja toimintatapojen vahvistamista. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on hyvinvoiva lapsi, ja kasvattajalta edellytetään herkkyyttä reagoida lapsen tunteisiin ja luoda yhteisössä hyvä ilmapiiri, jossa lapset voivat kokea yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005.) Päivähoidon turvallisuussuunnittelun oppaassa (Saarsalmi 2008) kiusaamista ei käsitellä, mutta se mainitaan liitteessä häiriötilanteiden kriisisuunnitelmassa. Siinä lapsen kohdistuva kiusaaminen luetteloidaan kriisitalanteeksi, johon toimintayksikössä voidaan joutua puuttumaan.

Hankkeessa selvitettiin keväällä 2009 sitä, millainen ilmiö kiusaaminen alle kouluikäisten lasten parissa on, kiusaavatko alle kouluikäiset lapset toisiaan ja miten ilmiö näyttäytyy varhaiskasvatuksessa. Tarkoitus oli luoda kokonaiskuva alle kouluikäisten lasten kiusaamista koskevasta tutkimuksesta, kiusaamisen luonteesta sekä kiusaamisen puuttumisen käytännöistä varhaiskasvatuksessa.

Hankkeen suunnittelijat haastattelivat kahdeksassa päiväkodissa 3–6-vuotiaita lapsia, vanhempia ja työntekijöitä. Puolet päiväkodeista oli suomenkielisiä ja puolet ruotsinkielisiä. Haastattelurunko muokattiin Turun yliopiston tutkimushankkeen ”Pienten lasten sosiaaliset suhteet” kehittämistä haastattelurungosta. Haastattelurunkoa kokeiltiin ennen varsinaisia haastatteluja. Haastattelut litteroitiin. Lisäksi suunnittelijat havainnoivat ja dokumentoivat näissä päiväkodeissa lasten ryhmätilanteita. Selvitystä varten haastateltiin 61 lasta, 24 vanhempaa ja 29 päiväkodin työntekijää. Observointitilanteita kertyi 29. Selvitystä varten saatiin tutkimusluvut kyseisten päiväkotien kunnista. Lisäksi haastatteluun osallistuneiden lasten vanhemmilta kerättiin haastatteluluvat. Kaikkien lasten nimet, joita julkaisussa käytetään, on muutettu.

Haastattelujen ja havainnoinnin tarkoituksena oli selvittää, millaisena ilmiönä kiusaaminen näyttäytyy lasten, vanhempien ja ammattikasvattajien näkökulmista. Haastattelu- ja havainnointiaineiston avulla ilmiötä kuvattiin laadullisesti eri toimijoiden näkökulmasta. Kiusaamista ei määritelty etukäteen, vaan määritelmää haettiin haastattelujen avulla. Tavoitteena ei myöskään ollut kiusaamisen yleisyyden selvittäminen, vaan ilmiön kuvailu. Haastatteluista ja observoinneista kerättiin kiusaamiseen liittyviä tilanteita (caseja). Kun useampi eri haastattelu yhdistettiin samaan tapaukseen, tapaus alkoi hahmottua kokonaisuudeksi. Näitä tapauskuvauksia kertyi yhteensä 12, ja niitä analysoitiin MLL:n ja Folkhälsanin yhteisessä työpajassa. Lisäksi käytetään esimerkkejä suoraan haastatteluista.

Julkaisu sisältää kirjallisuuskatsauksen ja päiväkodeissa kerätyn kiusaamista koskevan aineiston. Kirjallisuuskatsausta varten koottiin kotimaista ja ulkomaista kirjallisuutta, jonka avulla kartoitettiin, miten kiusaamisilmiötä on kuvattu sekä niitä tekijöitä, joiden voidaan ajatella olevan yhteydessä kiusaamistilanteisiin. Julkaisussa kirjallisuuskatsauksessa kerättyä tutkimustietoa ja teoriaa peilataan ja havainnollistetaan päiväkotiaineistosta kerättyjen esimerkkien avulla.

Kuva 1. Kiusaamisilmiön kuvailu eri näkökulmista Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hankkeessa.

Julkaisu on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa on taustateoriaa kiusaamisesta ilmiönä sekä kirjallisuuskatsaus kiusaamisen tutkimuksesta alle kouluikäisten lasten parissa. Osassa kaksi esitellään hankkeessa kerätty aineisto. Siinä esitellään eri osapuolten näkemyksiä kiusaamisesta, kiusaamisen muodoista sekä paikoista, sukupuolieroista sekä kiusaamiseen puuttumisesta hankkeeseen osallistuneissa päiväkodeissa. Lisäksi kuvataan kiusaamiseen vaikuttavia tekijöitä, jotka nousivat aineistosta selvästi esiin, kuten vertaissuhteiden merkitys, aggressiivisesti käyttäytyvät lapset ja leikin merkitys. Aineiston tueksi aiheesta esitellään myös teorian tietoa. Kolmannessa osassa on johtopäätöksiä kiusaamista ehkäisevistä toimintatavoista sekä pohdintaa. Raportti julkaistaan suomen- ja ruotsinkielellä ja se on suunnattu lasten kasvatustehtävissä työskenteleville, alan suunnittelu- ja johtotehtävissä toimiville sekä opiskelijoille.

OSA I – KIUSAAMINEN ILMIÖNÄ

Tässä osassa luodaan kirjallisuuskatsaus siihen, minkälainen ilmiö kiusaaminen on ja miten se ilmenee sekä koulussa että pienten lasten keskuudessa.

1. Mitä kiusaaminen on?

Koulukiusaamisesta tehdyissä tutkimuksissa on 1960-luvun lopulta asti yritetty kartoittaa ja kuvata, mitä kiusaaminen on. Systemaattisemmin kiusaamista ruvettiin tutkimaan 1970-luvun alussa muun muassa Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa. Yksi edelläkävijöistä on ruotsalainen Dan Olweus, jonka empiiriset tulokset koulukiusaamisesta ovat olleet perustana monien muiden tutkijoiden kiusaamista koskeville tutkimuksille. (Eriksson ym. 2002.)

Useat tutkijat jakavat kiusaamisen muodot epäsuoraan ja suoraan kiusaamiseen (Salmivalli 1998). Kirjallisuudessa käytetään myös termejä epäsuora ja suora aggressio. Suoralle kiusaamiselle on luonteenomaista suorat hyökkäykset, kuten potkiminen, lyöminen, uhrin tavaroiden vieminen, uhkailu ja nimittely. Epäsuorassa kiusaamisessa on kyse juurujen levittämisestä, valehtelusta, toisen selän takana puhumisesta ja toisen tietoisesta poissulke- misesta ryhmästä. Epäsuoraa kiusaamista kutsutaan joskus myös relationaaliseksi tai sosi- aaliseksi aggressioksi, jossa kiusaaminen kohdistuu toisen kaverisuhteiden pilaamiseen. Ajan myötä uhri eristetään ja suljetaan pois yhteisöstä. (Crick, Casas & Ku 1999.) Höistad (2005) jakaa kiusaamisen fyysiseen, psyykkiseen ja sanalliseen kiusaamiseen. Psyykkisellä kiusaamisella tarkoitetaan esimerkiksi sitä, kun uhrin kohdellaan kuin ilmaa tai hänelle käännetään selkä, ei vastata kun hän puhuu tai poissuljetaan porukasta muulla tavoin. Fyysinen kiusaaminen tarkoittaa fyysistä väkivaltaa tai tavaroiden rikkomista tai piilotta- mista tai muuta sellaista. Sanallinen kiusaaminen on haukkumista, juurujen levittämistä, hännäämistä, nimittelyä ja pilkkaa.

Kiusaamistutkimuksen päälinjat ovat olleet joko yksilökeskeisiä tai valta- ja vuorovaiku- tuskeskeisiä. Muun muassa Fors (1993) ja Björk (1999) korostavat, että kiusaamisessa on kyse vallasta. He ovat keskittyneet erityisesti vallan ja kontrollin käsitteisiin tutkiessaan kiusaamistilannetta kiusaajan ja uhrin välillä. Forsin mielestä kiusaamisessa on kyse muu- toksesta melko tasavertaisessa suhteessa, joka ajan myötä muuttuu yhä vihamielisemmäksi ja epätasavertaisemmaksi. Mitä kauemmin kiusaaminen kestää, sitä vähemmän toiminta- mahdollisuuksia uhrilla on.

Christina Salmivalli (1998) lähestyy kiusaamista ryhmadynaamisena ilmiönä. Hänen mu- kaansa kiusaaminen ei tapahdu vain kiusatun ja kiusaajan välillä vaan kaikilla ryhmän oppilailla on rooli kiusaamisprosessissa. Roolien jako ei tapahdu oppilaiden persoonallisen piirteiden perusteella vaan ne syntyvät ryhmän odotusten ja tarpeiden mukaan. Lapsi ei itse siis valitse rooliaan vaan ryhmä määrittelee sen hänelle. Uhrin ja kiusaajan lisäksi Salmivalli nimeää avustajan, vahvistajan, puolustajan ja ulkopuolisen roolit. Ryhmän yk- sittäiselle oppilaalle antama rooli alkaa tuottaa sitä käyttäytymistä, mitä rooli vaatii. On osoittautunut, että nämä roolit ovat suhteellisen pysyviä. Avustaja osallistuu kiusaamiseen sekä tukee ja auttaa kiusaajaa. Vahvistaja ylläpitää kiusaamista esimerkiksi nauramalla tai

katselemalla. Puolustaja asettautuu uhrin puolelle ja pyrkii aktiivisesti lopettamaan kiusaamisen. Ulkopuolisen roolissa oleva ei halua sekaantua kiusaamiseen. On todettu, että vaikka yksilötasolla lapset tietävät kiusaamisen olevan väärin, he eivät välttämättä puutu siihen, vaan toimivat ryhmän epävirallisten normien mukaisesti, mikä saattaa ylläpitää kiusaamista.

Vaikka jokainen kiusaamistilanne on erilainen, tutkimukset ovat osoittaneet kiusaamisessa olevan tiettyjä yleisiä piirteitä (Eriksson ym. 2002). Eräs näistä piirteistä on se, että kiusaaminen on yleisempää alaluokilla kuin yläluokilla (ks. esim. Nordhagen, Nielsen, Stigum & Köhler 2005). Sukupuolten välillä on todettu olevan eroja; esimerkiksi aggression muodot ovat erilaisia tyttöjen ja poikien kesken (Björkqvist, Lagerspetz & Kaukiainen 1992). Koulun koolla ja kaupunki- tai maaseutusijainnilla ei ole suurta vaikutusta kiusaamisen esiintyvyyteen (Stakes 2008). Sen sijaan luokan koolla on todettu olevan vaikutusta kiusaamiseen (Whitney & Smith 1993).

Erilaiset lähestymistavat ja tieteenalat kuvailevat ja ymmärtävät kiusaamisilmiötä eri tavalla painopisteestä riippuen (Eriksson ym. 2002). On myös ilmennyt, että eri yksilöt kokevat kiusaamisen eri tavalla. Kiusaaminen voi alkaa pienistä asioista, joita osapuolten ei ole aina helppo kuvailla. Björkqvistin (1996) mukaan ajan myötä kiusatun ihmisarvo ryhmässä pienenee. Vähitellen kiusaamisen kohde koetaan jopa itse syypääksi häneen kohdistuvalle negatiiviselle käytökselle. Koska kiusaaminen Björkqvistin mukaan on luonteeltaan kollektiivista, yksittäiset henkilöt eivät tunnista olevansa vastuussa kiusaamisesta. Kiusaamisen silminnäkijät usein myös välttävät kannanottamista, mikä voi johtua pelosta joutua uhriksi.

Kiusaamisen määrittelyä

Jotta kiusaamiseen voidaan puuttua, on tärkeää, että kaikilla lasten kanssa työskentelevillä on tietoa siitä, mitä kiusaaminen on. Tutkijat, muun muassa Aho, (1997), Monks, Smith & Swettenham, (2003), Vaillancourt, McDougall, Hymel, Krygsman, Miller, Stiver & Davis (2008) korostavat, että on tärkeää ottaa selvää, millaisena ilmiönä eri osapuolet näkevät kiusaamisen. Päiväkodeissa ja kerhotoiminnassa on siksi tärkeää selvittää, miten työntekijät, vanhemmat ja lapset ymmärtävät kiusaamisen.

Erikssonin ym. (2002) mukaan yhteinen, kansainvälinen kiusaamista koskeva terminologia puuttuu. Ruotsinkieleessä käytetään sanaa ”mobbing”. Suomeksi käytetään muun muassa termejä ”kiusaaminen”, ”koulukiusaaminen”, ”väkivalta” ja ”kouluväkivalta” (Salmivalli 1998). Englanniksi käytetään termejä ”bullying” ja ”harassment” (Eriksson ym. 2002). Kansainvälisissä tutkimuksissa alle kouluikäisten lasten kiusaamisesta on käytetty termiä bullying (Alsaker & Valkanover 2001), mutta myös ”unjustified aggression” (Monks, Ruiz & Val 2002). Ruotsissa termiä ”kränkande behandling” (loukkaava kohtelu) käytetään usein rinnakkain sanan ”mobbing” (kiusaaminen) kanssa.

Heinemann (1972) oli ensimmäisiä ruotsalaisia, joka kiinnitti huomiota oppilaiden väliin ryhmäväkivaltaan. Hän antoi tälle ilmiölle nimen ”mobbing” ja lainasi käsitteen alun perin Konrad Lorenzin (1963) ruotsiksi kääntämästä, eläinten aggressiota ja ryhmäkäyttäytymistä koskevasta tutkimuksesta. Heinemann näkee kiusaamisen ryhmäilmiönä, jossa

muutamat henkilöt osallistuvat väkivaltaan samalla kun useat katselijat mahdollistavat väkivallan asteittaisen lisääntymisen. Myös Pikas (1987) pitää kiusaamista ryhmäilmiönä ja on sitä mieltä, että ryhmän passiivinen hyväksyntä negatiivisille teoille vaikuttaa ratkaisevasti kiusaamisen jatkumiseen. Pikas painottaa, että tekojen tulee olla tietoisia. Siten Pikas liittyy moraalisen näkökannan kiusaamisen määritelmäänsä.

Olweus (1973) määrittelee kiusaamisen seuraavasti: ”Henkilö on kiusattu, kun hän toistuvia kertoja ja tietyn ajan sisällä joutuu negatiivisten tekojen kohteeksi yhden tai useamman henkilön toimesta.” Kun Olweuksen tavoin painotetaan, että negatiivisen käytöksen tulee olla toistuvaa ja tapahtua pidemmän ajanjakson aikana, suljetaan yksittäiset negatiiviset teot pois kiusaamisen käsitteestä. Tällä Olweus haluaa osoittaa, että vaihteleviin henkilöihin silloin tällöin kohdistuvia yksittäisiä, lieviä tekoja ei tulisi kutsua kiusaamiseksi.

Kiusaamisen määrittelyssä on tavallista, että kiusaaminen kuvataan säännölliseksi ja pidemmän ajanjakson aikana tapahtuvaksi toiminnaksi. Tämä pitää sisällään kuitenkin myös riskin, että vasta toistuvat ja pidemmän ajanjakson tapahtumat tulkitaan kiusaamiseksi. Jos kiusaamisen määritelmä on liian tiukka, on olemassa riski, että moni yksilön halventavaksi ja loukkaavaksi kokema käyttäytyminen, jolla voi olla pitkäaikaisia seurauksia, jätetään huomiotta. Yksittäiset hyökkäykset voivat luoda uhrissa pelkoa kiusatuksi joutumisesta tulevaisuudessa. (Hamarus 2006; Peura, Pelkonen & Kirves 2009.)

Kiusaamisen määrittely toistuvaksi ja tietyn ajan sisällä tapahtuvaksi toiminnaksi sekä siihen liittyvä problematiikka on johtanut Ruotsissa termin ”kränkande behandling” (loukkaava kohtelu) käyttöön. Loukkaavalla kohtelulla tarkoitetaan myös negatiivisia tekoja, joita esiintyy yksittäisissä tilanteissa, kun taas kiusaaminen on negatiivista käyttäytymistä, joka tapahtuu toistuvissa tilanteissa.

Pörhölä näkee kiusaamisen osana vuorovaikutussuhteiden problematiikkaa. Hän määrittelee kiusaamisen seuraavasti: ”Koulukiusaaminen on vuorovaikutusprosessi, jossa oppilas joutuu yhden tai useamman muun oppilaan toistuvan loukkaamisen, vahingoittamisen ja/ tai syrjimyksen kohteeksi pystymättä puolustautumaan tai vaikuttamaan saamaansa kohteluun.” (Pörhölä, asiantuntijatapaaminen 22.10. 2009.)

Useimpiin määritelmiin kuuluu myös ajatus siitä, että kiusaamisessa on kyse epätasapainosta uhrin ja kiusaajan välisessä voimasuhteessa. Kiusaamistilanteessa uhrilla on vaikeuksia puolustautua häneen kohdistuvia negatiivisia tekoja vastaan (Salmivalli 1998; Olweus 1973, Pörhölä 2009). Sen sijaan jos kaksi suhteellisen tasavertaista henkilöä riitelee, kyse ei ole kiusaamisesta. (Olweus 2006.) Epätasapaino voimasuhteessa voidaan nähdä eri näkökulmista. Carneyn (2000) mukaan kyse voi osittain olla siitä, että kiusaaja on fyysisesti vahvempi kuin uhri, mutta myös siitä, että kiusaaja voi olla uhria verbaalisesti taitavampi tai hänellä on enemmän kavereita kuin uhrilla (ks. Eriksson ym. 2002). Voimasuhteen epätasapainossa voi olla kyse myös vain koetusta ylivoimaisuudesta. Kiusaaja ei välttämättä ole vahvempi, mutta koetaan tilanteessa sellaiseksi. Terry (1998) huomauttaa, että kiusaajan muut voimavarat, esimerkiksi vahva isovelji, voivat riittää siihen, että kiusaaja koetaan uhriaan vahvemmaksi (ks. Eriksson ym. 2002).

Vaikka tutkijoiden määritelmässä on suhteellisen samanlaisia elementtejä, on kuitenkin tutkijoita, jotka suhtautuvat kriittisesti liian tiukkoihin ja rajattuihin määritelmiin kiusaamisesta (ks. esim. Aho 1997; Hamarus 2008; Harjunkoski & Harjunkoski 1994; Eriksson 2002). On tärkeää muistaa, että lasten kokemukset kiusaamisesta ovat erilaisia sekä yksilötasolla että eri ikäluokissa. Siksi on lähtökohtaisesti tärkeää ottaa huomioon kiusatun oma kokemus tilanteesta.

2. Kirjallisuuskatsaus alle kouluikäisten lasten kiusaamisesta

Kouluikäisten lasten kiusaamista koskevaa tutkimusta on paljon, sen sijaan alle kouluikäisiä koskevaa vain vähän (Pepler & Craig 2007; Rigby 2003). Tutkimukset muun muassa Norjassa (Alsaker 1993), Sveitsissä (Alsaker & Nägele 2008; Alsaker & Valkanover 2000, 2001), USA:ssa (Kochenderfer & Ladd 1999; Crick ym. 1999) sekä Australiassa (Main 1999; Rigby 1997) ovat osoittaneet, että kiusaamista esiintyy jo alle kouluikäisillä. Niiden mukaan alle kouluikäisten lasten keskuudessa esiintyvä kiusaaminen muistuttaa melko paljon niitä kiusaamisen tapoja ja muotoja, jotka ovat osoittautuneet tavallisiksi koulukiusaamisesta tehdyissä tutkimuksissa.

Kirjallisuutta ja kiusaamista ehkäiseviä ohjelmia

Linken (1998) *Let's stop the bullying* on australialainen kirja, joka tuo esiin kiusaamisen päiväkodeissa ja esiopetuksessa. Kirjan on julkaissut the Australian Early Childhood Association. Siinä määritellään kiusaaminen seuraavasti: "ongoing behaviour by one or more persons which is used to intimidate, frighten or dominate others". Linken (1998) mukaan kiusaamista tapahtuu toistuvasti, se on tietoisista ja antaa nautintoa kiusaajille. Kohteeksi joutunut yksilö on myös alakynnessä. Linken (1998) mukaan tällaista käytöstä on löydetävissä jo kolmevuotiaiden lasten vuorovaikutuksessa. Siihen voi kuulua esimerkiksi toisten leikin keskeyttämistä, toistuvaa poissulkemista ryhmästä tai lyömistä.

Yksi harvoista erityisesti päiväkotikiusaamisen ehkäisemiseen kehitetyistä ohjelmista on "The Bernese study" (Alsaker 2004). Sen ovat kehittäneet Alsaker ja Valkanover (2001), Sveitsissä ja sitä kokeiltiin myöhemmin Bernissä. Ohjelma perustuu muun muassa Olweuksen tutkimukseen sekä Alsakerin Norjassa tekemiin tutkimuksiin päiväkotikäisten lasten keskuudessa. Tämän Norjassa tehdyn tutkimuksen johtopäätös oli, että kiusaamista esiintyy päiväkodeissa.

Alsakerin tutkimuksessa selvisi, että lapset kertovat helposti, kuka ryhmän lapsista kiusaa, mutta heillä tuntuu olevan vaikeuksia selvittää, kuka lapsista on kiusaamisen kohteena. Koska lasten oli vaikea nimetä kiusaamisen kohdetta, Alsaker alkoi käyttää lasten valokuvia sekä kehittämäänsä kuvamateriaalia, jonka avulla lapset pystyivät kertomaan tilanteista paremmin. Tutkimuksen tuloksena oli kuitenkin havainto, että ammattikasvattajat pystyivät luotettavimmin arvioimaan, ketkä lapsista olivat kiusattuina tai kiusaajia. Sen sijaan samassa tutkimuksessa kävi ilmi, että ammattikasvattajilla oli vaikeuksia erottaa toisistaan lasten väliset konfliktit ja kiusaaminen. Alsakerin uudessa tutkimuksessa vuosina 2003–2004 ammattikasvattajat saivat tutkimuksen aluksi koulutusta kiusaamisen tunnistamiseksi. (Alsaker & Nägele 2008.)

Näistä lähtökohdista sai alkunsa Alsakerin ja Valkanoverin uusi tutkimus ”The Bernese Study”. Tutkimuksen yksi tavoite oli vertailla päiväkotikiusaamista ja koulukiusaamista. Tutkimus toteutettiin kahdessa osassa vuosina 2003–2004 ja 2004–2005. Vertailun tuloksissa nousi esiin, että kiusatuiksi joutuneiden lasten osuus päiväkodissa vastasi melko hyvin koulukiusatuiksi joutuneiden lasten osuutta. Päiväkodin lapsista 12 % vaikutti ammattikasvattajien ja samanikäisten mielestä kiusaajilta ja 13 % koettiin kiusatuiksi. (Alsaker & Nägele 2008.)

Nordhagenin ym. (2005) mukaan myös 2–6-vuotiaiden lasten keskuudessa esiintyy kiusaamista. Tutkimus oli osa laajempaa poikkileikkaustutkimusta, jossa tutkittiin lasten ja heidän perheidensä terveyttä ja hyvinvointia eri Pohjoismaissa ensin vuonna 1984 ja uudelleen vuonna 1996. Tutkimuksen mukaan myös 2–6-vuotiaiden lasten keskuudessa esiintyy kiusaamista. Tutkimuksen pohjana olivat 3 000 satunnaisesti valittujen, 2–17-vuotiaiden lasten vanhempien kyselyvastaukset. Kyselyyn osallistuneet vanhemmat olivat kaikista viidestä Pohjoismaasta. Tulokset osoittivat, että 15 % vanhemmista kokee, että heidän lapsiaan kiusataan. Kiusaamisen yleisyys vaihteli Pohjoismaiden välillä aina Ruotsin 7,2 %:sta Tanskan ja Suomen 20 %:iin.

Australialaiset Humphrey ja Crisp (2008) ovat tehneet laadullisen tutkimuksen niiden päiväkotikäisten lasten vanhemmille, jotka kokivat, että heidän lastaan kiusataan päiväkodissa. Vanhemmat kokivat, että he eivät saa päiväkodin henkilökunnalta tukea tai apua tilanteeseensa. Tutkimuksessa ilmeni, ettei henkilökunta ollut tietoinen kiusaamisesta. Vanhemmat tunsivat syyllisyyttä, siitä etteivät he voineet suojata lapsiaan kiusaamiselta. He pelkäsivät hankalan ja ylisuojelevan vanhemman leimaa. Lisäksi he tunsivat jäävänsä yksin kiusaamisongelman kanssa ja toivoivat enemmän keskustelua henkilökunnan kanssa. Tutkimuksessaan Humphrey ja Crisp nostivat esiin, että tietoisuutta kiusaamisesta pienten lasten parissa on tärkeää lisätä. Näin vanhemmat ja henkilökunta saisivat enemmän välineitä tunnistaa ja ehkäistä kiusaamista.

Barán, Järvinen ja Svahnström tekivät jo vuonna 1978 Åbo Akademiassa pro gradu -tutkielman, joka käsittelee kiusaamista 3–6-vuotiaiden lasten parissa. He haastattelivat lapsia ja havainnoivat heidän leikkiään ulkona. Tuloksena oli, että samansuuntaisia kiusaamisen muotoja esiintyy päiväkodissa kuin koulussa. Tutkijat eivät kuitenkaan halunneet tehdä johtopäätöstä, että tässä olisi kyse samasta ilmiöstä. Seuraava pro gradu -tutkielma samasta aiheesta tehtiin muutama vuosi myöhemmin. Dönsbergin ja Granströmin (1982) tutkimus tehtiin havainnoimalla ja haastatteleamalla lapsia ja lastentarhanopettajia. Tutkimuksen tulosten mukaan kiusaamista esiintyy, ja 9,8 % päiväkotilapsista oli kiusaajia ja 8,8 % uhreja.

Turun yliopiston professori Kaarina Laineen johtaman tutkimusprojektin ”Pienten lasten sosiaaliset suhteet” yhteydessä julkaistiin kolme pro gradu -tutkielmaa (Junttila 2000; Neitola 2000; Talo; 2000). Ne kaikki käsittelevät pienten lasten sosiaalisia suhteita.

Opinnäytetyössään ”Yksinäisyys varhaislapsuudessa” Junttila (2000) tutki yksinäisyyttä 5–7-vuotiaiden päiväkotilasten parissa. Hän tutki haastatteleamalla lapsia, kuinka moni lapsi päiväkodissa koki olevansa yksin tai yksinäinen. Sen lisäksi tutkimuksessa keskityttiin

siihen, löytyikö sosiaalisissa kyvyissä, minäkuvassa ja itseluottamuksessa eroja niiden lasten välillä, jotka olivat yksin ja joilla oli leikkikavereita ryhmässä. Hän etsi myös selitystä siihen, miksi tietyt lapset olivat yksin ja mitä lastentarhanopettajat voisivat tehdä auttaakseen näitä lapsia. Tutkimuksen tulokset osoittivat, että 14 % päiväkodin lapsista kärsii yksinäisyydestä joko väliaikaisesti tai pysyvämmmin. Junttilan tutkimuksessa käy myös ilmi, että päiväkodin henkilökunta ei usein huomannut, että nämä lapset olivat yksin. Yksin olevilla lapsilla osoittautui olevan huonot sosiaaliset taidot ja huono itseluottamus. Lastentarhanopettajien mielestä näistä lapsista ei myöskään pidetty lapsiryhmän sisällä. He olivat myös merkittävästi välttelevämpiä, sisäänpäin kääntyneempiä ja epävarmempia verrattuna niihin lapsiin, jotka eivät kokeneet yksinäisyyttä. Tutkimuksessa selvisi myös, että yksin olevat lapset käyttäytyivät usein väkivaltaisesti konflikti- tai kiusaamistilanteissa. Tutkimushankkeessa todettiin, että yksi riskitekijä kiusatuksi tulemiselle on yksinäisyys.

Myös ruotsalainen tutkija Fanny Jonsdottir (2007) käsittelee väitöstutkimuksessaan yksinäisiä lapsia. Tutkimuksen mukaan joka yhdeksännellä lapsella ei omasta mielestään ollut ketään ystävää päiväkodissa. Jonsdottirin tutkimuksessa oli mukana 353 iältään 3–6-vuotiaasta lasta yhdeksästä päiväkodista. Tässä tutkimuksessa lastentarhanopettajat kuvailivat lasten sosiaalisia taitoja ja ominaisuuksia annettujen määritelmien mukaisesti. Tutkimuksen mukaan opettajan käsityksellä lapsen sosiaalista taidoista on suuri merkitys sille, millainen käsitys lapselle itselleen sekä muulle ryhmälle muodostuu hänen sosiaalisista taidoistaan. Niissä ryhmissä, missä opettajat kuvailivat lasten olevan sosiaalisesti taitavia, oli myös vähemmän yksinäisiä lapsia.

Marita Neitolan (2000) pro gradu -tutkielmassa, ”Ulkopuolisena ryhmässä – torjuttu lapsi päiväkodissa”, tutkittiin samaa ilmiötä kuin Junttilan tutkielmassa, mutta siinä keskityttiin niihin lapsiin, jotka suljettiin pois tai torjuttiin vertaisryhmästä. Tulokset osoittavat, että päiväkotiryhmässä noin 12 % lapsista torjuttiin ja suurin osa torjutuista lapsista oli poikia. Torjutut lapset kuuluivat kahteen eri ryhmään. Ensimmäinen ja suurin ryhmä oli aggressiiviset torjutut lapset ja toinen, ei yhtä tavallinen, ryhmä oli vetäytyneet torjutut lapset.

Johanna Talon pro gradu -tutkielma (2000), ”Kiusataanko jo päiväkodissa?” käsittelee kiusaamisen problematiikkaa alle kouluikäisten lasten keskuudessa. Tutkimustulokset osoittavat, että kiusaaminen on tavallista lasten keskuudessa jo päiväkodissa. Tutkimuksen mukaan 24 % lapsista koki olevansa kiusaamisen uhreja, samalla kun 9 % koki kiusaavansa muita. Lapsista 2 % oli sekä kiusaajia että uhreja. Kiusaamisen luonne 5–7-vuotiaiden lasten välillä oli tavallisimmin fyysistä. Ilmeni, että sekä uhrilla että kiusaajalla oli positiivinen minäkuva. Sen sijaan päiväkodin henkilökunta arvioi sekä kiusaajaa että uhria negatiivisemmin kuin muita lapsia. Heidän mukaansa sekä kiusaajat että uhrat olivat aggressiivisempiä ja heillä oli myös heikommin kehittyneet sosiaaliset taidot.

Näiden lisäksi on olemassa joitakin tutkimuksia, joissa on perehdytty kiusaamisen määrittelyyn lasten parissa. Monet tutkijat painottavat, että on tärkeää tarkistaa, onko lapsilla, opettajilla ja tutkijoilla samat käsitykset kiusaamisesta. Myös eri-ikäisten lasten ja tyttöjen ja poikien väliset käsityserot ovat olleet tutkimuksen kohteena. (ks. esim. Monks & Smith 2006.) Vaillancourt ym. (2008) ovat keskittyneet muun muassa siihen, kuinka lapset ja

nuoret määrittelevät kiusaamisen. Heidän mielestään on tärkeää tutkia, määrittelevätkö tutkijat ja lapset kiusaamisen samalla tavalla. Tutkimuksen mukaan nuoremmat lapset rinnastavat kiusaamisen helposti fyysiseen aggressioon. Smithin ja Levanin (1995) mukaan fyysinen aggressio esiintyy usein 6-vuotiaiden kiusaamismäärittelyissä. Lasten mukaan on kyse kiusaamisesta, jos joku vahingoittaa, potkii, tönii tai lyö. Myös nimittelyä rumilla nimillä esiintyi. (ks. Vaillancourt ym. 2008.) Monks ym. (2003) huomasivat tutkimukseensa, että nuoremmat lapset keskittyvät enemmän fyysisiin aggression muotoihin, kun vanhemmat lapset sisällyttivät myös relationaalisen aggression kiusaamisen määritelmiinsä. Monksin tutkimuksessa 4–6-vuotiaille päiväkotilapsille näytettiin kuvia erilaisista kiusaamistilanteista ja heitä pyydettiin kuvien perusteella kertomaan, oliko kuvan tilanteessa kyse kiusaamisesta vai ei. Muiden kiusaajiksi luokittelemat lapset olivat useammin kuin muut lapset, sitä mieltä, että kuvassa ei ollut kyse kiusaamisesta.

Gillies-Rezon ja Bosackin (2003) tekemässä tutkimuksessa 87 % erään päiväkodin lapsista kertoi joskus tullessa kiusatuiksi. Vain 7 % oli sitä mieltä, että he itse olivat kiusanneet jotakuta. Tutkijoiden mukaan tämä tulos osoittaa, että jatkotutkimuksissa tulisi kiinnittää huomiota siihen, kuinka hyvin pienet lapset pystyvät itse rehellisesti arvioimaan millainen rooli heillä itsellään on kiusaamistilanteessa. Edelleen tutkijat painottavat monien muiden tutkijoiden tapaan kielen tärkeää tehtävää kiusaamisesta kerrottaessa. Samassa tutkimuksessa ilmeni myös, että haastatellut lapset kertoivat kiusaamista tapahtuvan enimmäkseen kahden henkilön välillä, eikä henkilön ja ryhmän välillä. Yleisesti pienten lasten ymmärrykseen kiusaamisesta kuuluu helposti kaikki ikävä ja negatiivinen käyttäytyminen, joka koskee suoraan heitä itseään. Riskinä on, että lapset kutsuvat kiusaamiseksi monia erilaisia asioita. (Salmivalli 2003.)

Tutkijoiden mukaan tietoisuus siitä, että tekee negatiivisia tekoja jotakuta kohtaan, on edellytys sille, että käyttäytyminen voidaan luokitella kiusaamiseksi (Tattum & Herbert 1992). Pieniin lapsiin kohdistuvan kiusaamistutkimuksen ongelma on se, että on vaikea määrittää, milloin lapset tulevat tietoisiksi tekojensa seurauksista. Missä iässä lapsi ymmärtää, että hänen tekemänsä teot voivat loukata ja vahingoittaa muita. Rigbyn ja Sleen (1994) mukaan tulee keskittyä siihen, kuinka usein ja kuinka kauan käyttäytyminen jatkuu, sen sijaan että tarkastellaan tarkoitusta teon takana. Jos teot toistuvat pidemmän ajan sisällä, heidän mukaansa ei ole kyse vain aggressiosta vaan kiusaamisesta. Mainin (1999) mukaan yhden tai useamman lapsen toistuva väkivalta eri henkilöitä kohtaan voisi olla merkki lasten varhaisesta kiusaamiskäyttäytymisestä.

Kiusaamisen tutkiminen alle kouluikäisten lasten parissa on ollut vähäistä, ja Suomessa aiheesta on olemassa ainoastaan muutama opinnäytetyö. Kun verrataan kansainvälisiä ja kotimaisia tutkimustuloksia on hyvä muistaa, että suomalainen päivähoito poikkeaa selvästi muiden maiden kasvatusinstituutioista. Tästä huolimatta kiusaaminen ilmiönä näyttäisi olevan samankaltainen kotimaassa ja ulkomailla.

OSA II – KUSAAMINEN PIENTEN LASTEN PARISSA

Selvitys kiusaamisesta suomalaisissa päiväkodeissa

Osassa kaksi esitellään Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hankkeessa kahdeksassa päiväkodissa kerätty aineisto. Luvuissa 1–5 kuvataan lasten näkemyksiä kiusaamisesta, kiusaamisen muotoja ja tilanteita, joissa sitä esiintyy. Luvuissa 6–8 tarkastellaan kiusaamista vertaisryhmässä, kiusaamista leikki-tilanteissa ja sukupuolieroja tutkimus- ja teorian tiedon sekä päiväkotiaineiston tapauskuvausten avulla. Lapsen subjektiivinen kokemus kiusaamisesta toimii tulkintapohjana sille, esiintyykö kiusaamista vai ei.

Kiusaamisen käsitteeseen liittyvät ongelmat ruotsinkielessä

Haastattelut osoittivat, että ruotsinkielinen termi ”mobbing” oli melko tuntematon lasten keskuudessa ruotsinkielisissä päiväkodeissa. Jotkut ruotsinkielisistä työntekijöistä kertoivat käyttävänsä termiä ”mobbing” toisinaan henkilökunnan kesken, mutta lasten kanssa käytetään termiä ”retas” (suom. härnätä) tai ”att vara elak” (olla ilkeä). Sen sijaan suomenkielisissä päiväkodeissa termiä kiusaaminen käytettiin sekä työntekijöiden että lasten kesken. Ruotsinkielisten lasten haastatteluissa käytettiin siksi termin kiusaaminen sijaan termiä ”att retas”. Haastattelun alussa tarkistettiin kuitenkin, ymmärsikö lapsi sanan ”mobbing” tai oliko lapsi kuullut sanan ”mobbing”. Jos lapsi ei ymmärtänyt sanan ”mobbing” merkitystä käytettiin haastatteluissa käsitettä ”retas”.

1. Mitä kiusaaminen eri osapuolten mukaan on

Lapset kertovat kiusaamisesta

Kun lapsia pyydettiin kertomaan, mitä kiusaaminen heidän mielestään on, he mainitsivat usein erilaiset fyysiset teot ja verbaalisen väkivallan. Sen sijaan, kun lapsia pyydettiin kuvailemaan, mistä heille tulee paha mieli päiväkodissa, he kertoivat, että paha mieli tulee siitä, kun ei saa olla mukana leikeissä, tai kun he kokivat, että heillä ei ollut kavereita ryhmässä. Monille lapsille tuotti vaikeuksia selittää kiusaamista yleisellä tasolla. Perusteellisemmän vastauksen lapset antoivat, kun haastattelija kysyi, mitä asioita se, joka kiusaa voi tehdä, tai hän pyysi lapsia kertomaan jostain tilanteesta, missä jotakin ilkeää on tehty. Vastauksista tuli vielä perusteellisempia, kun lapset kertoivat, kenellä on tapana kiusata muita päiväkodissa. Näin teot liitettiin konkreettiseen henkilöön. Kiusaamistilanteista saatiin enemmän tietoa myös silloin, kun kysyttiin, millaisista asioista lapsille tulee päiväkodissa paha mieli.

Lapset kertovat, mitä kiusaaminen heidän mielestään on:

Poika, 3 v: ”Kiusaaminen on sellaista, että Elias ei päästä minua minnekään.”

Poika, 5 v: ”Nipisteleminen, lyöminen, potkiminen ja kaikki semmoset jutut.”

Poika, 4 v: ”Lällättely, töniminen.”

Poika, 4 v: ”Akseli sano mua tyhmäks.”

Poika, 5 v: ”Että hämätään, aina samaa ihmistä.”

Tyttö, 5 v: ”Ville kiusaa kun se sanoo että se ampuu mua ja tähtää...”

Poika, 4 v: ”Se tarkoittaa, että ollaan hiljaa eikä puhuta kaverin kaa.”

Tyttö, 5 v: ”Voi lyödä, potkia ja kaataa (tauko) ja lyödä jotakuta nyrkillä selkään.”

Tyttö, 5 v: ”Se on kun Pia on ilkeä ja sanoo, että mä en tajuu mitään.”

Poika, 6,5 v: ”Kiusaaminen on sitä, kun yks ryhmässä ärsyttää (tauko) useampi ryhmässä ärsyttää, sitä se on.”

Tyttö, 7 v: ”No se loukkaa muutaman kerran ja sitte se voi nipistää ja sitte se voi myös potkia ja kaikkee, näyttää kieltä ja kaikkee sellasta tyhmää.”

Lähes kaikki selvitykseen osallistuneet lapset kertoivat, että heitä oli kiusattu tai he olivat nähneet, kun muita oli kiusattu. Tämä käy yhteen Gillies-Rezon ja Bosackin (2003) päiväkotitutkimuksen kanssa, jossa kävi ilmi, että 87 % lapsista koki tullessa kiusatuksi. Myös Alsaker ja Valkanover (2001) saivat samanlaisia tuloksia omissa tutkimuksissaan.

Kun haastatteluissa lapsilta kysyttiin, miten sinua on kiusattu, lapset nimesivät hyvin erilaisia asioita. Pelkästään lasten vastauksista oli joskus vaikea selvittää, oliko kyse kiusaamisesta. Lasten haastattelujen tueksi tarvittiin usein vanhemman, henkilökunnan tai ryhmän muiden lasten havaintoja samasta asiasta.

Lapset kertoivat hyvin erilaisia asioita siitä, mitä heidän mielestään kiusaaminen on.

Tyttö, 6 v: ”Yks poika kiusas mua ulkona, kun se näytti mulle kuolleen mehiläisen, se oli ihan limainen.”

Vastauksissa toistui myös jonkin verran se, että lapsi kertoi tullessa kiusatuksi, mutta hän ei muistanut tai pystynyt kertomaan tarkemmin, mitä oli tapahtunut.

Haastattelija: ”Onks joku kiusannu sua?”

Poika, 5 v: ”On.”

Haastattelija: ”No puhutaan siitä...Millä tavalla sua on kiusattu?”

Poika, 5 v: ”Ku emmä muista sitäkään.”

Haastattelija: ”Ai sä et muista sitäkään.”

Poika, 5 v: ”Mä muistan harvoin, ku mul on huono muisti, paitsi sit joissain asiois mitkä on puhuttu, ja sit ne on vähän isompia asioita, et mä en semmosii kiusauksii niin muista tai semmosii pieniä.”

Osa lapsista pystyi kuitenkin kertomaan hyvin seikkaperäisesti ja uskottavasti kokemuksistaan tulla kiusatuksi tai kiusata muita.

Haastattelija: ”No puhutaan sit vähän enemmän siitä, että sä sanoit että sua on joskus kiusattu, ni millä tavalla sua on kiusattu?”

Poika, 5 v: ”No sillä tavalla, eniten mua on kiusattu sillä tavalla, et ei päästetty mukaan leikkiin, ja kesken leikkii heitettiin ulos. Ja se on usein, kaikist useinten tapahtunu Jamin, Antin ja Jontun kaa leikkimisessä.”

Lasten haastatteluista kävi hyvin myös ilmi, että lapset osaavat kertoa kiusaamisesta. Alla olevassa esimerkissä 6-vuotias tyttö osaa kuvata, mitä tarkoittaa kiristäminen ja miten ka-verisuhteilla voidaan kiristää, lisäksi hän kertoo, että tällainen toiminta on kiusaamista.

Tyttö, 6 v: ”Niin, sitte on olemassa sellasta kiristämistä, sellasta, että kiristää, se on sellasta, että kaveri sanoo, että mä en oo sun kaveri, jos sä et tee tota ja tätä, ja se on kiusaamista.”

► Tapauskuvaus: kiristäminen vai lahjonta?

Observointitilanne päiväkodista, jossa lapset tulevat ulkoa sisälle leikkimään ennen lounasta

Lapset ovat juuri tulleet sisään pihalta. Opettaja kysyy, mitä lapset haluavat tehdä, minkä jälkeen kaikki valitsevat, mitä ja kenen kanssa haluavat leikkiä. Eräs poika (Simo) istuu hiljaa lattialla, kun muut muodostavat ryhmiä ja alkavat leikkiä. Kolme poikaa leikkii legoilla ja rakentaa lentokenttää (Tuomas, Robin, Petteri). Eräs tyttö ja eräs poika valitsevat värityskuvien värittämisen. Kun he ovat yhdessä päättäneet, minkä kuvan he haluavat värittää, opettaja menee kopioimaan kuvat heille. Simo siirtyy lähemmäs legoilla leikkivää poikaryhmää. Hän istuu hiljaa ja tarkkailee muita. Muutaman minuutin kuluttua hän sanoo yhdelle ryhmän pojista: *”Annan teille rahaa, jos ootte mun kavereita.”* Tuomas vastaa: *”Mä oon ottanut jo kaikki ja laittanut reppuun.”* Petteri sanoo sitten: *”Anna mulle kans, kun sä olit meillä kotona leikkimässä, muistatko?”* Simo vastaa: *”Joo, mä annan teille kaikille jos ootte mun kavereita.”*

Opettajan tullessa takaisin hän kysyy Simolta, eikö tämä ole löytänyt mitään tekemistä. Hän vastaa ei. Opettaja kysyy, eikö hän haluaisi leikkiä legoilla kolmen muun pojan kanssa. Hän vastaa ei pudistamalla päätään. Silloin opettaja sanoo, että hän voi leikkiä puupalikoilla, jotka hän antaa pojalle. Simo ei vastaa, mutta alkaa pyöritellä palikoita laatikossa. Hetken kuluttua hän yskäisee ja pitelee suutaan. Tuomas kääntyy poikaa kohti ja sanoo: *”Aiotko alkaa oksentaa taas?”* Simo vastaa: *”Ei, mä vaan yskin”,* ja yskäisee taas. Silloin Tuomas kääntyy taas ja sanoo hymyillen, katsoen samalla muita ryhmässä: *”Toivottavasti se ei oksenna...”*

Simo istuu hetken hiljaa ja pyörittelee puupalikoita. Sitten hän alkaa rakentaa palikoista jotain. Muutaman minuutin kuluttua hän sanoo Tuomakselle: *”Haluatko laskeutua tähän?”* Tuomas katsoo häntä, mutta ei vastaa mitään vaan kääntyy toisia kohti ja jatkaa leikkimistä.

Opettaja sanoo, että on aika siivota leikit pois. Lapset siivoavat, minkä jälkeen he ryntäävät pois istuutuakseen penkille leikkihuoneen ulkopuolella. Penkki on heidän kokoontumispaikkansa ennen lounasta. Simo, joka ei oikeastaan ole ehtinyt ottaa esille kovin paljon tavaroita, ehtii ensimmäisenä penkille ja istuu toiseen päähän. Hänen jälkeensä ryntää Petteri ja tönäisee hänet pois, niin että hän joutuu vähän kauemmas penkin päästä. Sen jälkeen tulevat Tuomas ja Robin rynnäten ja työntävät hänet paikaltaan. Lopuksi väritystehtäviä tehneet tyttö ja poika tulevat ja istuutuvat vierekkäin Simon viereen. Silloin Robin sanoo: *”Simo ei saa istua mun vieressä.”* Opettaja siirtää Simoa, joka saa istua viimeisenä penkillä, tytön vieressä. Simo kääntyy tyttöä kohti ja antaa hänelle pusun poskelle. Opettaja kääntyy Simoa kohti ja kehottaa lopettamaan tuollaiset ja vaihtaa jälleen hänen paikkaansa.

Yllä oleva esimerkki on havainnointitilanne päiväkodista, jossa yksi lapsi tuo rahaa päiväkotiin kolmelle muulle pojalle. Tilanteessa on monta kiusaamiseen liittyvää tekijää. Rahaa tuova poika on suljettu muun porukan ulkopuolelle. Poika yrittää päästä porukkaan muualla tuomalla muille pojille rahaa. Tapauksesta ei käy ilmi, ovatko muut pojat pyytäneet tai kiristäneet rahaa häneltä. Lopuksi lapset käyvät lounaspiiriin, jossa poika uudestaan suljetaan porukan ulkopuolelle. Kukaan ei halua istua pojan vieressä, ja jopa opettaja siirtelee poikaa sen mukaan miten muut lapset sanovat. Poika saa lyhyen havainnoinnin aikana paljon negatiivista palautetta niin muilta lapsilta kuin opettajaltakin.

Päiväkodin työntekijät kertovat kiusaamisesta

Päiväkodin henkilökunnan mukaan kiusaamista on leikistä poissulkeminen, fyysinen väkivalta, lahjonta, haukkuminen ja ilkeät kommentit, vallankäyttö, juonittelu ja syrjäyttäminen. Jotkut myös huomauttavat, että käyttäytymisen tulee olla toistuvaa ja tietoista, mutta myös yksittäiset ilmiöt voivat olla loukkaavia. Tällä moni heistä halusi korostaa, että lapsen subjektiivinen kokemus kiusatuksi tulemisesta on tärkeä lähtökohta, kun kiusaamistilanteita selvitetään.

Päiväkodin henkilökunta liitti myös kuvauksensa konkreettisiin tapahtumiin, joita tapahtuu tai on tapahtunut päiväkodissa.

Aineiston mukaan lähes kaikki päiväkodin työntekijät vastasivat, että jo hyvin pieni lapsi on tietoinen teoistaan. Työntekijöiden mukaan tietoisuus tekojen merkityksestä alkaa kehittyä noin 3-vuotiaasta ylöspäin, joskus jopa aiemminkin. Heidän mielestään kaikki 6-vuotiaat tietävät toimivansa toisia kohtaan väärin. Sen sijaan osa lasten vanhemmista mainitsi, että heidän mielestään lapset eivät ole tietoisia tekojensa merkityksestä ennen kouluikää.

Työntekijöiden kuvauksia kiusaamistilanteista:

”Subjektiivinen kokemus, jossa koetaan oman perusturvan särkyminen.”

”...kommentointia vaatteista, hiuksista.”

”Ne voivat kiusata vaatteista joista eivät pidä, ja pahastuvat jos joku kritisoi sitä, mitä heillä on päällään. Jotkut ovat hirveen herkkiä, kun taas toiset ei välitä ollenkaan.”

”...leikistä sulkeminen on tehokas keino.”

”...määräilevä lapsi hakee toisia puolelleen, ehkä silleen semmosta lahjomista ja sellasta, kun teet näin ni sitte oot mun paras kaveri.”

”..ne panee sen aina oleen kissana, ei oo ihan sellaisissa rooleissa missä muut lapset siellä on. Et kyllä se menee vähän niinku toisten mukana, mut ei sit kuitenkaan oo tasavertaisena.”

”Että säännöllisesti, melkein päivittäin ehkä juuri jätetään joku ulkopuolelle, ei oteta jotakuta leikkiin mukaan... ei ole kyse siitä, ettei juuri silloin haluta ottaa sitä mukaan leikkiin”

► Tapauskuvaus: kiusaava Sara

Haastatteluista työntekijöiden, vanhempien ja lasten kanssa

Päiväkodin ryhmän henkilökunnan haastatteluissa ilmenee, että Pia on aikaisemmin joutunut Saran toistuvien negatiivisten tekojen kohteeksi. Pia on aloittanut tässä esi-

opetusryhmässä viimeisenä. Jostain syystä vaikutti heti aluksi siltä kuin Sara ei pitäisi Piasta. Eräs päiväkodin työntekijöistä sanoi jopa, että Sara todella inhoaa Piaa, mutta että tilanne on nyt parantunut. Tämä johtuu henkilökunnan mukaan siitä, että he ovat ottaneet ongelman esiin lasten vanhempien ja erityislastentarhanopettajan kanssa sekä siitä, että Piasta on tullut kypsempi ja vahvempi. Henkilökunta on kuitenkin huolissaan siitä, että muut lapset ryhmässä sulkevat ajan myötä Saran pois porukasta. Tämän he perustelevat Saran hallitsemattomalla ja aggressiivisellä käyttäytymisellä.

Haastattelija: ”Oletko sitä mieltä, että voi olla olemassa riski, että hän (Sara) joutuu ulkopuolelle, sitäkö yrität sanoa?”

Työntekijä: ”Joo, se on paljon mahdollista.”

Haastattelija: ”Minkä luulet aiheuttavan sen, että Sara voi joutua ulkopuolelle?”

Työntekijä: ”Koska hän yksinkertaisesti menee helposti lukkoon. Olemme keskustelleet tästä sekä erityislastentarhanopettajan että vanhempien kanssa ja (tauko) hänellä on tapa, että kesken kaiken hän saattaa lyödä tai alkaa riidellä ja siitä johtuen muut vetäytyvät hänen läheltään, koska hänestä tulee (tauko) kesken kaiken hän suuttuu ja ärsyyntyy jostakin, mikä on saattanut tapahtua jo kauan sitten.”

Cian vanhempien haastattelu

Haastattelija: ”Onko lapsiryhmässä joku, joka tulee mielestänne kiusatuksi?”

Cian äiti: ”Nyt kun sanoit, niin on itse asiassa eräs tyttö, jota tyttäreemme kertomuksen mukaan toinen tyttö kohtelee huonosti. Sara on usein kovakourainen ja kynsii toisia kasvoihin. Eräänä päivänä tyttäreemme tuli kotiin verta kasvoillaan. On kuitenkin eräs tyttö, josta Cia kertoo, että Sara kiusaa ja on ilkeä häntä kohtaan; hän on Pia. Tämän Pian ei uskoisi helposti alkavan itkeä, mutta nyt Cia tosin sanoo, että hän itkee joka kerta, kun Sara on tehnyt hänelle jotain. Cia sanoo jopa, että Pia itkee nykyisin vaikka Sara tekisi jotain pikkujuttuja hänelle. Ihan kuin Pia olisi alkanut pelätä Saraa. Tästä on varmaan alkanut tulla jo kiusaamista.”

Cian haastattelu

Haastattelija: ”Tuleeko sinulle joskus paha mieli esikoulussa?”

Cia: ”Joo.”

Haastattelija: ”Voitko kertoa siitä, kun sinulle tulee paha mieli?”

Cia: ”Joskus Sara on tönäissyt mua. Se potkaisi mua mahaan kun menin ylös liukumäkeen. Silloin mä aloin itkeä.”

Haastattelija: ”Onko muita, joille Sara tekee sellaista?”

Cia: ”Joo, Pialle. Pia on se erikoisin. Kerran kun Pia oli mennyt matkoille kahdeksi viikoksi, niin Sara sanoi, että jos Piaa ei enää olis, niin Sara olis iloinen, sitten Pian äidillä olis enää kaksi jäljellä. Jos Piaa ei ois enää koko maailmassa niin Sara ois iloinen ja sitte se ei enää tekis sille mitään vaan mulle tai jolleki muulle.”

Pia ja Sara eivät kumpikaan saaneet vanhempien lupaa osallistua haastatteluun.

Päiväkodin henkilökunnan, vanhempien ja lasten kuvaamassa tilanteessa on paljon yhteisiä piirteitä koulumaailmassa kuvattujen kiusaamistilanteiden kanssa (ks. esim. Salmivalli 1999). Ensinnäkin on olemassa kiusaamisen uhri (Pia) ja kiusaaja (Sara). Henkilökunta, vanhemmat ja lapset kokevat, että Sara on toistuvasti kohdistanut Piaan negatiivisia tekoja. Sekä suoria (kynsiminen, potkiminen) että epäsuoria (pahan puhuminen selän takana) kiusaamistapoja esiintyy. Saran käyttäytyminen kohdistuu suoraan yhteen lapseen, Piaan, joka vaikuttaa olevan alakynnessä, ja hänellä on vaikeuksia puolustaa itseään (Pia itkee ja tuntee pelkoa Saraa kohtaan). Kertomuksessa tulee esille myös, että henkilökunta on huolissaan Saran joutuvan poissuljetuksi lapsiryhmästä. On siis olemassa riski, että Sara joutuu ajan myötä arvaamattoman ja aggressiivisen käyttäytymisensä takia torjutuksi ja kiusaamisen uhriksi (poissulkeminen). Tämä esimerkkitapaus osoittaa, että kiusaaminen on ilmiönä monesti äärimmäisen monimutkainen ja että kiusaavat lapset voivat myös itse joutua kiusaamisen kohteeksi.

Vanhemmat kertovat kiusaamisesta

Vanhempien mukaan kiusaamista tapahtuu systemaattisesti ja toistuvasti ja kiusaaminen on usein suunnattu yksittäiseen henkilöön ryhmässä. Vanhemmat toivat myös esiin, että on vaikea määrittellä, milloin on kyse kiusaamisesta. Vanhempien mielestä kiusaamista voi olla esimerkiksi nimittely, eri kilpailun ja vertailun muodot, ja leikistä poissulkeminen. Vanhemmat olivat päiväkodin henkilökuntaa epävarmempia siitä, kiusaavatko päiväkotikäiset lapset oikeasti toisiaan. Jotkut perustelivat tätä viittaamalla siihen, että pienet lapset eivät ole vielä niin kehittyneitä kyetäkseen kiusaamaan tietoisesti ja systemaattisesti. Kiusaamista tai muuta huonoa käytöstä toisia lapsia kohtaan selitettiin myös itsehillinnän puutoksena tai reaktiona tilanteisiin, joita lapsi ei voi hallita.

Äiti: ”Se on sellaista tietoisista, että mä en leiki sun kanssa. Ett on joku ryhmä ja joku suljetaan ulkopuolelle, ja sitten sanallista kiusaamista. Vaikka hienotunteisuus sillee vielä puuttuu, mut sellanen tyhmittely, kyl se on kiusaamista.”

Äiti: ”Raja on kyllä aika häilyvä.”

Äiti: ”Suunniteltuna ja järjestelmällisenä liittoutumisena jotakuta vastaan... toistuu aina samaa lasta kohtaan. Ei kyllä vielä tässä iässä oo yleistä.”

Isä: ”Kiusaaminen on niinkun sellaista, jota tapahtuu usein, melkein päivittäin, se seuraa aina samaa kuviota... en usko että tarhaikäiset ovat niin kehittyneitä tässä.”

Isä: ”Ne on enemmänki sellasta, että se lapsi ei hallitse sitä tilannetta, ett se tulee sellasina purkauksina (nyrkit heiluu).”

➤ Tapauskuvaus: meikkaava tyttö

Äiti: ”Heidi oli ollut toista vuotta päiväkodissa, ett se oli täyttäny sen kolme, niin hänellä oli ollut vesirokko. Ei siinä mitään, vesirokko sairastettiin, ja sitte tultiin tarhaan, ja sit se rupeski oleen parina aamuna, ett mä en haluu mennä ja mä en haluu mennä. Mä aattelin, ett mikä tässä nyt on ja sitte yks aamu hän sai sanottuu, että tytöt sano, että mä oon ruma.

Mä olin että vai niin, että tästä tämä johtuu. Ja se oli ihan tämmönen, siis tota, kiusaamista käsittelee kyllä. Että sen ikänen kuka tääl oli, tää yks Ellu tyttö, joka oli hy-

vin suora suustaan. Ja mä kyl ymmärrän, ett ei hän niinku tajua, ett hänhän vaan sanoo mitä näkee. Niinku mikä on totta, ihan suodattamatta, ja Heidillä oli vielä niitä vesirokko arpia naamassa muutama, että siitä se oli tullu.”

Haastattelija: ”No mitä tapahtui?”

Äiti jatkaa: ”No täällä päiväkodissa keskusteltiin ja mä luulin kans, että asia oli unohdunu, kun sitten jonkin ajan päästä mentiin mummolassa käymään ja mä kerroin tätä mun äidille, ja Heidi istu siinä vieressä ja äiti ihmetteli, et kuinka kukaan voi sanoo, että on ruma kun on noin nätit silmät ja silmäripset.... ja sit me oltiin ihan että, Heidi, OOTSÄ LAITTANU MEIKKIÄ? Joo-o Heidi sanoi siihen. Kyl hän oli ollu kiinnostunu meikkaamisesta ja pohti sitä niinku mitä se on se kauniina oleminen, ja ett miten pystyy oleen kauniimpi. Mutta nii, mä luulen että tää nimenomainen tapaus on käsitelty ja tarhassa on hyvä henki. Kotona on tosi tärkee, että tajuaa missä mennään ja että mitä on tapahtunu. Asioitten selittäminen — kun mä en usko, että tän ikäset tosiaankaan tahallaan kiusaa. Mutta sitä on hyvin paljon, että mähän vaan sanoin sen mikä on totta. Ei oo vielä muodostunu sydämen sivistys sillee, että tajuais, että vaikka asiat ois tosiasioita, että ne voi sanoo monella tavalla.”

Edellä olevassa esimerkissä lapsi on päättänyt meikata, koska häntä on haukuttu rumaksi. Äidin mukaan rumaksi haukkuminen on johtunut juuri sairastetusta vesirokosta. Äiti ei pidä tapausta kiusaamisena, koska lapset ovat luonteeltaan rehellisiä ja lapset voivat sanoa toisilleen suoraan sen minkä näkevät. Äiti siis ymmärsi Ellun käyttäytymistä, koska tämä oli vielä lapsi, eikä osannut ajatella miltä toisesta tuntui. Äiti toteaa lopuksi, että tosiasiat voi sanoa monella tavalla, mutta että pieniltä lapsilta sitä ei voi odottaa.

2. Kiusaamista vai ei?

Päiväkodin vertaisryhmissä esiintyy paljon negatiivista käytöstä lasten kesken. Ei ole aina helppoa erottaa nahistelua, konflikteja ja kiusaamista toisistaan. Päiväkodin henkilökunta tähdensi, että päiväkodin henkilökunnan tulee tuntea lapset niin hyvin, että on mahdollista tietää, kiusataanko lapsia järjestelmällisesti, vai onko kyse vain yksittäisestä tapahtumasta.

Työntekijä 1: ”No kyllä välillä, mut mä en tiedä onko se sellaista niin sanottuu oikeeta kiusaamista vai onkse vaan sitte semmoista leikinomaista... No jos tulee esimerkiks jostain leusta riita, ni emmä ainakaan nää sitä mitenkään kiusaamiseksi.”

Työntekijä 2: ”...kiusaaminen on sitä ett se kyseinen kiusattu kokee että häntä kiusataan, ett se voi olla jotain pientä, mikä muitten mielestä ei oo kiusaamista. Se on semmonen aika laaja ja liikkuva käsite.”

Työntekijä 3: ”No se onki varmaan aika vaikee, et must tuntuu että sun pitää tuntee ne lapset. Että sun pitää tietää onks se toistuvaa vai onko vaan kertaluontoista nahistelua.”

On olemassa erilaisia käsitteitä ja käsityksiä, jotka joskus sekoitetaan kiusaamisen käsitteeseen. On tärkeää erottaa toisistaan konfliktit, riidat, leikkitappelut, nahistelut ja kiusaaminen. Niin sanottu raju leikki tai painileikki (ruotsiksi lekbråk, englanniksi rough- and

tumble play) on tavallinen ilmiö pienten lasten parissa. Leikkitaistelut voivat olla melko hurjia ilman, että siihen liittyy loukkaamista tai toisen fyysistä tai psyykkistä vahingoittamista. Leikkitaisteluun kuuluu usein se, että lapset jahtaavat toisiaan ja painivat. Leikiksi tämä erottuu siitä, että osapuolet vaihtavat usein roolia ja jatkavat ystävinä leikin jälkeen. Lapset myös usein nauttivat fyysisestä kosketuksesta, jota painileikissä tapahtuu. Niin kuin muissakin leikeissä, myös painileikissä, on säännöt, joihin leikkijät haluavat sitoutua. (Öhman 2003.)

Poika, 4 v: ”Jos tietää, että tulee tönäistyksi tai mutta jos vaan painitaan silleen, että pelleillään, niin musta se on kivaa.”

Seuraavassa esimerkissä eräs poika kertoo, miten helposti kavereus vaihtuu riitaan ja tappeluksi.

Haastattelija: ”Onko jotain muuta, mistä voit pahoittaa mielesi?”

Poika, 6 v: ”Joo se on se nyrkkeily.”

Haastattelija: ”Nyrkkeily? Kertoisitko siitä vähän lisää?”

Poika, 6 v: ”No se on se, että ensin me ollaan kavereita, mutta sitten joku tulee sotkemaan ja mä tulen vihaiseksi. Sitten ne alkaa tapella.”

Haastattelija: ”Okei, kuka alkaa tapella?”

Poika, 6 v: ”Se voi olla kuka vaan.”

Haastattelija: ”Okei, mutta tapahtuuks niin päiväkodissa, että joku tappelee?”

Poika, 6 v: ”Joo tapahtuu aika usein.”

Tässä esimerkissä poika kertoo miten helposti leikki voi muuttua tappeluksi. Hän kertoo myös, että hän tulee surulliseksi nyrkkeilystä päiväkodissa melko usein. Esimerkissä ollaan ensin ystäviä, mutta kun joku sekoittaa leikin, esimerkiksi haluamalla leikkiin mukaan, alkaa myös tappelu. Pojan mukaan kuka vaan voi aloittaa tappelun, eikä se koske vain tiettyjä lapsia. On tärkeää muistaa, että leikkiriidat voivat helposti ”lipsahtaa” todelliseen riitaan ja johtaa väkivaltaiseen käyttäytymiseen lasten välillä. Joku voi alkaa kokea painileikit ja leikkitaistelut pelottavina ja pelätä jäävänsä alakynteeseen. Poika kertoo, että on melko yleistä, että päiväkodissa tapellaan.

3. Millaista kiusaamista päiväkodeissa esiintyy?

Lasten, vanhempien ja henkilökunnan kertomuksista sekä havainnoinneista löytyi erilaisia tapoja, miten lapset kiusaavat. Kiusaamisen tavat on tässä julkaisussa jaettu fyysiseen, sanalliseen ja psyykkiseen kiusaamiseen.

Fyysinen kiusaaminen piti sisällään seuraavia kiusaamistapoja

- Lyöminen
- Potkiminen
- Kamppaaminen
- Esteenä oleminen
- Vaatteiden repiminen

- Nipistely
- Kivien ja hiekan heittäminen
- Leikkien sotkeminen

Sanallinen kiusaaminen piti sisällään seuraavia kiusaamistapoja

- Haukkuminen
- Nimittely
- Härnäminen
- Lällättäminen
- Vaatteiden, hiusten ynnä muiden kommentointi
- Selän takana puhuminen
- Puhumatta jättäminen (murjottaminen)

Psyykkinen kiusaaminen piti sisällään seuraavia kiusaamistapoja

- Uhkailu
- Manipulointi
- Kiristäminen
- Ilveily, ilmeily
- Poissulkeminen
- Leikin sääntöjen muuttaminen
- Selän takana puhuminen

Psyykkiseen kiusaamiseen liittyy usein kaverisuhteisiin liittyvää relationaalista kiusaamista tai aggressiota. Tämä tarkoittaa sitä, että kiusaamisen tavoitteena on sotkea ja pilata uhrin ihmis- ja kaverisuhteet.

Ryhmästä poissulkeminen ja leikkien ulkopuolelle jääminen puhututti lapsia ja aikuisia selvästi eniten. Lähes kaikki kiusaamistilanteet kulminoituivat niin haastattelujen kuin havainnoinnin mukaan leikkikaverien sekä leikkien valintaan sekä poissulkemiseen leikki-ryhmästä.

Haastattelija: ”Mistä riidat yleensä johtuvat?”

Työntekijä: ”Kavereista, ett toi ei leiki mun kaa.”

Lapsilta kysyttiin kiusaamisesta sekä siihen liittyvistä asioista laajemminkin. Lapsi ei aina osaa nimitä esimerkiksi vertais- ja kaverisuhteisiin liittyviä asioita, kuten leikin ulkopuolelle jättämistä kiusaamiseksi. Siksi lapsilta kysyttiin muun muassa minkälaiset asiat pahoittavat lapsen mielen. Nämäkin vastaukset liittyivät hyvin usein poissulkemiseen leikkiryhmästä.

Haastattelija: ”Millaisista asioista sulle tulee paha mieli täällä päiväkodissa?”

Tyttö, 6 v: ”Sillon kun kaverit ei leiki mun kaa.”

Poika, 4 v: ”Mulla ei oo koskaan kaveria ollu.”

Haastatteluissa lapset pystyivät kertomaan ryhmän dynamiikasta muutoinkin kuin omalta kohdaltaan. Suurin osa ryhmän lapsista tiesi, kuka lapsista jää ryhmän ulkopuolelle, kuka sotkee muiden leikkejä, kuka määrää ryhmässä tai kenen kanssa kaikki haluavat leikkiä.

Pienillä lapsilla on taipumus käyttää enemmän suoria kuin epäsuoria kiusaamisen muotoja (Monks 2000). Kaverisuhteisiin liittyvää psyykkistä kiusaamista on tosin osoitettu esiintyvän jo 3-vuotiailla lapsilla. Alle kouluikäisten lasten (3–5-vuotiaat) relationaalinen kiusaaminen on vähemmän harkittua kuin vanhempien lasten aggressio. Tilanne, jossa relationaalista kiusaamista käytetään eri tavoin lapsen iästä riippuen, voi liittyä ystävyyden lopettamisella uhkailuun, esimerkiksi silloin jos toinen ei anna juuri sitä tavaraa, minkä toinen haluaa. (Crick ym. 1999.) Myös Perren (2000) löysi tutkimuksessaan päiväkotikäisten lasten keskuudesta sekä fyysistä, verbaalista että psyykkistä kiusaamista.

Aineistosta löytyi useita esimerkkejä, että myös pienet lapset käyttävät relationaalista kiusaamista.

Haastattelija: ”Mistä tulee paha mieli silloin?”

Tyttö, 6 v: ”Ainaki siitä, kun (tauko) joku on luvannut, että se leikkii mun kaa, sit se pettää sen lupauksen.”

Haastattelija: ”Miten lapset kiusaa?”

Työntekijä: ”...Ja tavallaan siinä satutetaan toista hyvin, hyvin tietoisella tavalla, semmoista juonimista suorastaan ja pelaamista kaverisuhteilla.”

➤ Tapauskuvaus vallankäytöstä synttäräkutsujen ja eväiden avulla

Synttäräkutsut

Henkilökunnan haastatteluista:

Eräs poika (6 v) vietti syntymäpäiviään toukokuussa. Päiväkodin työntekijät kertoivat, että hän oli tammikuusta saakka vaihdellut syntymäpäivälle kutsuttujen listaa sen mukaan, kuinka lapset toimivat päiväkodissa hänen halunsa mukaisesti. Hän myös toistuvasti uhkaili ryhmän muita lapsia kutsutta jättämisellä. Hän määräili ryhmän poikien sosiaalisia suhteita useita kuukausia. Henkilökunnan mukaan poika käytti ryhmässä valtaa ja manipuloi muiden vertaissuhteita.

Päiväkotikäynti 3–5-vuotiaiden ryhmässä:

Lapsilla on oman lelun päivä ja he leikkivät vapaasti. Kolme poikaa istuu pöydän ääressä ja piirtää. Eteisestä tulee tyttö, jolla on kädessään syntymäpäiväkutsu. Hän sanoo kovalla ja kuuluvalla äänellä, että hänellä on kutsu Akselin synttäreille lokerossa. Lähes kaikki ryhmän lapset ryntäävät eteiseen tutkimaan lokeroitaan. Osa tulee synttäräkutsu kädessään takaisin, ja jokunen lapsi toteaa, että mul ei oo. Aikuinen (Leena) tulee kahvilta eteisen läpi ja huomaa tilanteen. Yksi pöydän ääressä piirtäneistä pojista tutkii hädissään lokeroa ja hokee, ”*mulla ei oo kutsua Akselin synttäreille.*” Lokerossa on kuitenkin päiväkodin viestilappu kotiin. Leena toteaa, että ”*on sulla lappu*”. Poika kysyy pari kertaa ”*onko?*” johon Leena sanoo, että ”*on on – lappu mikä lappu. Kaikilla on lappu.*”

Pojat siirtyvät takaisin pöydän ääreen piirtämään, ja poika kertoo siellä iloisesti kavereilleen, että hänet on kutsuttu Akselin synttäreille. Toinen poika sanoo, ettei ole, ”*ei*

se oo mikään kutsu.” Poika vastaa hämmentyneenä useaan kertaan, että ”*on se, Leena sano*”. Toinen poika ei enää vastaa.

Havainnointijakson aikana suurimmassa osassa selvityspäiväkodeista tapahtui vallankäyttöä syntymäpäiväkutsuilla. Kuten ensimmäisessä esimerkissä, lapset pyrkivät määreilemään toistensa sosiaalisia suhteita, ja uhkailuna käytettiin synttäräkutsun saamista. Toisessa esimerkissä syntymäpäiväkutsun saaminen toimii poissulkemisen välineenä. Syntymäpäiväkutsun antamatta jättäminen voi olla myös kosto siitä, mitä toinen on tehnyt.

Eväät

Yksi havainnointitilanne liittyi päiväkodin metsäretkeen, jossa lapsilla oli mukanaan pienet eväät. Viiden pojan porukassa eväillä ostettiin ystäviä loppupäiväksi. Yhdellä lapsella ei ollut eväitä mukanaan, ja hän kieltäytyi päiväkodin eväistä. Pojat kokoonoutuivat metsässä istumaan vierekkäin ja keskustelivat eväiden jakamisesta. Kolme poikaa söi omia eväitään. Yksi pojista jakoi eväitään muille ja antoi määräyksiä siitä kenen kanssa kukakin saa leikkiä. Poika, jolla ei ollut eväitä mukana, pyysi toistuvasti saada vähän muiden eväistä, mutta hänet jätettiin järjestelmällisesti eväiden jaon ulkopuolelle.

Tässä esimerkissä eväät toimivat samaan tapaan kuin synttäräkutsut vallan käytön välineenä sekä mahdollisuutena poissulkea yksi lapsi porukan ulkopuolelle.

4. Missä ja milloin kiusaamista esiintyi?

Aineiston mukaan kiusaamistilanteet tapahtuivat pääsääntöisesti niin sanottujen vapaiden leikkien yhteydessä sisällä tai ulkona. Useissa haastatteluissa lapset kertoivat, että ”tyhmää” tapahtuu silloin, kun aikuinen ei näe tai aikuisilla on kiire. Siitä huolimatta haastatteluista löytyi myös esimerkkejä siitä, että muun muassa lepo- ja nukkumatilanteissa tapahtui kiusaamista, vaikka tilanteessa on aikuinen aina paikalla. Kiusaaminen voi olla vaikeasti havaittavissa, vaikka aikuinen olisi paikalla.

Lapsi, 4 v: ”Se repii tukasta mua kun mä makaan mun sängyssä, se työntää aina jotain mun sänkyyn.”

Työntekijä 1: ”Leikkipuistossa on usein muiden päiväkotien tätejä, jotka tulevat valittamaan lapsistamme. Meidän lapsemme ovat ryhmittyneet ja aiheuttavat muille lapsille ikävyvyyksiä. Puistossa on vaikea pitää silmällä kaikkia, vaikka yritetään. Sisätiloissa on helpompaa hallita, mitä lapset tekevät. Säännöt ja rutiinit ovat sisätiloissa selkeämmät. Muissa päiväkodeissa on toisenlaiset säännöt, joten kun olemme ulkona, lapset eivät tiedä, mitkä säännöt ovat voimassa.”

Työntekijä 2: ”He kilpailevat siitä, kuka saa mennä ensin ulos tai seistä ensimmäisenä jonossa.”

Työntekijä 3: ”Jos kenelläkään ei oikein ole aikaa, kun päiväkodissa tapahtuu paljon, voi syntyä tilanteita, jolloin tapahtuu enemmän juttuja kuin toisella kerralla. Tietyt lapset hyödyntävät tätä.”

Lapsi: ”Mun mielestä ulkona tapahtuu eniten tyhmiä juttuja...”

Haastattelija: Missä, esimerkiksi?

Lapsi: ”Joka paikassa kun (tauko) me ollaan sellaisia poikia, jotka aina juoksee ympäriinsä pihalla”

Haastattelija: ”Joo, että te liikutte paljon. Näkevätkö aikuiset yleensä, mitä te teette?”

Lapsi: ”Eih... Ne näkee kauheen harvoin.”

Henkilökunta nimesi yhdeksi kiusaamisen tavaksi yhteisillä toimintahetkillä, esimerkiksi aamupiirissä, tapahtuvan häiriköinnin. He kertoivat kokevansa kiusaamiseksi sellaisen häirinnän joka estää tai häiritsee muun ryhmän tai vieressä istuvan lapsen oppimista. Tällainen häiriköinti on henkilökunnan mukaan usein toistuvaa ja jatkuvaa, ja häiriköimällä oppimisprosessia lapsi käyttää valtaa ryhmässä.

5. Kiusaaminen ja vertaissuhteet

On tärkeää, että lapsi tuntee olevansa hyväksytty, pidetty ja arvostettu vertaistensa keskuudessa ja osoittaa itse hyväksyntää, välittämistä ja arvostusta vertaisiaan kohtaan. Tällaisen vastavuoroisen vuorovaikutusprosessin seurauksena lapsi voi tuntee itsensä vertaisryhtöisönsä tasavertaiseksi jäseneksi. (Pörhölä, asiantuntijatapaaminen 22.10.2009.)

Oleellista lasten välisissä vuorovaikutussuhteissa on vertaisryhmän hyväksyntä ja torjunta. Jo päiväkodissa lasten välille alkaa kehittyä hierarkkisia sosiaalisia rakenteita. Pienetkään lapset eivät pidä tovereitaan samanarvoisina ja pystyvät arvioimaan, kenestä he eivät pidä ja kenestä pitävät. Usein ryhmän jäsenet arvioivat toisiaan melko samansuuntaisesti, jolloin näiden arvioiden perusteella kullekin lapselle syntyy hänen sosiaalinen statuksensa. Sellaiset lapset joista pidetään, ovat ryhmässä suosikkeja ja heidän seuraansa hakeudutaan mielellään. Osa lapsista on melko huomaamattomia ja toisia jopa syrjitään. Tällaisista sosiaalisista rakenteista muodostuu lasten keskinäinen hierarkkinen arvojärjestelmä jo päiväkodissa. (Laine & Neitola 2002.)

Lasten väliset hyvät vertaissuhteet edistävät lapsen kehitystä monipuolisesti. Osattomuus tai vähäinen myönteinen kanssakäyminen ikätovereiden kanssa ennustaa sopeutumisongelmia. Myös syrjään vetäytyminen tai yksinäisyys on riskitekijä riippumatta siitä, liittyykö lapsen tilanne hänen omaan käyttäytymiseensä vai muiden lasten käyttäytymiseen. Pitkään jatkuessaan ongelmat toverisuhteissa merkitsevät lapselle fyysistä, sosiaalista ja emotionaalista ulkopuolelle ajautumista ja näin selvän syrjäytymisriskin sekä riskin joutua kiusatuksi tai kiusaajaksi. (Laine & Neitola 2002.) Koska torjutuksi tuleminen on todettu olevan riskitekijä lapsen myönteiselle kehitykselle, on tarpeen paneutua torjuttuihin lapsiin tarkemmin.

5.1 Torjutut lapset

Torjutut lapset voivat olla aggressiivisempia, vetäytyvämpiä ja kognitiivisesti taitamattomampia kuin muut ryhmän jäsenet. Torjutuilla lapsilla ei yleensä esiinny aggressiivisuutta ja syrjään vetäytymistä samanaikaisesti, vaan he ovat joko aggressiivisia tai syrjäänvetäytyviä. Osalla aggressiivisista torjutuista lapsista on taipumusta ryhmäytyä keskenään, näin he eivät jää kokonaan vertaisryhmän ulkopuolelle, vaan saavuttavat jopa ihailua omassa ryh-

mässään, etenkin kouluiässä. Myöhemmin aggressiivisuus saattaa jopa liittyä suosioon vertaisryhmässä. Sen sijaan vetäytyvillä torjutuilla lapsilla on vain vähän kommunikointia vertaisryhmän kanssa. Torjutuilla lapsilla on muita suurempi riski monenlaisiin ongelmiin (kouluvaikeudet, tunne-elämän ongelmat, käyttäytymisen ongelmat, masentuneisuus) myöhemmin elämässään. (Laine & Neitola 2002.) Sekä vetäytyvä että aggressiivinen käytös aiheuttavat ongelmia toverisuhteessa ja nämä ongelmat edelleen lisäävät vetäytymistä ja aggressiivisuutta. Torjuttujen lasten liittyminen ryhmään on yleensä erityisen ongelmallista. (Puzallah & Wasserman 1990.)

Päiväkodissa torjutaan helpoiten aggressiivisia lapsia, joille on tyypillistä kypsymättömyys ja kykenemättömyys itsehillintään (Harrist, Zaia, Bates, Dodge & Pettit 1997). Aggressiiviset torjutut lapset yrittävät päästä ryhmään väkisin, he keskeyttävät ja häiritsevät toisten toimintaa.

► Tapauskuvaus torjutusta lapsesta

Laurin, 5 v, haastattelu

Haastattelija: ”Onks täällä joku sellainen, jolla ei ole ketään kaveria?”

Lauri: ”No ainaki Elias, Eliaksella ei oo koskaan oikeestaan mitään kaveria, kun se kiusaa aina. Siks sil ei oo tullu kaverii.”

Haastattelija: ”Okei. Onks täällä joku joka aina sotkee toisten leikit?”

Lauri: ”Joskus Elias tekee sillee, että se tulee leikkiin mukaan sillee vaikkei oo kysyny lupaa ensin.”

Mikon, 3 v, haastattelu

Haastattelija: ”Onko sulla kavereita täällä päiväkodissa, ketä kavereita sulla olikaan?”

Mikko: ”...Elias ja jotku muut huutaa niin paljon, niin niistä minä en tykkää jotka huutaa niin isosti.”

Haastattelija: ”Mitä se kiusaaminen sinusta on?”

Mikko: ”Nokun mä nousin lepäämästä ja yritin astua Eliaksen yli, niin sit Elias sit kiusasi minua, että se laittoi jalat minun jalkojeni väliin ja sit minä olin niin pelästynyt, että juoksin käytävälle, tuonne missä on lastenpuut, niin olin niin pelästynyt, ja Elias juoksi minun perässäni (tauko) Elias ei sitten repinytkään minuu.”

Haastattelija: ”No mitä se kiusaaminen on?”

Mikko: ”Kiusaaminen on sitä kun... Elias kiusaa minuu eikä päästä minuu minnekään...”

Haastattelija: ”Onks täällä joku joka aina määrää muita?”

Mikko: ”No niin no sellaista, on joku, onks se Elias.”

Haastattelija: ”Oletko sä nähnyt, että jotain lasta olisi täällä kiusattu?”

Mikko: ”Olen minä nähnyt, että joskus Eliasta on kiusattu. Ulkona kiusattiin Eliasta. Kun Elias juoksi pois ja ne juoksi perässä.”

Janin, 6v, haastattelu

Haastattelija: ”Onks täällä joku joka aina sotkee leikkejä?”

Jani: ”No on, Elias.”

Haastattelija: ”Millä tavalla se sotkee?”

Jani: ”No ku me tehtiin hiekkalainnoja ulkona, ni se tuli sotkeen. Se sotkee kaikkien leikit.”

Haastattelija: ”Onks Eliaksella omia kavereita?”

Jani: ”Yks vaa, Joonas joskus.”

Antin, 6 v, haastattelu

Haastattelija: ”Onks täällä joku sellanen lapsi joka määräilee aina muita?”

Antti: ”On. Elias. Kerran se sano, että sen äiti määrää jokaista.”

Haastattelija: ”Onks täällä joku sellainen joka sotkee aina kaikki leikit?”

Antti: ”Elias.”

Haastattelija: ”Onks joku kiusannut sinua joskus?”

Antti: ”Joo Elias.”

Haastattelija: ”Millä tavalla?”

Antti: ”Se on lyöny mua monta kertaa.”

Joannan, 5 v, haastattelu

Haastattelija: ”Onks täällä joku jolla ei ole ketään kaveria?”

Joanna: ”...Eliaskin sotkee aina kaikki leikit, mut sil ei oo kaverei, ku se sotkee kaikkien leikit.”

Eliaksen, 4 v, haastattelu

Haastattelija: ”Onks sulla paljon kavereita täällä päiväkodissa?”

Elias: ”Ei. Mä tiedän kuka muu on mun kaveri, Joonas. Aksu sano mua tyhmäks. Joonas määräilee ja Lauri sano että se on mua nopeempi vaik se on vast näin (kolme).”

Haastattelija: ”Onks täällä joku jolla ei ole koskaa ketään kaveria?”

Elias: ”Mulla ei oo koskaan ketään kaveria ollu.”

Haastattelija: ”Onks sulle käyny niin että sä et pääse leikkiin mukaan?”

Elias: ”Ei. (puistelee päätään) Lauri ei leiki mun kanssa.”

Haastattelija: ”Onks täällä joku joka sotkee toisten lasten leikit?”

Elias: ”Joo Aksu.”

Haastattelija: ”Ooksä sotkenu muiden lasten leikit?”

Elias: ”Oon.”

Haastattelija: ”Ooksä kiusannu muita?”

Elias: ”Joo oon.”

Haastattelija: ”Onks joku kiusannu sinua? kuka?”

Elias: ”No kyl sä äsken tiiät. Aksu.”

Päiväkodin työntekijä kertoo Eliaksen päivästä:

Lapset istuvat ruokapöydässä melko rauhallisesti. Elias ilmoittaa yhtäkkiä kiihtyneenä, ettei hän voi syödä koska Mikko tuijottaa. Mikko istuu Eliasta vastapäätä ja keskittyy syömiseen. Hän puolustautuu ja sanoo, ettei tuijota Eliasta. Elias on itkuinen, koska tuijotus häiritsee. Aikuinen selittää Eliakselle, ettei Mikko tuijota häntä, vaan

katselee muuten vaan eteenpäin. Syötyään Elias ottaa lautasen ja lähtee viemään sitä pois, mutta yllättäen kääntyy matkalla Mikkoa kohti ja lyö tätä nyrkillä. Aikuinen ryntää väliin, ja Elias alkaa itkeä, että tuijotus häiritsee häntä.

Esimerkki kertoo, että useat ryhmän lapset nimeävät Eliaksen häiritseväksi ja aggressiiviseksi, jopa pelottavaksi pienemmän silmissä. Niin Elias itse kun ryhmän muut lapset tietävät, ettei Eliaksella ole ystäviä, koska hän häiritsee muiden leikkejä. Eliaksen käytös on impulsiivista, aggressiivista ja arvaamatonta. Hän myös itse tunnistaa jäävänsä ryhmän ulkopuolelle. Eliaksen taidot liittyä muiden leikkiin ja ryhmään ovat puutteelliset. Häiritseekö hän sen vuoksi muiden leikkiä, ettei osaa muulla tavalla ilmaista tarvettaan liittyä porukkaan? Onko Elias mahdollisesti niin sanottu kiusaaja-uhri, joka kokee olevansa kiusattu (suljettu porukan ulkopuolelle), ja muu ryhmä taas kokee, että Elias kiusaa olemalla aggressiivinen ja häiritsemällä leikkejä?

Syrjäänvetäytyneet torjutut lapset

Boivin, Hymel ja Hodges (2001) toteavat, että syrjäänvetäytyvät torjutut lapset eivät tee aktiivisesti itse aloitteita, vaikka haluaisivat ryhmään mukaan. Nämä ei-aggressiiviset torjutut lapset tiedostavat aggressiivisia torjuttuja lapsia paremmin olevansa torjuttuja. Heillä on myös alhaisempi itsearvostus ja he kokevat itsensä muita enemmän yksinäisiksi. (ks. Laine & Neitola 2002.)

Pienten lasten yksinäisyyttä on tutkittu melko vähän. Tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että alle kouluikäiset lapset ymmärtävät, mitä yksinäisyys tunnetasolla tarkoittaa ja myös kokevat yksinäisyyttä. Cassidy ja Asher (1992) ovat tutkineet, että yksinäisimpiä ovat aktiivisesti ryhmässään torjutuiksi tulevat syrjäänvetäytyvät lapset. He alkavat kokea itsensä pikkuhiljaa yksinäisiksi, ja viimeistään koulussa heillä alkaa esiintyä depressiivisyyttä ja negatiivista itsearviointia. Weiss (1973) erottaa toisistaan sosiaalisen ja emotionaalisen yksinäisyyden. Sosiaalisella yksinäisyydellä tarkoitetaan positiivisen ystäväverkoston puuttumista ja emotionaalisella yksinäisyydellä tarkoitetaan läheisen kiintymyksen kohteen puuttumista. Yksinäisyys on myös subjektiivinen kokemus ja tunne: joku voi olla tyytyväisempi yksikseen kuin joku toinen. Parkhurst ja Hoppmeyer (1999) määrittelevät yksinäisyyden kuitenkin negatiiviseksi, surumieliseksi tai ahdistavaksi erillään olemisen tunteeksi, johon yhdistyy ihmisen läheisyyden ja toisiin liittymisen tarve ja kaipuu.

Syrjäänvetäytyvällä lapsella tarkoitetaan sellaista lasta, joka on toistuvasti vähemmän tekeissä vertaistensa kanssa kuin ikäryhmän lapset keskimäärin ovat. On tärkeää tunnistaa porukan ulkopuolelle hakeutuvat lapset.

Hankkeen aineistoa kerätessä kohdattiin myös sellaisia lapsia, jotka eivät kuuluneet porukkaan, mutta eivät olleet suoraan ryhmän torjumiakaan. Aineistosta löytyi lapsi, joka havaintojen mukaan leikki yksin tyytyväisen näköisenä. Haastatteluissa muut lapset kertoivat, että hänellä ei ole ystäviä, koska hän ei tahdo tulla mukaan. Myös henkilökunta kertoi lapsen hakeutuvan mielellään leikkimään yksin. He kokivat, että se on hänen valintansa.

► Tapauskuvaus yksinäisestä lapsesta

Päiväkotikäynti 5–6-vuotiaiden lasten ryhmään

Tulen ryhmään aamulla aamupalan jälkeen, osa lapsista istuu vielä pöydässä ja osa on jo lopettanut syömisen ja aloittanut leikin. On oman lelun päivä ja lapset saavat itse valita vapaasti leikkinsä, leikkikaverinsa sekä leikkitilan. Aikuinen seuraa ainoastaan, ettei yhteen leikkiin mene liikaa lapsia. Lapset hakeutuvat oma-aloitteisesti leikkeihin käyttäen sujuvasti hyväkseen kaikkia tiloja. Lasten jakaantumisessa leikkiryhmiin ja tiloihin ei näyttäisi olevan ongelmia.

Lepuhuoneessa leikkii kaksi leikkiryhmää sekä yksi yksin leikkivä tyttö (Eira). Jään seuraamaan tätä leikkiä. Toisessa ryhmässä on aluksi viisi tyttöä. Tyttöjä tulee päiväkotiin lisää, ja he liittyvät tähän leikkiin ongelmitta. Useammalla tytöllä on mukanaan samanlainen joutsen, jonka selässä on pieniä keijuja. Kaikki leikkiin liittyneet tytöt leikkivät näillä keijuilla.

Huoneessa yksin leikkivä tyttö aukoo ja sulkee pienen lipaston laatikoita ja puhelee itsekseen. Hän lopettaa välillä leikkinsä, kiertää tytöt ja katselee leikkiä. Sen jälkeen hän siirtyy takaisin lipaston ääreen. Yhden kerran hän poistuu huoneesta hypähdel- len, katsoo mitä muissa huoneissa tehdään ja palaa jälleen lipaston laatikoiden ääreen. Hetken leikittyään hän tulee kyselemään minulta, mitä teen ja pyytää lukemaan kir- jaa. Vastaan etten nyt voi lukea, koska työtäni on kirjoittaa tätä. Hän siirtyy takaisin puhelemaan itsekseen. Kysyn kuitenkin onko tytöllä omaa lelua mukana. Hän vastaa, että on unohtanut sen kotiin. Tilanne jatkuu noin tunnin ajan ja katkeaa, kun aikuinen aloittaa aamupiirin.

Päiväkodin työntekijän haastattelu

Haastattelija: ”Löytyykö tästä ryhmästä mielestäsi kiusattua?”

Työntekijä: ”... No Eira on semmoinen syrjäänvetäytyvä, mutta sitte kun on oltu sitä, että otetaan mukaan, ni Eira ei oookkaan halunnu mennä. Nykyään se leikkii Nooran kanssa vähän. Mut hän on se meidän erakko.”

Haastattelija: ”Onko Nooran ja Eiran suhde tasavertainen?”

Työntekijä: ”...Eira on kyllä tosi jännä, itsestä tuntuu, että ois ehkä sellasii aspergeriin viittavii. Sillä on tosi vahva tahto, se menee ja näyttää että haahuilee itekseen, mutta sillä on kuitenkin ihan omat leikit koko ajan päässä. Kun hänet laitetaan muiden kanssa leikkiin, niin ei hän halua olla. Ett hän ei halua olla muiden kanssa. Hänellä on omat leikit. Se päänsisäinen elämä on tosi voimakasta.”

Haastattelija: ”Kärssiikö Eira siitä että hän on yksin?”

Työntekijä: ”...Ei, ei ollenkaan. Jos siihen tulee joku muu se häiritsee hänen omaa päänsisäistä leikkiä.”

Lapsen haastattelu

Haastattelija: ”Onks täällä joku joka ei pääse koskaan leikkiin mukaan?”

Tyttö, 6 v: ”Yks Eira.”

Haastattelija: ”Miksei Eira pääse leikkeihin mukaan?”

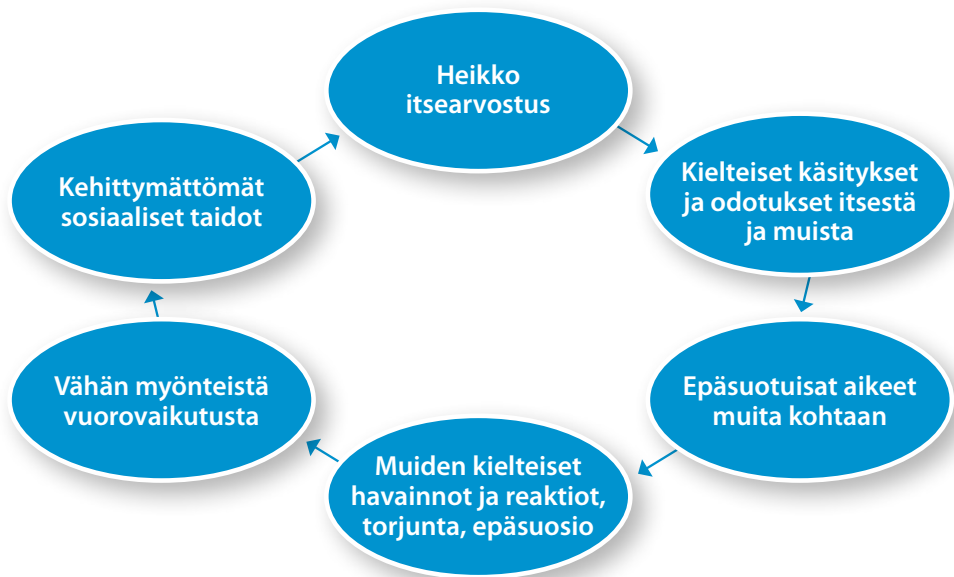
Tyttö, 6 v: ”Noku tota se halua leikkii yksin aina ja sitte se ei anna tulla mukaan leikkiin. Kyl se joskus pyytää leikkiin mukaan.”

Eiran vanhemmat eivät antaneet haastattelulupaa.

Esimerkin tyttö hakeutuu leikkimään toistuvasti yksin. Sekä ryhmän lapset että aikuiset ovat tottuneet tilanteeseen ja hyväksyneet ajatuksen, että lapsi haluaa olla yksin. Hänet jopa nimetään luonteeltaan erakoksi. Tässä tapauksessa voi kysyä, haluaako lapsi todella toistuvasti olla yksin vai onko tyttö kehittänyt itselleen strategian välttää torjutuksi tulemiselta. Jokainen lapsi ja ihminen haluaa kuulua ryhmään ja olla tärkeä ja hyväksytyt osa vertaisryhmäänsä. Toistuvasti tai jatkuvasti yksin olevat lapset harvoin itse valitsevat roolinsa, vaikka se saattaa ulospäin näyttää siltä. Yksinäisiin lapsiin tulisikin kiinnittää erityistä huomiota.

5.2 Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi

Kaarina Laine (2002) on kuvannut torjuttujen lasten asemaa päiväkodissa negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessin avulla (kuva 2). Torjutuksi tulemisella on todettu olevan yhteys kiusaamisilmiöön ja sen syntymiseen.

Kuva 2. Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessi (Laine & Neitola 2002).

Torjutulla lapsella on riski ajautua niin sanottuun negatiivisen vuorovaikutuksen kehään. Lapsen on mahdotonta katkaista kehä omin avuin, hän tarvitsee siihen aikuisen apua ja tukea. Lapsi voi joutua kehään monista eri syistä, esimerkiksi valmiiksi heikkojen vuorovaikutustaitojensa vuoksi. Syrjäänvetäytyvä tai aggressiivinen vertaisryhmässään torjuttu lapsi on vaarassa ajautua kehään. Tällöin hänelle syntyy heikko itsearvostus sekä kielteinen käsitys niin itsestä kuin muista. Koska hän on torjuttu, hän ei pääse harjoittelemaan heikkoja vuorovaikutustaitojaan, eivätkä taidot pääse kehittymään. (Laine & Neitola 2002, 36.)

Kehään voi ajautua myös lapsi, joka ei esimerkiksi kiusatuksi tulemisen vuoksi pääse harjoittelemaan vuorovaikutustaitojaan, ja hänen itsearvostuksensa on heikko. On vaikea erottaa, onko negatiivinen kehäprosessi syy joutua kiusatuksi vai onko kiusattuna olemisen syy joutua negatiiviseen kehään.

On myös todettu, että lapsen status ryhmässä on hyvin pysyvä. Etenkin kiusatun rooli näyttäisi jatkuvan ilman tietoista puuttumista vuodesta toiseen. (Salmivalli, Lappalainen & Lagerspetz 1998.)

Selvityksen aikana havaittiin, että pienikin lapsi tunnistaa itse olevansa torjuttu. Jopa 3-vuotias tietää jäävänsä vertaisryhmänsä ulkopuolelle. Lapsia haastateltaessa kysyttiin, onko ryhmässä joku, joka on toistuvasti ilman kaveria. Lasten vastaukset tarkistettiin henkilökunnalta, ja hyvin usein lasten vastaukset vastasivat henkilökunnan käsitystä ulkopuolelle jätetyistä lapsista.

Haastattelija: ”Onks tääl joku, joka on aina ilman kaveria?”

Poika, 3 v: ”No mä, nokyl se olen mä.”

Perren ja Alsaker (2002) ovat tutkimuksessaan todenneet, että päiväkotikiusaaminen poikkeaa vain vähän koulukiusaamisesta ja esimerkiksi kiusaamiseen liittyvät roolit ovat löydettävissä jo alle kouluikäisten lasten ryhmässä. Näyttäisi myös siltä, että juuri torjunta päiväkodissa, esimerkiksi vertaisryhmästä poissulkeminen, ja kiusaaminen ennustavat sopeutumisongelmia, jotka näkyvät muun muassa sopeutumattomuutena päiväkotiin, negatiivisena suhtautumisena kouluun ja heikkona koulumenestyksenä (Ladd 1990).

5.3 Ystävyysuhteen ja vertaisuhteen ero

Vertaisryhmässä lapsilla on erilaisia suhteita toisiinsa. Kaikki vertaisuhteet eivät ole ystävyysuhteita. Salmivalli (2005) tarkoittaa ystävyysuhteella vastavuoroista myönteistä, läheistä ja tasavertaista suhdetta. Karkeasti jaoteltuna voitaisiin sanoa, että ystävyysuhteissa opitaan taitoja, joita tarvitaan läheisissä ihmissuhteissa, kuten parisuhteessa ja vertaisuhteissa opitaan taitoja, joita tarvitaan yhteiskunnassa. (Salmivalli 2005.) Hyväksytyksi tuleminen ja suosio vertaisryhmässä eivät välttämättä tarkoita sitä, että lapsella olisi vastavuoroinen ystävyysuhde. Yksikin ystävyysuhde voi suojata lasta kiusaamiselta, vaikka hän olisi vertaisryhmänsä torjuma lapsi (Bukowski 1999). Ystävyysuhteen merkitys kasvaa lapsen kasvaessa, ja koulun alkaessa lapsilla on jo hyvinkin läheisiä ja kestäviä ystävyysuhteita. Niin sanotun sosiometrisen mittauksen avulla voidaan löytää ryhmästä torjutut lapset. Siinä lapset nimeävät vertaisryhmänsä jäsenistä ne kolme lasta, kenestä pidetään eniten sekä ne kolme lasta, kenestä pidetään vähiten. Mittausmenetelmästä on kehitetty lukuisia erilaisia variaatioita. Sosiometrisen mittauksen heikkoutena voidaan kuitenkin pitää sitä, että se ei kerro lasten välisistä ystävyysuhteista riittävästi. (Salmivalli 2005.)

Kochenderferin ja Laddin (1999) tutkimuksen mukaan siirtyminen päiväkodista kouluun sujuu helpommin niiltä lapsilta, joilla oli enemmän ystäviä. Ystävyysuhteet vaikuttivat myös lasten myöhempään viihtyvyyteen koulussa. Näillä lapsilla oli myönteisempi suhtau-

tuminen kouluun kuin niillä, joilla oli vähemmän tai ei yhtään ystävää. Edelleen ne lapset, joiden ystävyys-suhteet säilyivät, pitivät koulusta vuosien edetessäkin. Hodges, Boivin, Bukowski & Vitaron (1999) tutkimuksen mukaan ystävyys-suhde suojaa myös kiusatuksi tulemiselta. Näistä tutkimuksista voidaan päätellä, että ystävyys-suhteiden merkitys lapsen hyvinvoinnille sekä kouluviihtyvyydelle on erittäin merkityksellinen. Kiusaamisen ennaltaehkäisyssä ystävyys-suhteiden syntymiseen ja pysyvyyteen tulee kiinnittää huomiota jo ennen kouluikää.

Ystävyys-suhteen merkitystä tarkasteltaessa tulee kuitenkin tarkastella myös ystävyys-suhteen laatua. Jotta ystävyys-suhde on tasapainoinen ja edistää lapsen myönteistä kehitystä, siihen ei liity negatiivista vuorovaikutusta, esimerkiksi torjuntaa, pilkkaamista tai dominoivaa käyttäytymistä. (Kochenderfer & Ladd 1999.)

► Tapauskuvaus epätasapainoisesta ystävyys-suhteesta

Päiväkotikäynti

Ryhmän lastentarhanopettaja tekee ryhmälleen sosiometrisen toverisuhdearvion. Pihla kertoo lastentarhanopettajalle, että häntä kiusataan vähän. Kun opettaja kysyy, kuka häntä kiusaa, Pihla kertoo, että Julia. Hän kertoo, että Julia määrää häntä ja repii tukasta ”nukkarissa.” Opettaja kertoo haastattelijalle olevansa hämmästynyt vastauksesta, koska Pihla ja Julia ovat parhaat ystävykset. Pihlan äiti on aiemmin kertonut opettajalle, että Julia määräälee Pihlaa ja oli haukkunut Pihlan naamiaisasua.

Päiväkodin työntekijän haastattelu

Haastattelija: ”Onko vanhempien kanssa puhuttu kiusaamisesta?”

Työntekijä: ”Ollaan puhuttu. Parissa keskustelussa on puhuttu ennaltaehkäisevässä mielessä sillä tavalla, että ku mä oon nähny nää voimasuhteet mitkä on. Ja ollaan puhuttu henkilökunnan kanssa siitä, mikä tilanne on, niin ollaan pyritty tekemään vanhemmat tietoiseksi. Tässä tai näissä keskusteluissa on itse asiassa ollut tyttöpari, josta on puhuttu, Pihla ja Julia. On ollu siitä kyse, että on kannustettu muistamaan se, että sellaista omaa päätäntävaltaa, sitä täytyy suojella ja omaa koskemattomuutta täytyy suojella. Että jollakin tavalla toinen ei pääse määräämään ihan kaikkia asioita ja on sellainen mielipiteen vapaus.”

Pihlan äidin haastattelu

Haastattelija: ”Viihtyykö lapsesi päiväkodissa?”

Äiti: ”Vaihtelevasti. Pihla ja Julia ovat olleet pienestä pitäen parhaat kaverit, ihan 2-vuotiaasta asti ja 3-vuotiaista olleet samassa ryhmässä. Julia on Pihlan paras kaveri ja tuntuu, että paras vihollinen myös. Ne tykkää tosi paljon toisistaan, mutta sit siellä on myöskin niinku vähän tällaista kiusaamista Julian puolelta, mikä sitten pahoittaa hirveen usein taas Pihlan mieltä. Pihlalla on hirveen tarve saada tietyissä asioissa Julian hyväksyntä.”

”Ryhmässä on muitakin tyttöjä kenen kanssa Pihla leikkii ja ne käy meillä leikkimässä ja pihalla. Ett ei Julia missään nimessä ainut kaveri oo. Mutta kyllä se sellainen sydänystävä on, he ovat hyvin erottamattomat.”

”Suhteessa on silti epätasapainoa. Mutta siinä on myös kahden äidin välinen näkemusero. Julian äiti on hirveen pitkään pitänyt Juliaa altavastaajana tässä ystävyys-suhteessa, mut mä taas nään sen toisinpäin. Että Julia on luonteeltaan paljon vikkelämpi ja kekseliäämpi ja tottelemattomampi. Se taas tuo sitä, että Julia hyvin paljon määrittää leikeissä. Esimerkiksi eilen illalla, ja tämä on just se minkä mä koen kiusaamisena ja olen tästä Julialle puhunutkin. Niin, oltiin eilen illalla ulkona, ja piti lähteä sisälle, niin Julia houkuttelee Pihlan juoksemaan karkuun. Mä oon usein puhunut tästä Julialle, että kun mä sanon Pihlalle jotain, Julia usuttaa tekemään päinvastoin. Olen puhunut myös Pihlalle ja Julian äidille, mutta Julian äiti ei usko sitä tyttärestään.”

”Pihla sanoo kotona aina välillä että Julia kiusaa. Ja sit yks toinen, Nora, tyhmittelee Pihlan isää. Nora oli sanonut Julialle, että milloin tyhmän Pihlan tyhmä iskä tulee sitä hakemaan. Pihlasta se tuntui tosi pahalta, vaikka ei se Nora sitä välttämättä tarkoita niin. Mut se on vaikea lapselle selittää, ettei toinen välttämättä tarkoita sitä niin pahasti kun kuulostaa.”

Haastattelija: ”Koetko siis, että Pihlaa kiusataan?”

Äiti: ”Kyllä.”

Haastattelija: ”Löytyykö sun mielestä sille jotain syytä?”

Äiti: ”Ei sille oo mitään syytä. Mutta me ollaan tehty Pihlalle naamiaisasu itse ja Julialla taas on kaupasta ostettu, niin en tiedä sitten mikä siinä sen aiheuttaa, että ne on Julian mielestä tosi tyhmiä. Että onko siinä sittenkin Julian puolelta harmitus, ettei hänelle ole itse tehtyä. Mutta mä en tykkää siitä, että jatkuvasti tulee jostain paha mieli, ja sitte ku se jatkuu sillä tavalla, että kun tulee seuraavat naamiaiset, niin Pihla miettii mitä Julia tällä kertaa sanoo. Joka kerta pohditaan tykkääkö Julia vai nauraaks se.”

”... Mä en näe sitä ystävyyttä rakentavana ja hyvänä. Leikkien sisältökään ei olo oikein rakentava. Mä oon seurannu kun Pihla leikkii muiden kanssa, niin ne on järkeviä leikkejä. Mutta Julian kanssa on sellaista riehumista, viimeksi ne leikki sellasta, että Pihla makaa sängyllä ja Julia leikkaa moottorisahalla Pihlan jalkoja irti ja valuttaa veret pois. Joka sitte päätty Pihlan itkuun. Et eihän se oo rakentavaa.”

Haastattelija: ”Miks Pihla halua olla Julian kanssa?”

Äiti: ”En tiedä, sen mielestä Julia on hänen paras ystävä. Niin se taas aamullakin sano, että hän rakastaa Juliaa, se on hänen paras ystävä.”

Esimerkin avulla voidaan pohtia esimerkiksi sitä, onko ystävyys-suhteen laatu hyvää ja sisältyykö siihen Laddin ja Kochenderferin mainitsemaa negatiivista vuorovaikutusta, torjuntaa, pilkkausta tai dominoivaa käytöstä. Lisäksi on mielenkiintoista pohtia, miten lasta autetaan tilanteessa, jossa hän itsekin mainitsee kiusaajan olevan hänen paras ystävänsä.

5.4 Aggressiivisesti käyttäytyvät lapset

Yksi vertaissuhteiden keskeisimpiä ongelmakohtia on lapsen muita kohtaan osoittama aggressiivisuus. Aggressiivinen käytös on ongelma sekä lapselle itselleen että hänen ympäristölleen. (Salmivalli 2005.) Aggressio tunteena on eri asia kuin aggressiivinen käytös. Voimakastakin aggression tunnetta voi esiintyä ilman väkivaltaa ja vastaavasti aggressiivista käytöstä voi esiintyä ilman aggression tunnetta. Aggression tunne kuuluu lapsen ja nuoren kehitykseen normaalina osana tunteiden kehitystä. (Cacciatore 2007.)

Aggression tunne pitää sisällään suuttumista, vihaa ja raivoa. Cacciatoren (2007) mukaan aggression tunne aikaansaa vihan, hyökkäyshalun, itsensä puolustamisen ja puoliensa pitämisen tunteet. Lapsilla ja nuorilla aggression tunnetta tarvitaan kehityksellisenä tekijänä. Konfliktit ja riidat, joihin liittyy aggression tunnetta, edistävät sosiaalisten taitojen kehittymistä, itsehillintää sekä tunteiden kanavoinnin harjoittelua. Aggressio on kuitenkin opittava hallitsemaan rakentavasti. Kipeiden tunteiden, kuten pettymyksen ja tappion kokeminen on väistämätön kokemus jo varsin pienelle lapselle.

Aggressiivisuus jaetaan yleensä kahden tyyppiseen aggressiivisuuteen: **proaktiiviseen** ja **reaktiiviseen**. Nämä aggression muodot esiintyvät usein samanaikaisesti, vaikka ne erotetaan toisistaan käsitteellisesti.

Proaktiivisesti aggressiiviset lapset käyttävät väkivaltaa harkitusti ja suunnitelmallisesti. Heidän tapansaan kuuluu uhkailu, he saattavat rikkoa paikkoja tai käyvät päälle vain saadakseen tahtonsa läpi. Proaktiivinen aggressiivisuus on aggression käyttämistä välineenä omien tarkoituksien saavuttamiseksi. Käyttäytymiseen ei välttämättä liity suuttumustilaa aggression kohteena olevaa kohtaan. Väkivaltainen toiminta on laskelmoitua, ja ihminen saattaa manipuloida muita väkivallan käyttöön. Tällaisella lapsella saattaa olla hyvät sosiaaliset taidot ja hän tulkitsee vertaisryhmäänsä hyvin. Proaktiivisen aggressiivisuuden on todettu olevan yhteydessä riskiin päätyä koulukiusaajaksi. (Salmivalli 2005.)

Reaktiivisesti aggressiiviset lapset ovat temperamentiltaan äkkipikaisia. Heillä palaa pinna nopeasti ja hallitsematon raivokohtaus saattaa iskeä herkästi. Tällainen aggressiivisuus on suunnittelematonta ja kontrolloimatonta. Se syntyy yleensä uhattuna olemisen kokemuksesta. (Perren & Alsaker 2006.) He eivät välttämättä tarkoita sitä, mitä suutuspäissään sanovat tai tekevät, ja usein harmittelevat jälkikäteen. Reaktiivisen aggressiivisuuden on todettu olevan yhteydessä kiusatuksi tulemiseen. (Salmivalli 2005.)

Reaktiivisesti aggressiivinen lapsi on usein torjuttu, ja hän käyttää aggressiivisuuttaan melko sattumanvaraisesti ja uhkaavina pitämiinsä tilanteisiin. Tällainen lapsi saattaa joutua niin sanotun kiusaaja-uhrin rooliin. Hänen aggressiivisuutensa koetaan kiusaamisena, jolloin hän joutuu torjutuksi, minkä hän itse vastaavasti kokee kiusaamisena. (Perren & Alsaker 2006.)

Aggressiivisuuden on todettu olevan yksi toistuvasti esiintyvä piirre torjuttujen lasten parissa. Se näyttäisi myös olevan enemmän poikien kuin tyttöjen ongelma. Näistä tuloksista huolimatta harvat interventio-ohjelmat kohdistuvat suoraan aggressiivisiin lapsiin. (Coie & Koepfln 1990.)

Aineistosta löytyi useita esimerkkejä aggressiivisesti käyttäytyvistä lapsista. Näistä suurin osa oli selvästi reaktiivisesti aggressiivisia lapsia, jotka kokivat tulevansa kiusatuiksi, koska olivat muun ryhmän torjumia, mutta jotka muu ryhmä koki kiusaajiksi, koska he sotkivat ja häiritsivät muiden lasten leikkejä. Näillä lapsilla oli selviä vaikeuksia päästä ryhmän toimintaan ja leikkeihin mukaan. Seuraavat haastattelut ovat yhden ryhmän kolmen työntekijän haastatteluista. He kaikki pohtivat samalla tavalla, että Tero on selvästi sekä kiusaaja että uhri. Häntä ei päästetä muun porukan leikkeihin mukaan, ja hän hermostuu ja reagoi aggressiivisesti.

Haastattelija: ”Kuka siellä vois olla kiusaaja?”

Työntekijä 1: ”Jos mä ajattelen kuka on kiusaaja, mut yhtä aikaa uhri, niin on Tero. Tero on kova kiusaamaan, mutta hän joutuu myös kiusatuksi ja hänellä on, mä kuvittelisin, että hyvin subjektiivinen kokemus molempiin suuntiin, hän tietää sen...”

Haastattelija: ”Pystytsä ihan nimeemään, kuka siellä vois olla kiusaaja?”

Työntekijä 2: ”...Tero ehkä käytökseltään, että menee helposti toisten leikkejä sotkemaan, mutta hän on myös aika usein uhri, että se on tavallaan sellanen... Hän on mun mielestä sellainen, että häntä myös kiusataan tiettyssä mielessä, ei huolita mukaan juttuihin, mut hän kyl menee myös sitten kiusaamaan toisia.”

Haastattelija: ”No voiks sieltä löytää kiusaajan?”

Työntekijä 3: ”No jos aattelee niinku taakkeppäin niin kyllä jossain vaiheessa Tero oli semmonen uhri. Hyvin niin kun useasti jäi ulkopuolelle. Ei vaan niinku otettu leikkiin. Johtuu tietysti Teron omista leikkitaidoista ja sosiaalisista taidoista, mutta ei vaan niinku...”

Ryhmän lastentarhanopettaja kertoo myös, että Tero on erityistä tukea tarvitseva 4-vuotias poika. Hänen käytöksensä on niin impulsiivista, että hän on muiden lasten mielestä arvaamaton. Näin hän tulee hyvin usein muun ryhmän torjumaksi leikkitalanteissa. Torjutuksi tuleminen vastaavasti aiheuttaa Terossa aggressiivisen reaktion, jolloin hän sotkee muiden leikit.

Seuraavassa tapauskuvauksessa kerrotaan lapsesta, josta voitaisiin ajatella, että hän käyttää proaggressiivista väkivaltaa. Muut lapset kertovat, että tämä kyseinen lapsi tönii ja kiusaa. Tästä huolimatta pojat nimeävät hänet ystäväkseen, ja hän itse nimeää itselleen paljon kavereita. Ryhmän aikuinen kertoo, että ryhmästä löytyy sellainen poika, jonka äiti on ollut huolissaan tästä ystävyysuhteesta. Hän kertoo myös, että tämä poika kuitenkin ihaillee aggressiivista poikaa eivätkä muutkaan pojat uskalla sanoa hänelle vastaan. Osa ryhmästä nimesi aggressiivisen pojan kiusaajaksi tai määräileväksi, mutta toisaalta osa pojista ihaili häntä kovasti.

➤ Tapauskuvaus: ristiriitainen Teemu

Mian, 5 v, haastattelu

Haastattelija: Mistä sulle tulee paha mieli tääl päiväkodissa?”

Mia: ”Ku mua tönii.”

Haastattelija: ”Töniiks sua joku? Kuka sua tönii?”

Mia: ”Teemu.”

Haasttelija: ”Ooksä nähny että jotain muuta ois kiusattu? Ketä?”

Mia: ”Oskua, Teemu kiusas Oskua.”

Emilian, 4 v, haastattelu:

Haastattelijä: ”Sanooks sulle sit joku, että sä et saa tulla leikkiin?”

Emilia: ”Teemu sano, mä en saa tulla.”

Haastattelijä: ”Onks se kiusaamista?”

Emilia: ”On.”

Joonaksen, 5 v, haastattelu:

Haastattelijä: ”Ketä kavereita sulla täällä on?”

Joonas: ”Teemu ja Huugo.”

Haastattelijä: ”Kiusataaks täällä päiväkodissa?”

Joonas: ”Ei kiusata. Mut Teemu ja Huugo aina melkeen riitelee.”

Haastattelijä: ”Tuleeks sulle paha mieli tääl päiväkodissa?”

Joonas: ”Yhen kerran Teemu oikeesti meni mun päälle ja sitte se kolautti mun pään... Tahalteen. Se iha tahalteen meni päälle ja sitte tahaltee kopsautti mun pään.”

Haastattelijä: ”Onks tääl joku joka aina määrää muita?”

Joonas: ”Teemu määrää aina.”

Haastattelijä: ”Ooks nähny että jotain ois kiusattu?”

Joonas: ”Noo Tuomasta, Teemu löi sitä ja jahtas. Ja uhkas.”

Haastattelijä: ”Miten se uhkas?”

Joonas: ”Että se nipistää. Mut sitte aikuinen otti Teemun jäähyllle.”

Päiväkodin työntekijän (1) haastattelu:

Haastattelijä: ”Onko sun mielestä tossa ryhmässä kiusaajaa?”

Työntekijä: ”En mä sanois niin, varsinaisesti, mutta Teemuhan on semmonen, että sillä voi raja liukua aika herkästikin.”

Päiväkodin työntekijän (2) haastattelu:

Haastattelijä: ”Löytyyks sun mielestä ryhmästä kiusaajaa?”

Työntekijä: ”Toisaalt se raja on silleen vähä vaikee vetää. Et se Teemu ku se on niin semmonen vahva, ni sitte moni lapsi kokee sen silleen et se kiusaa. Sillä ku se jättää ehkä ulkopuolelle tai sitte yrittää määrätä, että mitä leikissä pitää tehdä.”

Haastattelijä: ”Onks siellä joku uhri?”

Työntekijä: ”Ei oo ketään tiettyä. Et sitte jonku verran on ollu tän Joonaksen äiti, vaikka ni se on sitä mieltä, että hän ei halua, että Joonas ja Teemu leikkis keskenään, koska Teemu kiusaa Joonasta tai toimii sitä kohtaa väärin. Ja sitte Joonas toisaalta itekki on vähän silleen, että hän ei halua olla Teemun kans, tuo Teemu on niin semmoinen määräilevä. Mut toisaalta se myös ihailee Teemua ja haluaa olla sille mieliks ja haluaa olla sen kanssa. (tauko) Sellaista, että yrittään sitte mielistellä tai olla Teemulle mieliksi. Ja ei ehkä uskalleta sanoo, jos Teemu hakee omalle puolelle. Ni ei uskalleta sanoo et mä en oo sitä mieltä.”

Päiväkodin työntekijän (3) haastattelu:

Haastattelija: ”Onks siellä sun mielestä sellaista kiusaajaa?”

Työntekijä: ”Niinku ihan kiusaajaa, ni Teemuhan on aika kova, et se aika kärkkäästi puuttuu asioihin.”

Teemun, 5 v, haastattelu

Haastattelija: ”Ketä kavereita sul on täällä päiväkodissa?”

Teemu: ”Emilia, Pelle, Sami, Tuomas, Osku, Matias, Kalle, Simon, Anna, Laura, Niko.”

Teemun tapauksesta ei voida selvästi sanoa, että kyse on proaggressiivisesti aggressiivisesta lapsesta, mutta työntekijöiden on hyvä olla tietoisia ja seurata millaisissa tilanteissa väkivaltaista käyttäytymistä esiintyy. Teemulla on paljon ystäviä ja häntä ihaillaan, mutta hänet myös mainitaan usein kiusaajana tai määräilevänä. Hän käyttää myös erilaisia kiusaamisen tapoja, tönii, poissulkee, uhkailee ja jahtaa.

6. Kiusaaminen leikitilanteissa

Leikki ja vuorovaikutustaidot ovat varhaiskasvatuksen keskeisiä sisältöjä. Leikki on lapsen psyykkisen kehityksen kannalta olennaisen tärkeää. Se on lapselle vuorovaikutusta ja tapa kommunikoida. Leikki on lapselle yhtä tärkeää kuin ruoka, lämpö ja hellyys. (Kontu 2001.)

Lapsi liittyy vertaisryhmäänsä ja käsittelee omaa sosiaalista ympäristöään leikkiessään. Leikin avulla lapsi liittyy yhteisönsä jäseneksi sekä luo suhdettaan ympäristöönsä sekä muihin ihmisiin. Leikillä on suuri tunnenerkitys lapselle. Sosiaalisessa ympäristössä lapset, jotka jäävät leikin ulkopuolelle, jäävät vaille erittäin merkityksellisiä ja tärkeitä kehittymisen ja oppimisen kokemuksia. (Suhonen 2009). Leikissä sosiaalinen kehitys etenee myönteisten kokemusten kertyessä ensin rinnakkaisleikistä myöhempään yhteis- ja roolileikkiin. Lasten välisistä suhteista tulee aikaa myöten leikin kehittymisen perustekijä. Yhteinen leikki vaatii sosiaalisia taitoja, ja samalla lapselle tulee mahdollisuus harjoitella niitä. (Helenius 1993.) Vastavuoroiset ja yhteisesti jaetut kokemukset syntyvät ja kehittyvät spontaanisti leikin luomassa virikkeellisessä ympäristössä (Vygotsky 1978).

Yhteinen leikki toisten lasten kanssa edellyttää kykyä havainnoida muita sekä kykyä kommunikoida muiden kanssa. Se antaa myös mahdollisuuden harjoitella monipuolisesti vuorovaikutus- ja sosiaalisia taitoja. Niiden kehittyminen taas vahvistaa lapsen myönteistä minäkuvaa sekä vahvistaa itsearvostusta. (Suhonen 2009.)

Kieli on olennainen kommunikaatioväline yhteisen leikin pysyvyydelle. Roolileikin aiheet monipuolistuvat lasten kokemusten kertyessä. Myös leikin sisältö monipuolistuu, kun leikin juoni saa kielen kautta uusia käännteitä ja roolien väliset suhteet tulevat monimutkaisemmiksi. (Helenius 1993.) Roolileikki-iässä tärkeintä on leikin suunnitelma, joka voidaan kielellisesti jakaa toisten lasten kanssa. Lapset pyrkivät yhteiseen tavoitteeseen niin, että jokaisella on oma osuutensa yhteistoiminnasta. Kielestä tulee väline, jonka avulla voidaan lisätä laadullisia elementtejä leikkiin ja toimintaan. (Koppinen, Lyytinen & Rasku-Puttonen 1989.)

Pienten lasten (1–3v.) leikissä toiminta on ensisijaista ja siihen liittyy niukasti kielellistä toimintaa. Roolileikki-ikäiset lapset ovat vastaavasti jatkuvasti vuorovaikutuksessa toisiin lapsiin ja heidän rooleihinsa. Leikki voi tapahtua kielellisessä vuorovaikutuksessa niin, että toiminta voi olla niukkaakin. (Helenius 1993.) Myös lasten ristiriitojen aiheet muuttuvat lasten ja leikin kehittyessä. Elkonin (1980) mukaan nuorempien lasten leikkiin liittyvät riidat koskevat yleensä esineitä (ks. Helenius 1993). Roolileikki-ikäisten lasten kiistat kohdistuvat leikin johtajan rooliin sekä sääntöihin siitä, mitä tietyn roolin haltijalla on lupa tehdä. Jos lapset ovat ystäviä keskenään, leikissä esiintyy vähemmän ristiriitoja.

Aineistossa esiintyneet monet ristiriita- ja kiusaamistilanteet liittyivät leikkitalanteisiin. Merkityksellisiä tilanteita olivat leikkiryhmien valinta ja niistä poissulkeminen. Leikkiin liittyviä ristiriitoja kuitenkin esiintyi myös leikin aikana. Leikin sääntöjen laadintaan, leikin sääntöjen muuttamiseen leikin aikana sekä leikkiroolien jakoon liittyi kiusaamistilanteita ja ristiriitoja.

Leikissä saatettiin antaa jollekin lapselle epätyydyttävä rooli, esimerkiksi kuollut tai koira, joka on suljettuna oven taakse koko leikin ajan. Myös leikin sääntöjä muuttamalla voitiin joku lapsi sulkea leikin ulkopuolelle.

Poika, 5 v: ”Se että toi Toni tekee semmosii kerhojuttuja, ja sitku, se vaan ei halua että mä pääsen siihen kerhoon mukaan, se vaan huijaa että se on vaarallista mulle, sit menee kerhoja kiinni. Toni on kaikkien kerhojen johtaja, se johtaa aina.”

Esimerkin poika ei osannut haastattelussa nimetä jäävänsä leikkiryhmän ulkopuolelle, koska hänet otettiin leikkiin mukaan. Haastattelusta ei käynyt ilmi pääsiko hän leikkiin omasta aloitteestaan vai aikuisen avulla. Leikin kulku kuitenkin eteni pojan mielestä epätyydyttävästi, ja hän osasi nimetä sen huijaamiseksi. Epätyydyttävä tilanne syntyi, kun leikin johtaja sulki kerhoja niin, ettei esimerkin poika päässyt liittymään mihinkään kerhoon. Leikin johtaja ilmoitti, että kerhot ovat vaarallisia. Leikin säännöt siis muuttuivat kesken leikin mielivaltaisesti. Näin pojalle ei löytynyt roolia leikissä eikä leikki onnistunut.

Seuraava esimerkki kertoo tilanteesta, jossa kolme poikaa leikkii vapaasti. Kaksi poikaa ohjailee leikkiä siten, ettei kolmannella pojalla, Villellä ole mahdollisuuksia osallistua siihen tasavertaisesti. Tästä esimerkistä näkyy myös se, ettei muidenkaan poikien, Oskarin ja Pellen leikki kehity. Yhteisellä leikillä on hyvä alku ja selkeä juoni, mutta leikki ei kuitenkaan etene, koska poikien huomio kääntyy Villen sulkemiseen leikin ulkopuolelle. Tilanne on epätyydyttävä kaikille.

► Tapauskuvaus vapaasta leikistä

Lapset ovat saaneet valita, mitä he haluavat tehdä, ja kolme poikaa saa luvan leikkiä ”nukkarissa” (lepohuone). Pojat aloittavat kiipeilemällä huoneen kiipeilytelineessä. Hetken kiipeilemisen jälkeen Pelle sanoo: ”Hei, Oskari, leikitäänkö ambulanssia?” ”Joo”, vastaavat sekä Oskari että Ville. Pelle ja Oskari ottavat kaksi keltaista suorakulmion muotoista tyyntyä esille, ja alkavat ajella niiden kanssa ympäriinsä lattialla. ”Brum, brum”, sanovat molemmat ja ajavat yhä nopeammin lattian yli. Ville katselee

ja menee sitten hakemaan tyynyn itselleen. Keltaisia tyynyjä on vain kaksi, joten hän valitsee vihreä- ja punaruudullisen neliskulmaisen tyynyn, jolla hän rupeaa ajelemaan ympäriinsä lattialla. Pelle ajaa Oskarin päälle, joka huudahtaa: *"Ai! Mun skootteri menee rikki!"* Pelle nauraa ja sanoo: *"Nyt tulee hinausauto."* Ville lopettaa tyynyllä ympäriinsä ajelun ja kipeää takaisin puolapuille. Pelle ja Oskari jatkavat leikkiä. *"Apua, apua"*, huutaa Pelle. *"Minä olen ambulanssi ja sinä kuolet, sopiiko"* *"Ja minä tulen nopeasti, jooko? Keskus hälytys, keskus hälytys"*. Oskari asettuu makuulle lattialle ja Pelle ajaa tyynyllään hänen luokseen. *"Sitten tulee poliisi kun pitää tutkia onko tää kuollut?"* Pelle tarkistaa korvat ja pulssin sillä aikaa, kun Oskari makaa paikallansa lattialla ja pitää silmänsä kiinni. Ville, joka on pitkään seurannut, mitä Pelle ja Oskari tekevät, tulee nyt alas puolapuilta ja menee Oskarin luokse, joka vieläkin makaa liikkumattomana lattialla. Ville ryhtyy ajamaan pienellä autolla ympäriinsä Oskarin mahan päällä. Oskari nauraa ja avaa silmänsä. *"Hei, hän elää!"* huutaa Pelle ja ryntää tyynynsä luokse. *"Äkkiä poliisiskootteri lähtee nyt! Voi ei, mun skootteri on mennyt rikki."* sanoo Pelle ja alkaa rakentaa autotallia muutamista tyynyistä. Ville tulee Pellen autotallin luo ja laittaa tyynyn majan katolle. *"Hei! Toi rikkoo!"*, huutaa Pelle vihaisesti Villelle. Ville ja Pelle ryhtyvät tönimään toisiansa, ja Ville juoksee Pellen autotallille, jonka hän yrittää rikkoa. Pelle tönäisee hänet pois ja huutaa: *"Mee pois!"* Ville menee pois ja yrittää istuutua Oskarin taakse hänen skootterilleen. Oskari on löytänyt kapteeninhattun, joka hänellä on päässään ajaessaan tyynyllä ympäri lattiaa. Silloin Oskari sanoo Villelle: *"Et sä saa kun sulla ei oo kypärrää. Mut mä otan pyöräilykypärrä."* vastaa Ville Oskarille. *"Ei se käy kun vaan ne joilla on kapteeninhattu saa ajaa"*, sanoo Oskari. Ville huomaa, että Pelle ei enää käytä keltaista tyynyään ja ottaa sen ja ryhtyy ajelemaan ympäriinsä. Pelle suuttuu ja huutaa: *"Hei! Tää oli minun!"* Hän juoksee ja riuhtaisee tyynyn takaisin Villeltä. Pelle ja Ville nahistelevat ja lopulta Ville purskahtaa itkuun.

Hetken kuluttua Ville menee ulkovaatekaapin luokse ja asettaa intiaaninsulat päähänsä. Hän menee takaisin Oskarin luo ja sanoo, että nyt hänkin on kapteeni. Hän istahtaa keinuhevoselelle ja sanoo: *"Tää on mun skootteri ja se menee nopeiten!"* *"Eikä"*, sanoo Oskari, *"se ei pidä paikkaansa!"* Ville nousee alas hevoselelta ja menee Pellen luo, joka vielä rakentaa majaansa. *"Hei älä"*, Pelle huutaa Villelle, kun hän tulee majan luo, ja tönäisee Villen pois majalta. *"Hei älä töni"*, Ville huutaa takaisin. Ville menee roolivaatevaunun luo, mutta Pelle pysäyttää hänet ja huutaa taas *"Heiii, mene pois"* ja yrittää tönäistä häntä pois työntämällä roolivaatevaunua häntä kohti.

Nyt opettaja tulee huoneeseen ja kysyy mitä tapahtuu, kun pojat huutavat hänestä niin kovasti. Oskari sanoo opettajalle, että vain ne, joilla on tällainen myssy, saavat olla mukana leikissä ja osoittaa omaansa. *"Sitä paitsi sillä ei oo mikään oikea skootteri"*, hän sanoo, ja osoittaa Villen neliskulmaista vihreä- ja punaruudullista tyynyä. Silloin opettaja sanoo: *"Meillä ei ole enempää kapteeninhattuja eikä keltaisia tyynyjä."* Sitten hän yrittää lasten kanssa keksiä vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Edellä kerrotussa esimerkissä Ville saa paljon negatiivista palautetta toisilta pojilta, ja hänet suljetaan leikin ulkopuolelle muuttamalla leikin sääntöjä toistuvasti. Aikuinen tulee paikalle ja yrittää etsiä ratkaisua leikille, sitten kun meteli huoneessa on jo melkoinen. Tulee-

ko aikuinen paikalle liian myöhään, olisiko leikki voinut lähteä tyydyttävästi liikkeelle, jos aikuinen olisi ollut paikalla alusta asti, tai liittynyt leikkiin mukaan?

7. Sukupuolierot kiusaamisessa

Monet tutkimukset ovat osoittaneet, että pojat ovat tyttöjä enemmän mukana kiusaamisessa sekä uhrina että kiusaajana. Poikia kiusaavat usein toiset pojat, kun tyttöjä kiusaavat sekä pojat että tytöt. (Olweus 2006.) Myös Perrenin (2000) päiväkotikäisiä koskevassa tutkimuksessa todetaan, että pojat ovat mukana kiusaamistilanteissa useammin kuin tytöt. Jotkut tutkijat kuitenkin ovat sitä mieltä, että tyttöjä ja poikia kiusataan yhtä paljon, mutta tyttöjen useammin käyttämä epäsuora kiusaaminen on vaikeasti havaittavaa ja voi jäädä huomaamatta (Rigby 1997).

Perinteisesti tutkimukset ovat korostaneet, että tytöt ja pojat kiusaavat eri tavoin. Fyysinen ja verbaalinen (suora) kiusaaminen on tavallisempaa poikien keskuudessa (Olweus 2006; Rigby & Slee 1991). On tyypillisempää, että pojat käyttävät avoimempia, fyysisesti aggressiivisia tapoja tyttöjä enemmän, mutta myös pojat käyttävät epäsuoria kiusaamisen muotoja yhtä paljon kuin tytöt (psykkistä kiusaamista) (Björkqvist ym. 1992). Epäsuora aggressio on monesti myös piilossa aikuisilta. On osoitettu, että erityisesti epäsuoraan aggressioon on vaikea puuttua. Tämän kaltaisen kiusaamisen uhriksi joutuneilla on myös vaikeampaa itse tunnustaa tulevaisuuden kiusatuksi, ja opettajat ja muut aikuiset sivuuttavat usein tällaisen käyttäytymisen. (Werner 2009.)

Haastattelija: ”Uskotko, että tyttöjen ja poikien tavassa kiusata on joitakin eroja?”

Äiti: ”Siinä on tosi iso ero. Pojat menee enemmän suoraan asiaan, uskoisin. Minusta se lähtee jo lapsesta asti, että pojat sanoo aika suoraan että sä et saa olla mukana ja sä saat (tauko) vähän näin, mutta tytöillä on ehkä enemmän sitä, että puhutaan enemmän selän takana. Ja luulen, että se alkaa jo varhain...”

Haastattelija: ”Uskotko, että tyttöjen ja poikien tavassa kiusata on joitakin eroja?”

Päiväkodin työntekijä 1: ”Minusta molemmissa ryhmissä esiintyy sitä, että sanotaan, että et saa olla mukana meidän leikeissä, mutta minusta tytöillä se jää siihen. Pojilla on esiintynyt myös sitä, että he kritisoi toisiaan, esimerkiksi millainen lippis on päässä, että sulla on sellainen ja sellainen, mutta että sen pitää näyttää tällaiselta, myös millaiset vaatteet tulisi olla, on kritisoitu henkilöä.”

Haastattelija: ”Uskotko, että tyttöjen ja poikien tavassa kiusata on joitakin eroja?”

Äiti: ”Pojilla on useammin nyrkit pystyssä.”

Haastattelija: ”Uskotko, että tyttöjen ja poikien tavassa kiusata on joitakin eroja?”

Isä: ”Pojat saattaa kyllä sanoa ilkeitä asioita, mutta se on enemmän sitä, että ollaan rehellisiä, ei niin että halutaan olla ilkeitä, se ei oo pahassa mielessä (tauko). Tytöt ne on pahempia.”

Haastattelija: ”Uskotko, että tyttöjen ja poikien tavassa kiusata on joitakin eroja?”

Päiväkodin työntekijä 2: ”Kyllähän tyttöjen kiusaaminen on paljon peitellympää ja se on enemmän henkisempää ja semmoista, se saattaa jatkua tyttöjen keskuudessa pitempään näkymättömänä, pojat on jotenki suurempia.”

Haastattelija: ”Onks kiusaamisessa eroja tyttöjen ja poikien välillä?”

Työntekijä 3: ”Ei... kaikki ne sulkee leikistä pois (tauko) ja haukkuu.

Höistadin (2005) mielestä poikien ja tyttöjen erilaiset tavat kiusata voivat johtua siitä, että vanhemmat kohtaavat heidän aggressionsa eri tavalla. Pojille on usein sallitumpaa purkaa aggressioitaan, esimerkiksi leikkimällä kovaäänisesti ja olemalla hieman töykeitä muiden seurassa (Hallberg & Strandmark 2004; Höistad 2005; Perren & Alsaker 2006). Sama käytös tytöillä saattaa sen sijaan johtaa nuhteluun tai aiheuttaa paheksuntaa ympäristössä. Tämä voi osaltaan olla syy siihen, että tytöt käyttävät enemmän epäsuoraa aggressiota. Perrenin ja Alsakerin (2006) tutkimuksessa ilmeni, että kiusaavista tytöistä pidettiin vähemmän kuin kiusaavista pojista. Tutkijat perustelevat tätä viittaamalla juuri siihen, että tyttöjen aggressiivinen käyttäytyminen ei ole yhtä hyväksyttävää. Werner (2009) sai tutkimuksessaan selville, että tyttöjen äidit suhtautuivat negatiivisemmin fyysiseen aggressioon kuin relationaaliseen aggressioon. Hänen mukaansa tutkimuksen äitien mielestä relationaalinen aggressio on normatiivisempaa ja hyväksytympää. Relationaalista aggressiota käyttäneet lapset saivat äideiltään vähemmän negatiivista palautetta. Werner, Senich ja Przepyszny (2006) huomasivat saman ilmiön tutkimuksessaan. Wernerin ym. (2009) tutkimuksessa kävi myös ilmi, että tytöt, joiden äitien mielestä relationaalinen aggressio ei ollut vakavaa, suhtautuivat siihen samalla tavalla. Nämä tutkimukset osoittavat, että normatiivisempina pidettyjä käyttäytymisiä ei myöskään käsitellä niin vakaviksi.

Mikäli ammattikasvattajat ja vanhemmat ovat sitä mieltä, että pojille on tyypillistä nyrkkinen heiluttaminen, ja tytöille selän takana puhuminen, he vahvistavat sukupuolistereotyyppisiä kaavoja. Öhman (2009) kutsuu näitä sukupuolimyyteiksi. Hänen mielestään tiettyjen lasten annetaan käyttää valtaa ja poissulkea muita, koska tyttöjen ja poikien käyttäytymistä koskevia sukupuolimyyttejä ei tarkastella kriittisesti.

Erilaiset odotukset poikia ja tyttöjä kohtaan voivat aiheuttaa sen, että tiedostamatta oikeutetaan tyttöjen relationaalinen aggression käyttö ja poikien fyysisen aggression käyttö. Jos tyttöihin ja poikiin suhtaudutaan näiden kaavojen mukaisesti, voidaan aiheuttaa tilanne, jossa lapsi, joka ei käyttäydy näiden kaavojen mukaisesti, nähdään poikkeavana tai epänormaalina. Tytön kanssa samoista asioista valittavaa poikaa saatetaan pitää kitisijänä, ja voidaan ajatella, että hänen pitäisi oppia pitämään pintansa vähän paremmin.

► Tapauskuvaus ulkoleikistä

Kolme poikaa kiipeää puiston kiipeilytelineessä. Tyttö tulee telineelle ja alkaa myös kiivetä. ”*Tänne et saa kiivetä*”, sanoo yksi pojista tytölle. ”*Saanhan*”, vastaa tyttö. ”*Turpa kii pehmonen*”, huutaa toinen poika. ”*Lyö sitä nenään!*” Tyttö roikkuu ylösalaisin telineessä ja kaksi poikaa repii hänet tukasta alas. Pojat nauravat. Tyttö nousee ja juoksee pois. Hetken päästä tyttö tulee takaisin. Hän kiipeää telineelle uudestaan.

Pojat vetävät jälleen hänet alas ja tönivät häntä. ”Mä otan vesipistoolin mukaan”, uhkaa yksi pojista. Sitten he ajavat tytön pois. He juoksevat kaikki tytön perässä, potkivat ja heittävät hiekkaa hänen peräänsä.

Yllä esitetystä esimerkistä pojat käyttäytyvät selkeästi väkivaltaisesti, ja siitä huolimatta tyttö tulee paikalle takaisin ilman, että hän kertoo kenellekään tapahtumista. Olivatko pojat käyttäytyneet väkivaltaisesti ja uhkaavasti, jos paikalle tullut lapsi olisi ollut poika? Edellä esitellyn tilanteen voi tulkita monella tapaa. Tilanteessa on kuitenkin vallankäyttöä ja väkivaltaa. Poikien käytös voi luoda yhteisöllisyyttä ja yhteishenkeä ryhmässä, koska kiusaaminen tuottaa kollektiivista mielihyvää. Pojat käyttävät tyttöön fyysistä ja verbaalista väkivaltaa. He myös uhkailevat häntä (mä otan vesipistoolin mukaan). Väkivalta myös lisääntyy asteittain, kun yksi pojista aloittaa ja muut liittyvät tuhoavaan käyttäytymiseen. Sitä emme tiedä, tapahtuuko tätä usein ja joutuuko tyttö usein näiden poikien samankaltaisen käyttäytymisen kohteeksi. Aikuisien erilaiset tavat suhtautua poikien ja tyttöjen aggressioihin voi johtaa siihen, että vastaavia tilanteita kuin esimerkissä voi tapahtua ilman, että niihin puututaan.

8. Kiusaamiseen puuttuminen ja tilanteiden selvittäminen

8.1 Mitä lapset tekevät, jos joku kiusaa tai on ilkeä?

Kochenderferin ja Laddin (1997) mukaan sillä on merkitystä, mitä selviytymisstrategioita lapset valitsevat joutuessaan kiusatuiksi. Tehokkaimmiksi osoittautuneet strategiat saada kiusaaminen loppumaan ovat aikuiselle kertominen tai avun pyytäminen ystävältä. Heidän mukaansa tehottomin strategia on takaisin lyöminen. Tapauksissa, joissa lapsi on usein käyttänyt takaisin lyömistä strategiana, uhrin rooli on muuttunut ajan myötä pysyväksi.

Havainnoinneissa ja haastatteluissa kävi ilmi, että lapset käyttävät eri strategioita selviytyäkseen loukkaavasta käytöksestä. Useimmat lapset sanoivat kertovansa jollekin aikuiselle, jos joku on toiminut ilkeästi tai sulkenut pois leikistä. Osa lapsista ei sitä vastoin maininnut aikuisia, vaan kertoivat sanovansa itse sille, joka on ollut ilkeä. Useat lapset mainitsivat myös, että he pyytävät kavereiden apua, ja että he sitten menevät aikuisen luo yhdessä pyytämään apua.

Aineistosta löytyi seuraavia esimerkkejä erilaisista strategioista:

- Kertoo aikuiselle
- Kertoo kotona
- Sanoo itse sille, joka on ilkeä
- Tekee jotain sille, joka on ilkeä (esimerkiksi lyö takaisin)
- Poissulkee sen, joka on ilkeä
- Pyytää apua kavereilta

Tyttö, 5 v: ”Voi myös käydä sanomassa tädeille”.

Poika, 4 v: ”Sitten mä voisin ottaa sen pois.”

Poika, 4 v: ”Sille, joka on ilkee, sille sanon.”

Poika, 4 v: ”Kun Tuomas on ilkee ja ku se on meidän leikeissä, niin silloin me heitetään se pois.”

Tyttö, 5 v: ”Jos joku on ilkee, niin saa olla pois leikeistä ja sitte saa leikkiä itsekseen.”

Poika, 5 v: ”Mä kysyn mun aivoilta mitä mä teen ja mun aivot kertoo mulle.”

Lapset kehittävät erilaisia sopimuksia siitä, millainen kaveri saa olla mukana sekä, mitkä asiat oikeuttavat poissulkemiseen. Öhmanin (2009) mukaan lasten sosiaalisen yhdessäolon säännöt ovat usein käskyjä: ”noin ei saa tehdä!” Jos joku lapsista käyttäytyy epäsovivalta tavalla ja rikkoo näitä käskyjä, lasten mielestä on oikein poissulkea tämä lapsi, ei vain hetkeksi, vaan toisinaan myös myöhemmin, koska lapsi on heidän toiminut ilkeästi ja on sen vuoksi myös yleistäen ilkeä. Yhteenvetona voidaan sanoa, että lapsi perustelee oikeutensa poissulkea toisia viittaamalla siihen, että sellaiset, jotka riitelevät ja häiritsevät leikkiä tai rikkovat sovittuja sääntöjä, saadaan poissulkea. (Öhman 2009.)

On usein helpompaa ymmärtää, mitkä teot ja millainen käyttäytyminen ei ole hyväksyttävää kuin se, miten tulisi toimia sopiakseen ryhmään ja saadakseen olla mukana siinä. Nämä normit tai säännöt ovat hyvin hienovaraisia ja näyttäisivät vaihtelevan tilanteesta toiseen. Lapsiryhmän kaverikulttuuri sisältää monia yhteisiä nimittäjiä, mutta sillä on eroja myös lapsiryhmien välillä. Lapsi, joka, esimerkiksi on uusi ryhmässä, voi joutua ryhmän ulkopuolelle sen vuoksi, että hän ei tunne näitä sääntöjä. Joka kerta, kun lapsi tai aikuinen aloittaa tai lopettaa päiväkodin ryhmässä, myös ryhmädynamiikka muuttuu. (Öhman 2009.)

8.2 Miten riidat ja konfliktit selvitetään lasten ja henkilökunnan mielestä

Selvityksessä ilmeni, että lapsilla ja työntekijöillä oli hieman eri käsitykset siitä, kuinka konfliktitilanteet selvitetään. Lapsilla oli taipumus mainita asioita, jotka suoraan ja konkreettisesti seuraavat konfliktia, kun taas henkilökunta kertoi ratkaisevansa konflikteja ja kiusaamistilanteita ennaltaehkäisevästi ja keskustelemalla.

Päiväkodeissa ei selvityksen teko herkillä tehty suunnitelmallista kiusaamista ehkäisevää työtä. He tekivät kuitenkin kiusaamista ehkäisevää työtä muun muassa lukemalla aiheesta lasten kirjoja sekä keskustelemalla lasten ja vanhempien kanssa. Kaksi päiväkotia käytti sosiaalista kehitystä ja tunnetaitoja tukevaa Askeleittain -opetusohjelmaa.

Lasten mukaan:

”Aikuiset laittaa jäähyllä.”

”No ne laittaa penkille ja sit saa istuu ja miettii, niin on kans meillä kotona.”

”Ne antaa vaan rangaistuksia.”

”Ne sanoo että pitää lopettaa itkeminen.”

”Ne sanoo ettei saa tapella ja sit ne kans lohduttaa.”

”Aikuiset ottaa puhutteluun tai jäähyllä.”

”Ne laittaa sen istumaan tai pyytään anteeks, jos ei pyydä, niin pitää mennä jäähypenkille.”
”Pyydetään anteeks.”
”Ensi jutellaan se mitä on tapahtunu ja kaikkee sellasta.”
”Jos tekee tosi tosi tosi tyhmästi, niin pitää tehdä se (istua rangaistuspenkillä) mutta silleen käy jos on TOSI tyhmästi ja se on niin harvoin.”

Henkilökunnan mukaan:

”Ennaltaehkäisy, yhdessä pohtiminen mikä on lapsen parhaaksi.”
”Keskustelemalla yksittäisten lasten ja koko ryhmän kanssa.”
”Vanhempien kanssa yhteistyöllä.”
”Keskustelemalla erikoislastentarhanopettajan ja kyseessä olevien lasten vanhempien kanssa.”
”... Ensin akuutin tilanteen hoitaminen, sitten keskustelu koko ryhmän tai yhden lapsen kanssa.”

Lasten haastatteluista selviää myös, että lapset oppivat suhteellisen nopeasti, kenelle päiväkodin aikuisista kannattaa kertoa tapahtuneesta. Eräs tyttö kertoo, että jos muut sulkevat tytön pois leikeistä, hän kertoo aina tietylle ihmiselle henkilökunnasta, koska tämä ottaa asian vakavasti.

Haastattelija: ”Mitä sinä teet, jos et saa olla mukana leikissä?”

Tyttö, 5 v: ”Voi myös mennä ja sanoa tädeille”.

Haastattelija: ”Mitä he yleensä sanovat?”

Tyttö, 5 v: ”Ne laittaa yleensä rangaistuspenkille tai sitte ne alkaa puhua tai sitte mä sanon jotain Katjalle (opettaja) ku Katja sanoo... ne ei saa jättää mua pois leikistä, siksi sanon Katjalle... Katja ei ikinä jätä mua leikistä...”

Lapset poimivat aikuisten lähettämiä signaaleja siitä, mitä he pitävät tai eivät pidä hyväksyttävänä lasten välisessä kanssakäymisessä päiväkodissa. Lapset oppivat myös näkemään, mitä asenteita aikuisilla on. Jos asioihin ei puututa, viestitään epäsuorasti, että käyttäytyminen on hyväksyttävää. Laajat tutkimustulokset (ks. Olweus 2006) osoittavat, että opettajien asenteilla ja käyttäytymisellä kiusaamistilanteissa on ratkaiseva yhteys kiusaamisen yleisyyteen kouluissa.

9. Yhteenveto aineistosta

Aineiston mukaan kiusaamista tapahtuu myös alle kouluikäisten lasten parissa. Lisäksi alle kouluikäisten lasten parissa tapahtuu paljon sellaista toimintaa, jolla voidaan nähdä olevan juuret kiusaamisen syntymiseen.

Kaikki kolme selvityksen osapuolta (lapset, vanhemmat, päiväkodin työntekijät) määrittivät, mitä kiusaaminen on. Vanhempien ja henkilökunnan määrittelyssä korostui lapsen subjektiivisen kokemuksen merkitys. Heidän mukaansa kiusaaminen on tietoista ja toistuvaa toisen kaltoinkohtelua, mutta lapsen oma kokemus on ratkaiseva, silloin kun mieti-

tään onko kyse ollut kiusaamisesta vai ei. Lisäksi esiin nousi se, että myös kertaluonteinen kaltokohtelu voi olla kiusaamista, jos se aiheuttaa pelkoa lapsessa.

Kiusaamisesta kysyttäessä suurin osa lapsista kertoi, että on tullut kiusatuksi. Kun asiaa tarkennettiin lisäkysymyksillä, osa lapsista ei muistanut, miten tai missä häntä oli kiusattu. Osa lapsista taas pystyi kertomaan hyvin seikkaperäisesti mistä kiusaamisesta oli ollut kyse. Jos lapsi ei muista kiusaamisesta mitään, voidaan pohtia onko kyse siitä, että lapsi ei ollut kokenut tilannetta merkityksellisenä, vai oliko kyse haastattelutilanteesta, jossa hän ei halunnut kertoa tarkemmin? Vai oliko kyse siitä, että lapselle syntyi haastattelutilanteesta käsitys siitä, mitä haastattelija toivoisi hänen vastaavan, jolloin hän vastasi varmuuden vuoksi tullessa kiusatuksi?

Lapset määrittivät kiusaamisen usein fyysisiksi väkivallan teoiksi, mutta myös haukkuminen ja poissulkeminen kuuluivat kiusaamisen määrittelyyn. Osa lapsista pystyi kertomaan myös, että kiusaaminen on toistuvaa ja/tai kohdistuu aina tiettyyn lapseen.

Kiusaamisen tavat voitiin aineiston mukaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen ja sanalliseen kiusaamiseen. Fyysistä kiusaamista olivat esimerkiksi lyöminen, potkiminen, nipistely, repiminen ja estäminen, sanallista kiusaamista oli esimerkiksi haukkuminen, nimittely ja selän takana puhuminen. Psyykkistä kiusaamista oli taas esimerkiksi poissulkeminen, kiristäminen, uhkailu ja manipulointi. Näistä kiusaamisen tavoista ryhmästä poissulkeminen ja sillä uhkailu korostuivat selvästi.

Lapset ovat hyvin tietoisia siitä, millainen ryhmädynamiikka lapsiryhmässä vallitsee. Lapset pystyvät nimeämään, kuka ryhmässä määrää, kuka jää ilman ystävää, kenen seura on haluttua ja kenen kanssa halutaan leikkiä. Lapset olivat tietoisia myös ryhmässä vallitsevista normeista ja siitä, kuinka eri tilanteissa tulee toimia.

Kiusaaminen alle kouluikäisten lasten keskuudessa näyttäytyi aineistossa melko samankaltaisena ilmiönä kuin koulukiusaaminen. Päiväkodin henkilökunta ja lapset kuvailivat ilmiötä hyvin samankaltaisesti, kun taas vanhemmat suhtautuivat epäroivästi siihen, tapahtuuko kiusaamista jo pienten lasten parissa.

Henkilökunta koki hieman vaikeaksi erottaa kiusaaminen ja nahistelu ja riitely toisistaan. Työntekijöitä pyydettiin haastatteluissa kertomaan miten riidat eroavat kiusaamisesta, mikä tuotti osalle vaikeuksia. Moni vastasi, etteivät he ole miettineet sitä aiemmin, eivätkä näin ollen osaa vastata. Osa pystyi erottelemaan, että riita johtuu tietystä asiasta eikä ole henkilökohtaista kuten kiusaaminen. Moni totesi, että kiusaamisen ja riidan erottamiselle ei ole muuta keinoa, kuin tuntea oma lapsiryhmänsä niin hyvin, että tietää, mitä konfliktien takana on. Aikuisten tulee tietää, toistuvatko tilanteet jonkun lapsen kohdalla usein, vai onko kyse kertaluonteisesta tilanteesta.

Kiusaamista esiintyi eniten lasten vapaiden leikkien aikana joko ulkona tai sisällä. Kiusaamista kuitenkin tapahtui myös lepotilanteissa ja aamupiireissä, joissa aikuinen oli läsnä. Työntekijät kertoivat, että erilaisissa oppimispiireissä (aamupiiri, lounspiiri) tapahtuva kiusaaminen oli heidän mielestään toisten lasten oppimisprosessin häiritsemistä. Muuta-

mat lapset kertoivat, että lepotilanteessa toista voi kiusata työntämällä toisen sänkyyn leluja, jalan tai käden, myös hiuksista repimistä oli tapahtunut lepohetken aikana.

Etenkin vanhempien mielestä tyttöjen ja poikien välinen kiusaaminen on erilaista, mutta toisaalta myös hyvin samankaltaista. Vanhemmilla oli käsitys, että tytöt puhuvat enemmän selän takana ja pojat käyttävät suurempia kiusaamisen tapoja. Toisaalta poissulkeminen koettiin niin tyttöjen kuin poikien tavaksi kiusata. Henkilökunnan mukaan sekä pojat että tytöt käyttivät psyykkistä kiusaamista muun muassa poissulkiessaan toisia leikin ulkopuolelle.

Henkilökunnan oli vaikea nimetä ryhmästä muita kiusaamistilanteisiin liittyviä rooleja kuin kiusaaja ja uhri. Puolustajia tai avustajia löytyi jonkin verran, mutta heidän nimeäminen oli selvästi vaikeampaa. Henkilökunnan mielestä lapset kuitenkin kertovat kiusaamisesta hyvin herkästi henkilökunnalle. Osa jopa koki, että ryhmästä löytyy ”poliisi”, joka raportoi kaiken aikuiselle.

Kiusaamistilanteita selvitettiin lasten mukaan rankaisemalla ja lähettämällä jäähyenkille istumaan sekä anteeksi pyytämällä. Henkilökunnan haastatteluissa korostui lasten kanssa keskustelu. Lapsilla oli myös erilaisia strategioita, kuinka he itse ratkaisevat kiusaamistilanteet. Näitä olivat esimerkiksi henkilökunnalle kertominen, kotona kertominen, poislähteminen, poissulkeminen ja takaisin lyöminen.

Aineiston mukaan aggressiivisesti käyttäytyvien lasten kanssa toimiminen oli henkilökunnan mielestä haastavaa. He kokivat, että heillä ei ollut tarpeeksi keinoja eikä resursseja huolehtia siitä, ettei aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi pääse käyttäytymään väkivaltaisesti muita kohtaan. Väkivaltaiset purkaukset saattavat myös tulla niin yllättäen, ettei henkilökunta ehdi väliin.

Pienillä lapsilla ei välttämättä ole sana- ja käsitevarastoa vielä kertoa niistä asioista, mitä haastattelija kysyy. Haastattelut tuleekin rakentaa huolella siten, että samaa asiaa kysytään usealla eri tavalla. Tässä selvityksessä kiusaamisen lisäksi lapsilta kysyttiin muun muassa sitä, mistä asioista lapsille tulee paha mieli päiväkodissa.

OSA III – VOIDAANKO KIUSAAMISTA EHKÄISTÄ? Selvityksen johtopäätökset ja pohdinta

Pienet lapset ovat aina puhuneet kiusaamisesta, mutta sitä ei ole otettu vakavasti. On ollut selvää, että lasten väliin suhteisiin kuuluu kiusaamisen kaltainen toiminta. Päiväkotien henkilöstö tunnistaa kiusaamisilmion, joka on arkipäivää päiväkodeissa. Ilmiön olemassa oloon ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota tai siitä ei ole käytetty kiusaamisen käsitettä. Kiusaamisen juuret löytyvät jo pienten lasten parista, mihin ehkäisyn tulisi nimenomaan kohdistua. Kiusaaminen on osa suurempaa vertaissuhteiden problematiikkaa, joka pitkityessään johtaa sosiaaliseen syrjäytymiseen. (Heinämäki, asiantuntijatapaaminen 22.10.2009.)

Kiusaamista pienten lasten parissa on tutkittu hyvin vähän, eikä sitä ole määritely lainkaan. Kiusaamisen määrittely ei ollut tämän selvityksen tavoite, koska kiusaamisilmion lisäksi haettiin niitä tekijöitä ja tilanteita, jotka voivat vaikuttaa kiusaamisen syntyyn. Tarkoituksena ei siis ollut löytää tilanteita, jotka täyttävät tietyn määritelmän ja kriteerit, vaan katsoa mahdollisimman objektiivisesti niitä riskitekijöitä ja tilanteita, joilla on merkitystä kiusaamisen syntyyn ja sen ehkäisyyn. Lasten sosiaalinen todellisuus voi olla erilainen kuin tutkimusten tai aikuisten määritelmät. Aineiston mukaan päiväkotien työntekijöille ei aina ole selvää, mitä kiusaaminen tarkoittaa. Osa työntekijöistä nimesi kaiken negatiivisen käytöksen kiusaamiseksi, kun taas toiset pystyivät erottelemaan kiusaamisen ja riitelyn toisistaan. Osa taas tunnisti kiusaamisen ilmiönä yleisellä tasolla, mutta ei tunnistanut omassa ryhmässä tapahtuvia tilanteita kiusaamiseksi. Päiväkodissa on sellaisia tilanteita, joilla voi olla merkitystä kiusaamistilanteiden syntymiseen, siksi on tärkeää, että työyhteisössä käydään arvokeskusteluja siitä, miten näihin tilanteisiin puututaan ja kuinka ne tunnistetaan.

Aikuisten esimerkillä ja keskinäisellä kunnioituksella voimme välittää lapsille niitä arvoja, joiden avulla lapsi oppii myöhemmin elämässään arvostamaan ja huolehtimaan muista ihmisistä.

Kiusaamiseen puuttuminen ja sen ehkäisy on edellytys laadukkaan varhaiskasvatuksen toteuttamiselle sekä välttämätöntä yksittäisen lapsen kehitykselle, olipa kyse sitten kiusatus- ta, kiusaajasta tai kiusaamista seuraamaan joutuneista muista lapsista. Pienten lasten parissa kuitenkin korostuu myös pitkäjänteinen kiusaamista ehkäisevä toimintatapa. Kiusaamisen ehkäisyllä voi olla kauaskantoiset positiiviset seuraukset lasten hyvinvoinnille ja koulunkäynnille.

Aineistosta löytyi sellaisia tekijöitä, joilla on yhteys kiusaamistilanteiden syntyyn ja joita tukemalla voidaan kiinnittää huomiota kiusaamisen ehkäisyyn. Näitä olivat vertaissuhteiden merkitys, leikin merkitys ja aggressiivisen käyttäytymisen kohtaaminen.

Kun mietitään kiusaamista ehkäiseviä toimintatapoja, esimerkiksi päiväkotiin tai kerhotoimintaan, tulee muistaa, ettei kiusaamista voida lopettaa tai ehkäistä yksinkertaisin keinoin. Ei ole olemassa yhtä oikeaa mallia, joka sopisi kaikkiin tilanteisiin. Lapsen ongelmat vuorovaikutussuhteissa täytyy ymmärtää siinä kontekstissa, missä ne tapahtuvat ja sen jäl-

keen kokeilla ja valita sopivin strategia. (Macintyre 2009.) Tärkeää on, että koko lapsen ympärillä toimiva verkosto sitoutuu ja osallistuu kiusaamiseen puuttumiseen sekä ehkäisyyn.

Pienten lasten kiusaamiseen puuttuminen on tärkeää, mutta pääpainon tulee olla kiusaamisen ehkäisyssä. Mitä nuorempana ehkäisy aloitetaan, sitä tehokkaampaa se on. Kiusaamisen ehkäisyssä olennaista on tavoitteellinen ja tietoinen toiminta. Päivähoidossa ja alle kouluikäisten lasten parissa tehdään paljon kiusaamista ehkäisevää työtä. Sitä ei välttämättä kuitenkaan mielletä ennaltaehkäiseväksi työksi, jolloin on riski, että toiminta on sattumanvaraista, kun sen tulisi olla pitkäjänteistä ja suunnitelmallista.

Varhaiskasvatuksen on kritisoitu painottuvan liian yksipuolisesti kehityspsykologisiin ja yksilöä korostaviin lähtökohtiin (Puroila 2002). Myönteisten vertaisuhteiden ja vertaisryhmien rakentaminen tulisi olla osa arjen kasvatustyötä. Kiusaaminen on ryhmädynamiikka ilmiö, ja siksi ryhmään ja yhteisöllisyyteen liittyvien tekijöiden huomioiminen on välttämätöntä kiusaamisen ehkäisyssä.

Seuraavassa esitellään niitä kiusaamisen ehkäisyn keinoja, jotka ovat nousseet hankkeessa kerätystä aineistosta sekä tutkimuskatsauksesta. Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa -hanke julkaisee vuonna 2010 käsikirjan kiusaamisen ehkäisyn keinoista. Siinä kuvataan kiusaamisen ehkäisyn keinoja tarkemmin ja laaditaan konkreettisia toimintatapoja varhaiskasvatuksen ammattilaisten käyttöön.

1. Tapa- ja moraalikasvatus

Kiusaamista ehkäisevän työn pohjana on tapa- ja moraalikasvatus. Johanssonin (2001) mukaan moraaliset ja eettiset kysymykset ovat lapselle keskeisiä jo 1–3-vuoden iässä. Moraalisten ja eettisten arvojen opettaminen voidaan siis aloittaa jo hyvin pienille lapsille. Kiusaamisen ehkäisyn pohjana on lapsen kyky asettua toisen ihmisen asemaan, kyky empatiaan. Tämä edellyttää moraalin kehittymistä. Pienten lasten moraalit kehittyvät yleensä arkipäivän tilanteissa sekä niistä malleista, joita lapsi yhdessä elämisestä saa. Lasta ympäröivien aikuisten tehtävänä on seurata lapsen moraalin kehittymistä ja tarvittaessa kiinnittää sen opettamiseen erityistä huomiota.

Tapakasvatuksen avulla lapselle opetetaan toisten ihmisten kunnioittamista, sitä miten toiselle ihmiselle puhutaan ja kuinka käyttäytyään loukkaamatta toista. Tapakasvatus tarkoittaa myös yhteisen vastuun kantamista muiden hyvinvoinnista. Tapa- ja moraalikasvatukseen liittyvät tiiviisti yhteen. Moraalikasvatuksen tarkoitus on saada lapsi itse ymmärtämään, miksi tietyt toimintatavat ovat sopivia ja toiset eivät, tapakasvatuksella lapselle voidaan taas opettaa yhteiskunnassa yhteisesti sovittuja sosiaalisen kanssakäymisen sääntöjä.

Aikuisen malli ja esimerkki ovat merkittäviä tekijöitä, kun lapsi omaksuu tapoja ja sääntöjä. Myös aikuisten keskinäinen vuorovaikutus vaikuttaa siihen, miten lapsi oppii ihmisten välistä kunnioitusta.

2. Kasvatuskumppanuus

Perheiden ja vanhempien rooli kiusaamisen ehkäisyssä on tärkeä. Huolimatta siitä, että kiusaaminen on ryhmäilmiö, ja akuutit tilanteet tulee ratkaista siinä ympäristössä missä kiusaaminen tapahtuu, on kiusaaminen aina koko lasta ympäröivän verkoston yhteinen asia (Salmivalli 2003). Etenkin kiusaamisen ehkäisyssä vanhempien rooli korostuu. Kodin kasvatusarvot heijastuvat lapsen ja hänen tapansa liittyä vertaisryhmään ja toimia siinä. Onnistunut kiusaamisen ehkäisy edellyttää kasvatuskumppanuutta ja yhteisiä arvoja vanhempien ja päivähoidon henkilöstön välillä.

Kasvatuskumppanuudella tarkoitetaan vanhempien ja henkilöstön välistä yhteistyötä, jolla tuetaan lasten kasvua, kehitystä ja oppimista. Kasvatuskumppanuudessa sitoudutaan tietoisesti sellaiseen yhteistyöhön, jossa vuorovaikutus on tasavertaista ja myös tunteille annetaan sija. Kasvatuskumppanuuteen perustuvassa asiakassuhteessa vanhempien ja työntekijöiden tiedot ja näkemys lapsesta ovat yhtä tärkeitä, vaikka niiden sisällöt ovat erilaisia. Kasvatuskumppanuuden tavoite on, että lapsi tulee kokonaisvaltaisesti ymmärretyksi, kuulluksi ja nähdyksi. Kasvatuskumppanuus perustuu molempin puoleiseen luottamukseen ja kunnioitukseen. (Kaskela & Kekkonen 2006.)

Kasvatuskumppanuuteen perustuvassa suhteessa voidaan luottamuksellisesti keskustella myös kiusaamiseen liittyvistä asioista. Vanhempien on tärkeä saada mahdollisimman varhain tietoa lapsensa roolista vertaisryhmässä. Kodin kasvatusarvojen rooli on erityisen tärkeä silloin, kun lapsi käyttäytyy muita kohtaan aggressiivisesti tai jo jopa kiusaa muita. Vanhempien on tärkeä saada tietoa sekä neuvoja siitä, miten lapsen kanssa tulisi toimia, jotta väkivaltainen käytös saadaan loppumaan. Proaggressiivisesti käyttäytyvälle lapselle tulee asettaa rajoja, eikä hän saa saada tahtoaan läpi väkivaltaisella käyttäytymisellään kotona. On erittäin tärkeää, että päiväkodin henkilöstö osaa kertoa vanhemmille tuomitsematta ja kunnioittaen, miten lasta autetaan yhdessä parhaiten löytämään muunlaisia tapoja ratkaista tilanteita.

On tärkeää, että dialogista keskustelua voidaan käydä myös silloin, kun vanhempien ja henkilöstön näkemykset eroavat toisistaan.

Mannerheimin Lastensuojeluliittoon tulee silloin tällöin vanhempien yhteydenottoja, joissa vanhempi kysyy neuvoa, miten toimitaan tilanteessa, jossa lapsi on kotona kertonut, että häntä kiusataan, mutta päiväkodissa ei uskota kiusaamista tapahtuvan, eikä siihen haluta puuttua. Tällöin voidaan sanoa, että kasvatuskumppanuus ei kaikilta osin toteudu. Luottamuksellista keskustelua ei ole syntynyt, vaan on syntynyt tilanne, jossa osapuolet puolustavat omaa kantaansa. Näissä tapauksissa osapuolilla voi olla erilainen käsitys siitä, mitä pidetään kiusaamisena. Vanhempien kanssa tulisi käydä riittävästi arvokeskustelua, jotta osapuolet ymmärtäisivät toistensa näkemykset asioista. On tärkeää, että vanhempien huoli otetaan vakavasti ja heille selitetään riittävän selkeästi miksi henkilökunta ei pidä tilannetta kiusaamisena. Vanhempien tulee saada rehellistä tietoa lapsen roolista ja asemasta vertaisryhmässä, ystävistä ja mahdollista konflikteista niistä.

Myös tämän hankkeen haastatteluissa vanhemmat toivoivat selvästi enemmän arvo- ja kasvatust keskusteluja päiväkodin henkilökunnan kanssa.

Kiusaamista voidaan ehkäistä laatimalla johdonmukaisia sääntöjä yhdessä vanhempien kanssa. Näitä ovat muun muassa yhteiset sopimukset siitä, millä tavoin syntymäpäiväkutsuja jaetaan. Voivatko vanhemmat hoitaa syntymäpäiväkutsut kokonaan päiväkodin ulkopuolella? Voidaanko yhdessä sopia, että jos kutsuja jaetaan päiväkodissa, kutsutaan kaikki? Lasten kanssa keskustellaan siitä, onko syntymäpäiväkutsuilla kiristäminen ja uhkailu hyvien tapojen mukaista ja saako niin tehdä. Vanhemmilla on näissä asioissa suuri rooli, mutta henkilöstö kantaa vastuun siitä, että säännöt laaditaan ja niitä noudatetaan. Myös esimerkiksi retkivaistoista, voidaan laatia tällaiset yhteiset säännöt. Voidaan sopia, millaiset eväät retkelle otetaan mukaan ja miten eväitä jaetaan toisille lapsille, siten ettei joku jää toistuvasti ilman. Yhdessä laadituista säännöistä lapsille välittyy tunne siitä, että yhteisöllä on yhteinen arvopohja, jossa toisia kunnioitetaan ja kaltoinkohteluun puututaan.

3. Lasten osallisuuden vahvistaminen

Osallisuus pienten lasten keskuudessa tarkoittaa kuulumista porukkaan. Se on yhteenkuuluvuuden tunnetta ja tunnetta siitä, että tämä on minun ryhmäni, minun paikkani. Koulumaailmassa puhutaan usein hyvästä luokkahengestä, hyvää ryhmähengettä voidaan luoda myös pienten lasten ryhmiin. Me-henki luo ryhmään positiivista ilmapiiriä, jossa lasten yhteinen vastuu ryhmästä ja sen jäsenistä kasvaa. Positiivinen ilmapiiri ja yhteenkuuluvuuden tunne ehkäisee kiusaamista ja jopa vaikeuttaa sen alkamista.

Lapsia tulisi myös rohkaista kertomaan kiusaamis- ja konfliktitilanteista. Lapsella on oikeus kertoa vaikeiksi kokemistaan asioista, olipa niissä kyse kiusaamisesta tai ei. Perinteisestä kantelukulttuurista tulisi luopua, ja päinvastoin kehottaa lapsia kertomaan pienistäkin mieltä painavista asioista. Ryhmässä, jossa vallitsee hyvä ilmapiiri ja lapset ottavat vastuuta toisistaan, on myös asioista kertominen ja puhuminen helpompaa.

4. Aikuisen sitoutuminen lapsiryhmään

Lapsen emotionaalisen hyvinvoinnin perustana on turvallinen ja luotettava suhde aikuiseseen. Vasta sen jälkeen lapsi on valmis tutkimaan ympäristöään ja leikkimään täysipainoisesti. (Schulman 2001.) Aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen on todettu olevan olennainen laatutekijä arvioitaessa lapsen viihtymistä sekä oppimista varhaiskasvatuksessa. Lapsen tarpeiden sekä toiveiden sensitiivinen kuuleminen ja näkeminen ovat edellytys kiinteälle ja turvalliselle suhteelle. Se, kuinka turvallinen ja luotettava suhde varhaiskasvatuksessa lapselle syntyy aikuiseseen, on merkittävää myös sille, kuinka hän solmii vertaissuhteitaan, liittyy ja sopeutuu ryhmään. (Suhonen 2009.)

Kiusaamisen kohteeksi joutuneen lapsen havainnointi, esimerkiksi leikeissä, on hyvä tapa nähdä, minkälaista lapsen kanssakäyminen muiden kanssa on. Aikuisen on mahdollista tarkkailla, miten lapset tulevat toimeen ryhmässä, kun he leikkivät; kuinka he puhuvat

siitä, mitä he tekevät ja millainen ilmapiiri lapsiryhmässä on. Kiusaamisen ehkäisyssä lasten havainnointi on välttämätöntä, jotta aikuinen voi luotettavasti tietää, mitä ryhmässä on tapahtunut ja millä tavoin erilaiset lapset reagoivat eri tilanteisiin.

Aikuisen toiminta lapsiryhmässä on keskeistä kiusaamisen ehkäisyssä. Huomiota tulisi kiinnittää erityisesti negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessin tunnistamiseen ja katkaisemiseen, lasten leikkien ohjaamiseen ja havainnointiin sekä niihin osallistumiseen, vertaissuhteiden tukemiseen ja siirtymävaiheiden turvaamiseen.

Negatiivisen vuorovaikutuksen kehäprosessin tunnistaminen ja katkaiseminen

Negatiivisen vuorovaikutuksen kehässä oleva lapsi ei pysty omin avuin pääsemään kehästä irti, koska hän saa ryhmässään vain vähän tai ei ollenkaan myönteistä vuorovaikutusta muiden kanssa. Aikuisen vastuulla on tunnistaa lapsi, joka mahdollisesti on jo kehässä tai vaarassa ajautua siihen. Seuraamalla lasta sensitiivisesti voidaan havaita, onko lapsella myönteisiä kokemuksia vuorovaikutuksesta toisten lasten kanssa, painottuuko vuorovaikutuksessa negatiivinen palaute vai onko lapsi vetäytynyt vuorovaikutuksesta kokonaan.

Jos näyttää siltä, että lapsella on vain vähän myönteistä vuorovaikutusta, aikuisen tehtävä on auttaa lasta saamaan näitä kokemuksia. Tämä voi tapahtua siten, että lapsi saa ensin myönteisen vuorovaikutuksen mallin ja palautteen aikuiselta. Kun lapsi on oppinut saamaan myönteistä palautetta aikuiselta häntä autetaan saamaan myönteisiä kokemuksia myös vertaissuhteissaan.

Lasten leikkien ohjaaminen ja havainnointi sekä osallistuminen niihin

Leikkiä seuraamalla aikuinen saa tärkeää tietoa lapsiryhmän vertaissuhteista. Näiden tietojen avulla aikuinen pystyy ennakoimaan ja ehkäisemään tilanteita, joissa joku lapsi jää toistuvasti leikin ulkopuolelle joko leikin rakenteluvaiheessa tai leikin aikana. Koska aineiston mukaan kiusaamis- ja konfliktitilanteita syntyi eniten niin sanotuissa vapaissa leikitilanteissa, niihin tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota. Vapaat leikit sijoittuvat päivän sisällä yleensä sellaisiin hetkiin, mitä tehdään ohjattujen toimintahetkien jälkeen tai odottaessa esimerkiksi ruokailun alkua (ks. esim. Kontu 2001).

On tärkeää, että leikitilanteita, ja niistä aiheutuvia kiistoja, seurataan, jotta varmistutaan, ettei niistä kehity kiusaamistilanteita. Ei riitä, että aikuinen asettaa tai määrää leikkiryhmät, hänen täytyy myös seurata, millaiset roolit leikin sisällä jaetaan ja onnistuuko leikki. Lapset suostuvat ottamaan jonkun lapsen leikkeihinsä mukaan, kun aikuinen kehottaa tai käskee. He oppivat varhaisessa vaiheessa toimimaan aikuisten odotusten mukaisesti. Joskus voi vaikuttaa siltä, että kaikki leikkivät yhdessä, kun oikeastaan on kyse siitä, että jotkut lapset leikkivät ja muut katselevat tai tulevat ryhmän muiden jäsenten pilkkaamiksi.

Aikuisen mukana olo itse leikin sisällössä on yksi keino auttaa niitä lapsia, jotka saavat ryhmässään vain vähän myönteistä vuorovaikutusta. Lapset yleensä ottavat aikuisen leikkiin mukaan innolla, ja leikki voi kehittyä hyvinkin pitkäkestoiseksi ja kivaksi pienellä aikuisen ohjauksella. Kiusaamisen ehkäisyssä tällä on suuri rooli. Lapset oppivat tuntemaan toisiaan ja toistensa leikkitaitoja sekä hyväksymään erilaisia ryhmän jäseniä paremmin,

samalla kun aikuinen seuraa läheltä, ettei roolien valinnassa eikä leikin aikana pääse tapahtumaan poissulkemista eikä leikin aikana pääse tapahtumaan alistamista tai dominoivaa käytöstä. Tällainen tilanne voi syntyä myös lasten kahdenvälisissä leikeissä, joissa ystävyys ei ole tasavertaista.

Lasten vapaat leikit saattavat helposti päättyä riitaan tai konfliktiin. Näissä tilanteissa ei välttämättä ole kyse kiusaamisesta vaan selvästä riidasta, kuinka leikin tulisi edetä. Sen sijaan, että aikuinen tässä vaiheessa tulee keskeyttämään leikin, aikuisen tulisi auttaa lapsia ratkomaan riita ja jatkamaan leikkiä. Näin lapset oppivat turvallisesti olemaan erimieltä ja tekemään kompromisseja.

Kiusaamistilanteet tapahtuvat ja syntyvät pääosin lasten leikeissä. Leikkiin liittyy useimmiten ystäviä ja kavereita, ja vertaissuhteiden tärkeys korostuu myös leikkitalanteissa. Observointikäynneillä havaittiin, että aikuiset eivät välttämättä ole lasten kanssa samoissa tiloissa silloin, kun lapset leikkivät tai eivät muutoin kiinnitä huomiota lasten leikkeihin. Tämä mahdollisti leikkitalanteista poissulkemisen sekä epätasa-arvoisen roolien jakamisen, jopa alistamisen ja dominoivan käytöksen. Lasten leikkitalanteiden seuraaminen, havainnointi ja niihin osallistuminen ovat yksi kiusaamisen ehkäisyn merkittävimmistä tekijöistä.

Aikuisten on hyvä myös pohtia, onko kaikkien aina leikittävä kaikkien kanssa vai onko joskus sallittua valita oma kaveri ja tai kaveriporukka, jonka kanssa leikki sujuu ongelmitta. Onko lasten itse valitsema kaveri lapsen kehityksen kannalta paras vaihtoehto vai onko hyvä, että aikuinen ohjailee valintaa? Riittääkö että aikuinen kakskee leikkiryhmää ottamaan tietyt lapset leikkiin mukaan? Tuleeko leikistä tällöin onnistunut vai jatkuuko poissulkeminen vielä leikin sisällä, jolloin tukea tarvitseva lapsi saa edelleen negatiivista palautetta, kokee turhautumista ja saattaa sotkea koko leikin?

5. Vertaissuhteiden tukeminen

Lapsi kokee voimakkaasti vertaisryhmänsä sosiaaliset suhteet, joiden hienovarainen muovaaminen on kasvattajien tärkeimpiä tehtäviä. Se vaatii lapsen yksilöllisyyden ja temperamentin huomioimista sekä ponnisteluja lasten keskinäisten positiivisten suhteiden kehittymiseksi. (Helenius 1993.)

Kiusaaminen tapahtuu vertaisryhmässä ja vertaissuhteissa. Vertaisryhmän hyväksyntä on lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen edellytys. Kiusaamisen ehkäisyssä on tärkeä tukea lasten vertaissuhteita pitkäjänteisesti.

Lapsella täytyy olla tiettyjä valmiuksia ”lukea” ryhmän normeja, kuinka leikkiin liitetään. Toiset lapset selviytyvät tästä paremmin kuin toiset. Erityisesti ne lapset, joiden kehityksessä on erityisen tuen tarvetta, kuten kielellisiä pulmia, voivat pyrkiä liittymään ryhmään tavalla, joka on kyseisen ryhmän normien vastainen. Tällöin lapsi on vaarassa tulla torjutuksi ja siten myös vaarassa tulla kiusatuksi tai kiusaajaksi. Neitolan tutkimuksessa (Neitola, Varhaiserityiskasvatuksen seminaari 3.6.2009) on todettu, että erityistä tukea tarvitse-

villa lapsilla on enemmän ongelmia vertaissuhteissaan kuin ei-tukea tarvitsevilla lapsilla. On erittäin tärkeää, niin lapsen itsensä kuin koko ryhmän kannalta, että erityistä tukea tarvitsevat lapset saavat riittävästi tukea vertaissuhteidensa ja sosiaalisten taitojensa kehittymiseksi. Myös yksinäiset lapset tarvitsevat runsaasti tukea ryhmään liittymisessä sekä positiivista vuorovaikutusta.

Lasten vertais- ja ystävyyssuhteiden tukeminen erilaisissa siirtymävaiheissa esimerkiksi päiväkodista esiopetukseen ja esiopetuksesta kouluun, on tärkeä kiusaamisen ehkäisykeino. Hyvän ystävän avulla riskiryhmässäkin oleva lapsi voi säästyä kiusaamiselta tai kiusaamisen vaikutukset eivät ole niin tuhoavia. Päiväkodin henkilökunta voi kannustaa myös vanhempia auttamaan lasta ystävyyssuhteiden solmimisessa ja ylläpitämisessä.

Suomalaisen kasvatusinstituution rakenteet eivät tällä hetkellä tue vertaissuhteiden muodostumista tai pysyvyyttä, eikä niiden merkitystä lasten kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille ole tiedostettu riittävästi. Suomessa lapsi vaihtaa ryhmää iän mukaan 3-, 5- ja 6-vuotiaina. Näissä siirtymissä ei huomioida lapsen ystävyyssuhteita. Esiopetusryhmän siirtyessä kouluun ensimmäinen luokka muodostetaan muilla perusteilla kuin ystävyyssuhteiden pysyvyydellä. Onko välttämätöntä, että lapsi siirtyy ”isojen ryhmään” heti kolme vuotta täytettyään riippumatta siitä, miten kauan hän on ollut ryhmässä, miten sopeutuminen on sujunut ja millaiset vertaissuhteet lapselle on ryhmässä syntyneet?

6. Sosiaalisten taitojen tukeminen

Sosiaalinen taito tarkoittaa niitä taitoja ja kykyjä, joita lapsi tarvitsee tullakseen toimeen toisten ihmisten kanssa (Pape 2001). Lasten sosiaaliset taidot kehittyvät arjen tilanteissa yleensä oppimalla mallista. Lapset näkevät ja seuraavat, kuinka muut ihmiset toimivat ja kokeilevat erilaisia toimintatapoja eri tilanteisiin. Kasvattajan tehtävä on tukea kehittyviä taitoja sekä antaa paljon positiivista palautetta ja rohkaisua. Aikuisen tehtävänä on myös opettaa lapselle, miten toisten ihmisten kanssa voi tai ei voi toimia. Tärkeä osa sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja ovat empatiataidot. Empatia tarkoittaa sitä, että lapsi pystyy asettumaan toisen ihmisen asemaan ja ymmärtämään mitä muut ihmiset ajattelevat sekä tuntevat. Näin lapsi oppii pikkuhiljaa myös toimimaan empaattisesti muita kohtaan.

Lasten empatiataitoja tukevat parhaiten empaattiset aikuiset, jotka ottavat lapsen tarpeet vakavasti ja ohjaavat häntä toimimaan muiden ihmisten kanssa. Aikuiset voivat auttaa lasta tunnistamaan omia tunteitaan sekä sanoittamaan niitä. Näin lapsi oppii myös poimimaan signaaleja toisten toiminnasta sekä kehon kielestä. Lapsi oppii myös arvioimaan ja tulkitsemaan toisten ihmisten tarkoituksiperiä etukäteen. (Sandvik 2009.)

Yksi osa sosiaalisia valmiuksia on ongelmanratkaisutaito. Yksi ongelmanratkaisun keskeinen osa on itsehillintä. Se tarkoittaa, että lapsi oppi ohjaamaan tunteitaan ja nimeämään niitä, muun muassa aggression tunteitaan. Hän oppii myös tulkitsemaan ja ennakoimaan millaisissa tilanteissa aggressiot esiintyvät. Lapsella on oikeus erilaisiin tunteisiin, mutta hänen tulee oppia harkitsemaan, millainen toiminta on sopivaa. Lasta voidaan kannustaa ja rohkaista miettimään sekä ohjaamaan omaa toimintaansa ennen kuin hän toimii. Näin

lapsi vähitellen oppii harkitsemaan ja miettimään toimintaansa ja sen seurauksia. Aikui-
nen voi myös jälkikäteen peilata lapsen toimintaa tilanteessa, jossa lapsi esimerkiksi suut-
tuu. Näin lapsi oppii ymmärtämään niitä tilanteita, jotka aiheuttavat hänessä suuttumuk-
sen tunteita. Pieni lapsi vasta opettelee tunteiden hillintää. Käytännössä hän ei aina pysty
sitä tekemään, vaikka hänelle olisikin sitä jo opetettu. Lapsi tarvitsee aikuisen tukea selit-
tämään tunteita ja kokemuksia sillä hetkellä, kun tunteet ovat esillä ja on tärkeää, että ai-
kuinen on lapsen saatavilla, kun hän tarvitsee tukea itsehillintään. (Pape 2001.)

Empatia on osa prososiaalista käytöstä. Jo hyvinkin pienet lapset (1–2-vuotiaat) osoittavat
prososiaalista käyttäytymistä. Prososiaalisena käyttäytymisenä pidetään esimerkiksi toisten
kanssa jakamista, yhteistyötä sekä muiden pahaan mieleen reagoimista. Kasvaessaan ja
kehityessään lapsi alkaa myös erotella ja valita, prososiaalisen käyttäytymisen kohteita. Las-
ten prososiaalinen käyttäytyminen vähenee iän myötä. (Hay 1994.) On tärkeää edistää
lasten altruistisia taipumuksia varhaisessa vaiheessa. Jos lapsi ei saa palautetta prososiaali-
sesta käytöksestään, se loppuu tai vähenee. Liian usein aikuiset näkevät vain lapsen toimin-
nan lopputuloksen kiinnittämättä huomiota ajatuksiin toiminnan takana. Lapsen toimin-
nan lopputulos voi näyttää aikuisen silmissä pahalta, mutta lapsella saattaa olla hyvä
tarkoitus. (Johansson 2001.)

Lasten sosiaalisten taitojen vahvistaminen ja opettaminen ovat varhaiskasvatuksen keskei-
siä sisältöalueita ja merkittäviä kiusaamisen ehkäisyn kannalta. Olisi tärkeää pohtia, millai-
set sosiaaliset taidot ovat niitä taitoja, joita yhteiskunnassa arvostetaan. Millainen lapsi on
sosiaalisesti kompetentti? Kasvattajan omilla arvoilla on suuri merkitys, kun lapsen sosiaa-
lisia taitoja arvioidaan. Toisin sanoen riippuu aikuisesta, hänen tavastaan kohdata lapsi ja
siitä kontekstista, missä he ovat, onko lapsi sosiaalisesti kyvykäs vai ei. Rungas negatiivinen
palaute heikentää lapsen minäkuvaa eivätkä hänen sosiaaliset taitonsa kehity. Myös vertais-
ryhmällä on vaikutusta lapsen sosiaalisen kompetenssin kehittymiselle.

On tärkeä kiinnittää huomio siihen, ettei sosiaalinen kompetenssi ole vain käyttäytymisen
kontrollointia, jota päiväkotimaailmassa tarvitaan paljon. Mitä aikaisemmin sosiaalisten
taitojen opettaminen aloitetaan, sitä tehokkaammin voidaan ehkäistä kiusaamista jatkossa.
Ryhmän dynamiikkaan tulisi kiinnittää enemmän huomiota sekä mahdollisuuksiin tuot-
taa kaikille lapsille myönteisiä vuorovaikutuskokemuksia.

7. Aggression hallinnan tukeminen

Aggression tunteiden hillintää täytyy harjoitella. Hallitsematon suuttumus muuttuu helposti
aggressiiviseksi käytökseksi, josta on ikäviä seurauksia lapselle itselleen ja ympäristölle.
Päiväkodissa aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi voi ajautua kiusaamistilanteisiin. Aggressiivi-
sesti käyttäytyvän lapsen kanssa toimiminen voi olla haastavaa myös aikuisille, jotka tarvit-
sevat tietoa aggressiivisen käyttäytymisen syistä.

Reaktiivisesti aggressiivisen lapsen kanssa huomio tulisi kiinnittää turvallisiin ihmissuh-
teisiin, uhkaavien tilanteiden vähentämiseen, tunteiden säätelyn harjoittamiseen sekä ti-
lanteiden tulkintaan liittyviin harjoitteisiin. Sen sijaan **proaktiivisen aggressiivisuuden**

vähentämisessä tärkeää on aggressiivisen käyttäytymisen kieltäminen sekä toisenlaisten toimintatapojen harjoittelu omien tavoitteiden saavuttamiseksi. Aggressiivisesta käytöksestä ei saa seurata missään olosuhteissa lasta tyydyttävää lopputulosta. Selkeät ja johdonmukaiset rajat niin kotona kuin päivähoitossa tai koulussa ovat tärkeitä tällaiselle lapselle.

Kun lasta kasvatetaan hallitsemaan aggressiivisia tunteitaan, aikuisen on tärkeä tuntee ja huomioida lapsen kehitysvaihe. Kun kasvattaja tunnistaa eri kehitysvaiheessa olevan lapsen tarpeet, aggression tunteita on helpompi sietää. Turvallinen ympäristö on aggressiokasvatuksen ehto. Tunteiden hallintaa voi harjoitella ja sitä voidaan opettaa jo pienellekin lapselle.

Toisaalta olisi myös tärkeää pohtia, millaisilla keinoilla aggressiivisesti käyttäytyviä lapsia voidaan tukea siten, että väkivaltainen käytös vähenisi. Lähes kaikki lapset kertoivat, että konfliktit selvitetään siten, että lapsi lähetetään jäähypenkille istumaan. Margareta Öhman ehdottaa, että sen sijaan, että väkivaltainen lapsi saa negatiivisen palautteen ja eristetään esimerkiksi jäähypenkille, hänet päinvastoin tulee ottaa mukaan tilanteisiin ja keskustella lapsen kanssa. Joskus on välttämätöntä siirtää lapsi fyysisesti pois paikalta, mutta lasta ei tulisi jättää silloin yksin.

8. Työskentely tasa-arvoisemman päiväkodin puolesta

Tasa-arvo tarkoittaa sitä, että kaikilla ihmisillä on samat oikeudet, mahdollisuudet ja velvollisuudet sukupuolesta riippumatta. Tasa-arvotyö on tärkeä osa kiusaamisenvastaista työtä. Tasa-arvon parissa työskenteleminen tarkoittaa mm. sukupuoliroolien laajentamista niin tyttöihin ja poikiin kuin naisiin ja miehiin. Tavoitteena ei ole tehdä työistä poikia eikä toisinpäin, eikä tehdä kaikista lapsista samanlaisia. Ei myöskään ole kyse asioiden tai ominaisuuksien poistamisesta vaan pikemmin niiden lisäämisestä. Tasa-arvo tarkoittaa lasten toimintaympäristön laajentamista ja uusien mahdollisuuksien antamista. Perinteisesti tytöt kasvatetaan huolehtiviksi ja empaattisiksi, eli heidän suhdetaitojaan kehitetään. Poikia puolestaan kannustetaan itsenäisyyteen ja kilpailuhenkisyysyteen sekä ympäristön tutkimiseen. Nämä taidot ovat kaikki tarpeellisia, ja molempien sukupuolten tulisi harjoitella niitä. Kun kyse on tasa-arvotyöstä lasten parissa, aikuisten on ensisijaisesti muututtava eikä niinkään lasten. Meidän pitää yrittää kohdata lapset yksilöinä ja vahvistaa heitä heidän persoonansa eikä ainoastaan heidän suoristustensa tai ulkonäkönsä perusteella. (Henkel 2009.)

Aikuisten odotukset ja tapa, mitä he ajattelevat työistä ja pojista, vaikuttavat myös heidän tapansa käsitellä lasten välisiä konflikteja ja puuttua niihin. Sukupuolistereotyyppisiä kaavoja havaittiin tässäkin aineistossa. Se tarkoittaa sitä, että aikuiset suhtautuvat suopeammin käytökseen, joka on normatiivista. Jos aikuisten mukaan on normaalia, että pojat käyttävät nyrkkejään ja että tytöt puhuvat toistensa selän takana, suvaitsevat he haitallista käytöstä sillä verukkeella, että näin on aina ollut ja että tyttöjen ja poikien kuuluukin käyttäytyä näin. On myös tärkeää, että henkilökunta yhdessä miettii toiminnan rakennetta. Käyttäydymmekö tasa-arvoisella tavalla ja mitä viestimme lapsille sillä, miten puhumme toistemme kanssa ja käyttäydymme toisiamme kohtaan?

9. Johtajuus ja koulutus

Päiväkodin johtajan rooli kiusaamisen ehkäisyssä on merkittävä. Johtajan vastuulla on päiväkodin pedagoginen johtaminen, se millaisiin arvoihin päiväkodissa halutaan sitoutua ja mitkä asiat päiväkodissa painottuvat. Päiväkodin johtajan vastuulla on, kuinka kiusaamiseen suhtaudutaan sekä miten henkilöstö koulutetaan. Johtaja myös huolehtii siitä, että päiväkodissa käydään arvokeskustelua henkilökunnan kesken ja vanhempien kanssa.

Varhaiskasvatushenkilöstön perus- ja täydennyskoulutukseen tulisi sisältyä perustietoa kiusaamisesta ja sen ehkäisemisestä. On tärkeää, että päivähoidon resurssit ovat sellaiset, että työtä voidaan tehdä ja kiusaamisen ehkäisyyn ja siihen puuttumiseen voidaan kiinnittää riittävästi huomiota.

10. Varhaiskasvatuksen suunnitelmat

Ruotsissa voimassa olevan lain mukaan myös päiväkotien tulee laatia suunnitelma syrjinnän ehkäisemiseksi. Suunnitelmassa tulee huomioida muun muassa kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen. Lain tarkoitus on varmistaa kaikkien lasten yhdenvertainen kohtelu. (Henkel 2009.)

Suomessa Valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Vasu) sisältävät periaatteita, jotka kannustavat vähentämään kiusaamista. Konkretisoitu kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitelma tulisi jatkossa sisällyttää sekä valtakunnallisiin perusteisiin että kunnallisiin ja yksikkökohtaisiin suunnitelmiin. Yksikön oma kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitelma toimisi osana yksikön omaa varhaiskasvatuksen suunnitelmaa ja tukisi varhaiskasvatuksen henkilöstön ja vanhempien yhteistyötä kiusaamisen ehkäisyssä.

Kiusaamisen ehkäisyä ja puuttumista koskevaa suunnitelmaa laadittaessa on huomioitava riittävä perehtyminen aiheeseen niin, ettei kiusaamista nähdä kapeasti yksittäisinä tekoina ja yksittäisten lasten aiheuttamina tilanteina. Kiusaamisen ehkäisy ja siihen puuttuminen eivät saa johtaa yksittäisten lasten leimautumiseen, ja toimenpiteissä huomiota tulee kiinnittää sekä lapsi- että aikuisyhteisöön yksilöllisen tuen ohella.

Kiusaamisen vastaisen työn tulisi olla pitkäjänteistä ja johdonmukaista. Kiusaamisen ehkäisy ja puuttumisen suunnitelmissa tulisi konkretisoida nykyisin yleisen maininnan tasolle jäävät toteamukset siitä, että yksikössä ei hyväksytä kiusaamista. Suunnitelmissa tulisi määritellä tavoitteet ja keinot kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumiseen. Suunnitelmaa laadittaessa kartoitetaan aiheesta saatavilla oleva tieto sekä oman yksikön tilanne ja tarvittavat toimenpiteet. Suunnitelmassa otetaan kantaa käytettäviin keinoihin ja varmistetaan niiden edellyttämä osaaminen.

Lähteet

- Aho, S. & Laine, K. 1997. Minä ja muut: kasvaminen sosiaalisena vuorovaikutukseen. Helsinki: Otava.
- Alsaker, F. 1993. Bully/victim problems in day-care centers: Measurement issues and associations with children's psychosocial health.
- Alsaker, F. & Valkanover, S. 2000. Das Plagen im Kindergarten. Formen und Präventionsmöglichkeiten. [Victimization in kindergarten-forms and prevention]. Final Report. Institut für Psychologie, Universität Bern.
- Alsaker, F. D. & Valkanover, S. 2001. Early diagnosis and prevention of victimization in kindergarten. Teoksessa J. Juvonen & S. Graham (toim.) Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized. New York: Guilford Press.
- Alsaker, F. 2004. The Bernese program against victimization in kindergarten and elementary school (Be-Prox). Teoksessa P.K. Smith, D. Pepler & K. Rigby (toim.) Bullying in schools: How successful can interventions be? Cambridge: Cambridge University Press.
- Alsaker, F. & Nägele, C. 2008. Bullying in kindergarten and prevention. Teoksessa D. Pepler & W. Craig 2008. Understanding and addressing bullying: an international perspective.
- Barán, N., Järvinen, M., & Svahnström, M. 1978. Mobbning i barnträdgårdar. Åbo Akademi. Psykologiska institutionen. Pro gradu-arbete.
- Björk, G. 1999. Mobbning – en fråga om makt? Lund: Studentlitteratur.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, M.J. & Kaukiainen, A. 1992. Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Björkqvist, K. 1996. Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30, 177-188.
- Crick, N. R., Casas, J. F., & Ku, H. 1999. Relational and physical forms of peer victimization in pre-school. *Developmental Psychology*, 35, 376-385.
- Cacciatore, R. 2007. Aggression portaat. Helsinki: Opetushallitus.
- Cassidy, J. & Asher, S. 1992. Loneliness and peer relations in young children. *Child Development*. Vol 63.
- Coie, J. & Koepl, G. 1990. Adapting intervention to the problems of aggressive and disruptive rejected children. Teoksessa R. Asher, & J. Coie (toim.) Peer rejection in childhood. Cambridge: Cambridge University Press
- Dönsberg, L. & Granström, C. 1982. Mobbning bland 3-6 åriga daghemsbarn. Åbo Akademi. Psykologiska institutionen. Pro gradu-arbete.
- Eriksson, B., Lindberg, O., Flygare, E., & Daneback, K. 2002. Skolan - en arena för mobbning - en forskningsöversikt och diskussion kring mobbning i skolan. Stockholm: Skolverket.
- Fors, Z. 1993. Obalans i makt. Fallstudier av barnmobbning. Göteborgs universitet, institutionen för psykologi. Göteborg.
- Gillies-Rezo, S. & Bosacki, S. 2003. Invisible Bruises: kindergartners' perceptions of bullying. Saatavilla www.muodossa <International Journal of Children's Spirituality> Vol 8, 163 – 177.
- Hallberg, L. R-M. & Strandmark, M. 2004. Vuxenmobbning i människovårdande yrken. Lund: Studentlitteratur.
- Hamarus, P. 2006. Koulukiusaaminen ilmiönä: yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2006.
- Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen. Huomaa, puutu, ehkäise. Helsinki: Kirjapaja.
- Harjunkoski, S-M. & Harjunkoski, R. 1994 Kiusanhenki lapsen kengissä: koulukiusaaminen – haaste kasvattajalle. Helsinki: Kirjapaja.
- Hay, D. 1994. Prosocial development. *Journal Child Psychol Psychiatry*, 35.
- Harrist, A., Zaia, A., Bates, J., Dodge, K. & Pettit, G. 1997. Subtypes of social withdrawal in early childhood. *Child Development* 68.
- Heinemann, P-P. 1972. Mobbning. Gruppvåld bland barn och vuxna. Stockholm: Natur och Kultur.
- Henkel, K. 2009. En jämställd förskola teori och praktik. Neljäs painos. Falun: Scandbook AB.
- Heinämäki, L. 2009. Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten lasten parissa. Kommenttipuheenvuoro. Asiantuntijatapaaminen. Sosiaali- ja terveysministeriö. 22.10.2009 Helsinki.
- Helenius, A. 1993. Leikin kehitys varhaislapsuudessa. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Hodges, E., Boivin, M., Bukowski, W. & Vitaro, F. 1999. The power of friendship. Protection against an escalating cycle of peer victimization. *Developmental Psychology*.
- Humphrey, G. & Crisp, B. 2008. Bullying affects us too: Parental responses to bullying at kindergarten. *Australian Journal of Early Childhood*, 33, 45-49.
- Höistad, G. 2005. Mobbning och människovärde. Om förtryck, utanförskap och vad vi kan göra. 3. uusittu painos. Solna: Ekelunds.

- Johansson, E. 2001. *Små barns etik*. Stockholm: Liber.
- Jonsdottir, F. 2007. Barns kamratrelationer i förskolan. Samhörighet tillhörighet, vänskap och utanförskap. *Malmö Studies in Educational Sciences* No. 35
- Junttila, N. 2000. Yksinäisyys varhaislapsuudessa. Turun yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Pro gradu – tutkielma.
- Kaskela, M. & Kekkonen, M. 2006. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta. Opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Helsinki: Stakes.
- Kochenderfer, B. & Ladd, G. 1997. Victimized children's responses to peers aggression: behaviours associated with reduced versus continued victimization. *Developmental Psychopathology*, 9, 59-73.
- Kochenderfer, B. & Ladd, G. 1999. Friendship quality as a predictor of young children's early school adjustment. *Child development*.
- Kontu, E. 2001. Vuorovaikutuksesta leikkiin ja leikistä draamaan- "Lähdetään yhdessä tähdenlennolle." Teoksessa P. Pihlaja & E. Kontu (toim.) 2001. Työkaluja päivähoiton erityiskasvatukseen. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:14.
- Koppinen, M-L., Lyytinen, P. & Rasku-Puttonen, H. 1989. Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Ladd, G. 1990. Preschool and kindergarten teacher rating scale. Unpublished scale. University of Illinois, urbana-Champaign, USA.
- Laine, K. & Neitola, M. (toim.) 2002. Lasten syrjäytyminen päiväkodin vertaisryhmästä. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Linke, P. 1998. Let's stop bullying, Australian Early Childhood Association: Australia.
- Lorenz, K. 1963. *On aggression*. London: Methuen.
- Macintyre, C. 2009. *Bullying and Young Children. Understanding the issues and tackling the problem*. MPG Books Group. UK.
- Main, N. 1999. Children's perpetration of violence in early childhood: beyond conflict. Paper presented at the Children and Crime: Victims and Offenders Conference. Australian Institute of Criminology, Brisbane, 17-18 June 1999.
- Monks, C., Smith, P & Swettenham, J. 2003. Aggressors, Victims, and Defenders in Preschool: Peer, Self-, and Teacher Reports. *Merrill-Palmer Quarterly*, Vol. 49, No.4.
- Monks, C. P. 2000. The nature of bullying in early childhood. Unpublished thesis presented for the degree of Doctor of Philosophy, Goldsmiths College, University of London.
- Monks, C., Ruiz, O. & Val, T. 2002. Unjustified aggression in preschool. *Aggressive behavior*, 28
- Neitola, M. 2009. Lapsen sosioemotionaalista kehitystä tukevan oppimisympäristön keskeisiä piirteitä. Varhaiseryityskasvatuksen seminaari 3.-4.6.2009. Helsinki.
- Neitola, M. 2000. Ulkopuolisena ryhmässä – torjuttu lapsi päiväkodissa. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Pro gradu – tutkielma.
- Nordhagen, R., Nielsen, A., Stigum, H. & Köhler, L. 2005. Parental reported bullying among Nordic children: a population-based study. *Child: Care, Health and Development*, 31, 693-701.
- Olweus, D. 1973. *Hackkycklingar och översittare. Forskning om skolmobbing*. Göteborg: Almqvist & Wiksell.
- Olweus, D. 2006. *Mobbing i skolan*. Stockholm: Liber.
- Parkhurst, J. & Hopmeyer, A. 1999. Developmental change in the sources of loneliness in childhood and adolescence: Constructing a theoretical model. Teoksessa K. Rotenberg & S. Hymel (toim.) *Loneliness in childhood and adolescence*. Cambridgege University Press. New York.
- Pape, K. 2001. *Social kompetens i förskolan-att bygga broar mellan teori och praktik*. Stockholm: Liber.
- Pepler, D., Craig, W., Connolly, J. & Henderson, K. 2002. Bullying, sexual harassment, dating violence, and substance use among adolescents. Teoksessa C. Wekerle & A.M. Wall (toim.) *The violence and addiction equation: theoretical and clinical issues in substance abuse and relationship violence*. (153-168). Brunner/Mazel: Philadelphia.
- Pepler, D. & Craig, W. 2007. *Binoculars on bullying: a new solution to protect and connect children*. Saatavilla www.muodossa: <www.voicesforchildren.ca>
- Perren, S. 2000. *Kindergarten children involved in bullying: social behavior, peer relationships, and social status*. Doctoral dissertation, Department of Psychology, University of Berne.
- Perren, S. & Alsaker, F. 2006. Social behavior and peer relationships of victims, bully-victims, and bullies in kindergarten. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 47.
- Peura, J., Pelkonen, M. & Kirves, L. 2009. Miksi kertoisin kun ei se auta? Raportti nuorten kiusaamiskyselystä. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Pikas, A. 1987. *Irti kouluväkivallasta. Suomentanut ruotsinkielisestä alkuteoksesta Så bekämpar vi mobbing i skolan* E. Salminen. 1990. Imatra.
- Puzallah, M. & Wasserman, A. 1990. Children's entry behavior. Teoksessa R.Asher & J. Coie (toim.) *Peer rejection in early childhood*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Puroila, A-M. 2002. Kohtaamisia päiväkotiarjessa: Kehysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Oulu: Oulun yliopisto.

- Pörhölä, M. 2008. Koulukiusaaminen nuoren hyvinvointia uhkaavana tekijänä – miten käy kiusatun ja kiusaajan vertaisuuhteille. Teoksessa M. Autio, K. Eräranta & S. Myllyniemi (toim.) 2008. Polarisoituvu nuoruus. Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 34. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Pörhölä, M. 2009. Kiusaaminen ja vertaisuhdetaitojen kehittyminen. Asiantuntijatapaaminen. Sosiaali- ja terveysministeriö 22.10.2009. Helsinki.
- Rigby, K. 1997. Bullying in schools: and what do about it. London: Jessica Kingsley.
- Rigby, K. 2003. Bullying among young children. A guide for teachers and carers. Australian Government Attorney-General's Department: Canberra.
- Rigby, K. & Slee, P. 1991. Bullying among behavioural school children: reported behavior and attitudes toward victims. *Journal of Social Psychology*, 131, 615-627.
- Rigby, K. & Slee, P. 1994. Peer victimization at school. *Australian Journal of Early Childhood*, vol. 19.
- Saarsalmi, O. 2008. (toim.) Päivähoidon turvallisuussuunnittelu. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes.
- Salmivalli, C., Lappalainen, M. & Lagerspetz, K. 1998. Stability and change of behavior in connection bullying in schools. A two-year follow up. *Aggressive behaviour* 24.
- Salmivalli, C. 1999. Koulukiusaaminen ryhmäilmionä. Helsinki: Gaudeamus.
- Salmivalli, C. 2003. Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa. Vertaisuuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sandvik, M. 2009. "Jag har hittat mig själv och barnen" Barnträdgårdslärares professionella självutveckling genom ett pedagogiskt-psykologiskt interventionsprogram. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Schulman, M. 2001. Pikkulapsi matkalla maailmaan: Pikkulapsen haavoittuvuus hänen siirtymään päivähoitoon. Psykoterapia 2001.
- Suhonen, E. 2009. Erityistä tukea tarvitsevan taaperon sopeutuminen päiväkotiryhmään. Monitapaustutkimus vuorovaikutussuhteista ja niiden rakentumisesta. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sourander, A., Ronning, J., Brunstein-Klomek, A., Gyllenberg, D., Kumpulainen, K., Niemelä, S., Helenius, H., Sillanmäki, L., Ristkari, T., Tamminen, T., Moilanen, I., Piha, J. & Almqvist, F. 2009. Saatavilla www.muodossa <Childhood bullying behavior and later psychiatric hospital and psychopharmacologic treatment: findings from the Finnish 1981 birth cohort study>. *Arch Gen Psychiatry*. Sep; 66(9):1005-12.
- Talo, J. 2000. Kiusataanko jo päiväkodissa? Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Pro gradu – tutkielma.
- Tattum, D. & Herbert, G. 1992. Bullying in schools, a positive response - advice for parents, governors and staff in schools, Cardiff, Institute of Higher Education.
- Vaillancourt, T., McDougall, P., Hymel, S., Krygsman, A., Miller, J., Stiver, K. & Davis, C. 2008. Bullying: Are researchers and youth talking about the same thing? *International Journal of Behavioral Development* 2008; 32
- Vygotsky, L.S. 1982. Ajattelu ja kieli. Espoo: Weilin+Göös.
- Whitney, I. and Smith, P. K. 1993. A survey of the nature and extent of bullying in junior, middle and secondary schools. *Educational Research* 35, 1:3-25.
- Weiss, R. 1973. Loneliness. The experience of emotional and social isolation. Cambridge. MIT Press.
- Werner, N. & Grant, S. 2009. Mothers' Cognitions about Relational Aggression: Associations with Discipline Responses, Children's Normative Beliefs, and Peer Competence. *Social Development*, 18.
- Werner, N., Senich, S. & Przepyszny, K. 2006. Mothers' responses to preschoolers' relational and physical aggression. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 27.
- Öhman, M. 2003. Empati genom lek och språk. Stockholm: Liber.
- Öhman, M. 2009. Hissad och dissad. Om relationsarbete i förskolan. Stockholm: Liber.
- Perusopetuslaki 628/1998, 29§
- KiVa koulussa ei kiusata. Saatavilla www.muodossa <<http://www.kivakoulu.fi/content/view/14/133/lang,finnish/> > 28.10.2009
- Kouluterveyspäivät. 2008. Stakesin työpapereita 27/2008.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Stakes. Oppaita 56.